

ВИДАННЯ «БОГОСЛОВІЇ» ED. «BOHOSLOVIA»

Ч. 61 N.

Митрополит ЙОСИФ СЛІПІЙ

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ (Unio Berestensis)

Історія вселенської Церкви на Україні

том IV, частина друга

Маклаково, Єнісейський р-н

Красноярський край, 1957

Extractum e «Bohoslovia»

t. 57 (1993)

Рим - 1994 - ROMAЕ

ВИДАВЦІ «БОГОСЛОВІЇ» EDITIONES «BOHOSLOVIA»

1. Dr. Jos. Slipyj: De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus S. explicanda. Pag. IV+29. Львів, 1923.
2. о. Д-р Г. Костельник: Границі вселенної. (Dr. G. Kostelnyk: De finibus universi). Стор. 61. Львів 1925.
3. Dr. A. Landgraf: Partes animae norma gravitatis peccati. Pag. 54. Leopoli 1924.
4. о. Д-р Й. Сліпий: Св. Тома з Аквіну і схоластика. (Dr. Jos. Slipyj: De S. Thomae Aq. atque theologia et philosophia scolastica). Стор. 76. Львів 1925.
5. Dr. Theod. Haluščynskij OSBM: De ucrainis S. Scripturae versionibus. Pag. 22. Leopoli 1925.
6. Dr. Jos. Slipyj: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet. Pag. 36. Leopoli 1928.
7. о. Д-р Сп. Кархут: Нове видання Службника. (Dr. Sp. Karchut: Nova editio Liturgiconis slavici). Стор. 34. Львів 1929.
8. о. Д-р Гавриїл Костельник: Ordo logicus (Dr. Gabriel Kostelnyk: De ordine logico). Стор. 44. Львів 1931.
9. P. Josep Scrijvers CSSR: Le double Principe Moteur de la Vie Spirituelle. Pag. 40. Leopoli 1931.
10. Dr. M. Schmaus: Kykeley, cuiusdam adhuc ignoti auctoris anglici ineunte saeculo XIV florentis. Quaestio de cooperatione divina. Pag. 38. Львів 1932.
- 11-12. Д-р Ярослав Пастернак: Коротка археологія західно-українських земель. (Dr. Jaroslav Pasternak: L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes à l'époque préhistorique, protohistorique et chrétienne). Стор. 94+XVII таблиць. Львів 1932.
13. Володимир Січинський: Вежа і дім Корнякта у Львові. (V. Sičynskij: La tour et la Maison De Cornacte à Leopoli). Стор. 20+VI таблиць. Львів 1932.
14. Dr. Leo Hlynka: De potestate episcoporum nec non praerogativis metropolitanae potestatis in bona Ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis. Pag. 74. Львів 1933.
15. Д-р Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії. (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Стор. 53. Львів 1933.
- 16-17. Д-р Микола Конрад: Нарис, історії старинної філософії (Історія філософії Греків і Римлян). (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Стор. 90. Львів 1934.
18. Є.Ю. Пеленський: Бібліографія української бібліографії. (E.J. Pelenškyj: Bibliographia ucrainicae bibliographiae). Стор. 198. Львів 1934.
19. Д-р Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії. (Dr. Nikolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Стор. 112. Львів 1935.
20. Dr. A. Landgraf: Petri Abaelardi expositionis in epistolam S. Pauli ad Romanos abbreviatio. Pag. 46. Leopoli 1935.
21. Д-р Микола Конрад: Основні напрямки новітньої соціології. (Dr. Nikolaus Konrad: Sociologia). Стор. 78. Львів 1936.
22. В. Січинський: Замкова церква св. Миколая у Львові. (V. Sičynskij: De Ecclesia S. Nikolai Leopoli). Стор. 36+X. Львів 1936.
23. Д-р Іван Шпитковський: Рід і герб Шептицьких. (Dr. I. Špytkovskij: Famille et armoiries des Szeptycki). Стор. I+128+IX. Львів 1939.
24. Dr. A. Landgraf: Neue Gesichtspunkte für die Einschätzung des Zacharias Chrysopolitanus. Leopoli 1942.
- 25-26. Dr. Michajlyščuk: De occasione et scopo Metrop. Javorškyj operis Petra fidei. Pag. 84. Leopoli 1942.

ВИДАННЯ «БОГОСЛОВІЇ» ED. «BOHOSLOVIA»

Ч. 61 N.

Митрополит ЙОСИФ СЛІПІЙ

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ (Unio Berestensis)

Історія вселенської Церкви на Україні

том IV, частина друга

Маклаково, Єнісейський р-н

Красноярський край, 1957

Extractum e «Bohoslovia»

t. 57 (1993)

diasporiana.org.ua

Рим - 1994 - ROMAЕ

Митрополит Йосиф Слпий
БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ

Маклаково, Єнісейський р-н - Красноярський край 1956

(Metropolita JOSEPH SLIPYJ - **Unio Berestensis**

Opus scriptum anno 1956 dum deportatus Maclacovi - Media Siberia)

I. ІДЕОЛОГІЧНИЙ ПІДКЛАД УНІЇ

1. Здається, що рідко котра історична подія знайшла таке різнородне висвітлення і такий протирічивий підхід, як Берестейська Унія. Українські, російські, польські, німецькі, французькі і інші історики підходять до неї з різного становища, і прихильно, і неприхильно її розцінюють. Найкритичніша оцінка, це прозвання Унії інтригою. *Берестейська Унія, це невідрубний факт в українській церковній історії. Це звено в довгому ланцюгу століть і вислід важких змагань і внутрішньої церковної боротьби.* Найбільше поширеним поглядом між ворогами Унії був той, що вона є витвором єзуїтів і терору короля Жигмонта III та польського уряду, і що її ціль була політична.¹ Поляки числили на те, що Унія — це поміст до латинізації і ополячення. Що ця калькуляція скінчилася банкрутством, потвердила історія. *Навпаки, Унія, не тільки не була оруддям денаціоналізації, але стала заборолом національної свідомості в народі і остоею проти знищення українського народу, яке загрожувало саме з боку польського народу. А що до попереднього погляду, то він нині належить в науці до пережитків і антикварних відкладів. Це виразно признають і польські католицькі історики, і нез'єдинені православні. Читаючи висновки різних істориків, навіть дуже поважних, складаються враження, що вони не завдали собі труда прочитати лист Митрополита і єпископів до Папи, в якому вони висловили свої думки, переконання, спонуки і бажання, і тому, воно є, в першу чергу, міродайним документом в осуді про постановя Унії.*²

¹ Возняк І., *Історія української літератури*, II (вік XVI-XVIII), Львів 1921, ст. 43: «Ціль цієї Унії була чисто (!) політична».

² LEWICKI Kazimierz, *Książę Konstanty Ostrogski a Unja Brzeska 1596 r.* (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie Dział II, tom XI. Zeszyt I, Lwów 1933. Автор підходить до Унії з польського політичного становища. На його думку князь Острозький шукав також користей політичного характеру).

2. Які ж, отже, були причини Унії...? Найперше, впродовж століть нуртував то сильніше, то слабше погляд на єдність Церкви. Флорентійська Унія витягла його на денне світло в усій широті. Вправді вона була з часом придушена, але не зeszла, як свідчать діяння деяких митрополитів, передусім листи митрополита Михайла з 1476 р. і митрополита Йосифа Солтана († 1517 р.). Якщо б не грали в справі Унії релігійні, вселенсько-католицькі переконання, а тільки політичні комбінації, то українці з білорусинами могли утворити Київський Патріархат і то ще з більшим правом, ніж в Москві, на що патріарх Єремія був би згодився за добрі гроші, як це зробив для Великої Росії. Богословські докази за єдність Церкви, підкреслені в листах Митрополита і єпископату до Риму, і в посланнях до вірних, дуже виразні. І до цієї церковної єдності вони стреміли.

3. Богословські докази за єдність Церкви пригадав ще й Ісусовець о. Петро Скарга в своєму творі «Про єдність Церкви...»,³ що появився 1577 р. і був пильно читаним не лише в Польщі, але і на Україні духовенством і світськими. Та що більше, Скарга присвятив його князеві Костянтинові Острозькому, найвизначнішій і найвпливовішій людині на Україні. І тому, «Про єдність Церкви» не могло обійти пильної уваги не лише князя Костянтина, але і усього українського громадянства. На дворі князя жило багато вчених богословів, а сам Константин студював справу з'єдинення і поширював цю гадку. Вважати Унію чисто політичним твором, значить не брати під увагу прийнятних еунціяцій єпископів, що з усією силою висуюють на перше місце релігійні і богословські мотиви.

4. Крім цього, як попередньо було сказано, унійні переговори в минулих століттях продовжувались не лише науково і теоретично, але практично, при допомозі дипломатії. Вінчання царя Івана III († 1505) з Софією Палеолог було відоме і на Україні. Рівно ж і акція папів Лева X, Адріяна, Климента VII († 1534) і Юлія III († 1555) не була таємницею. Переговори папського легата Антонія Поссевіно за Папи Григорія XIII і царя Івана Грозного († 1584 р.) були голосною міждержавною дією. При тому князь Острозький не стояв осторонь. Він вів переписку 1583 р. з нунцієм Больонетто і легатом Антонієм Поссевіно. Вкінці, з думкою про заключення Унії князь Константин висунув кандидатуру на Володимиро-Волинського єпи-

³ SKARGA Piotr S.J., *O jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem*, Wilno 1577.

скопа Адама Потія, берестейського каштеляна. Хронологічно беручи, то перша теоретична думка про Унію в тому часі зродилася в теремах князя Острозького на церковних розмовах і дискусіях. Під впливом протестантизму дебати ставали ще живішими і актуальнішими.

5. Ще безпосередніше думала про Унію українська єрархія. Рішення Флорентійського Собору лягли в основу заактуалізованої думки про церковну єдність. Душею був луцький єпископ Кирило Терлецький. Він був здібний, інтелігентний, рухливий і ревний єпископ, визнавався в ідеологічних і суспільних рухах на Заході, знав про відродження католицької Церкви, і вів на цю тему розмови з прихильним Унії польським католицьким єпископом в Луцьку Бернардом Мацієвським. Про ці перші думки, як вони зроджувались, на жаль, в джерелах нема точніших даних. Можна, однак, зовсім певно вносити це із слів латинського львівського архієпископа Дмитра Соліковського, сказаних до єпископа Гедеона Балабана, щоб він порозумівся в справі запропонованої ним Унії з єпископом Кирилом Терлецьким.

Під чий впливом зродилась думка про Унію в каштеляна Адама Потія, невідомо. Мабуть він, як свояк князя Острозького, стояв близько нього і як релігійна людина, мусів говорити з латинськими католиками в Берестю. Самозрозуміло, що перша практична згадка про проведення Унії, після попередніх приватних розмов і дебат, вийшла від самих єпископів. Здавалося б, що першим, котрий кинув думку про з'єднання Церкви з Римом, був львівський єпископ Гедеон Балабан в розмові з архієпископом Соліковським і, щоб він сам впав на такий помисл, годі припустити, з огляду на його не дуже то світле минуле.

Єпископ Гедеон був справді людиною здібною, але несталого і хиткого характеру. Він мав великі непорозуміння з львівським братством, що не хотіло його признавати. А коли воно стало ще ставропігійським, то незгоди заострювались так, що Патріярх грозив єпископу Гедеонові суспендою. Тоді він задумав виповісти послух Патріярхові і підчинитися Папі. В тій справі пішов він до львівського латинського архієпископа Дмитра Соліковського до Дунаєва і там прохав «з плачем, падаючи до ніг, щоб його визволив з неволі царгородських патріярхів, обіцяючи бути під послухом Папи Римського». Потій, оповідаючи це в листі до Баронія 1600 р. додає, що луцький єпископ Кирило Терлецький готовий посвідчити, що «не хто інший, як він розпочав найперше цю єдність і відступив

від патріархів».⁴ Архієпископ Соліковський мав йому порадити, щоб він порозумівся з єпископом Кирилом Терлецьким. Видно, що справа була вже обговорювана, коли спрямовано його до єпископа Терлецького. Єпископ Балабан, відчуваючи ситуацію, і орієнтуючись в загальній opinio, неприхильний патріархові, поставив справу виразно, хоч її сам опісля відрікся.

6. Що ж спонукало єрархію думати про Унію Церкви з Римом? Найперше, кожний бачив упадок Церкви на Україні і Білорусії, який ставав тим наглядніший, коли порівняти було його у відроджуваній латинській Церкві. Вправді стан великоруської Церкви знаходився в ще гірше оплаканому стані, але не можна назвати його в жодний спосіб на Україні світлим, тим більше, що порівняння з Заходом випадало у велику некористь України. Передусім вражав низький стан освіти у духовенства і вірних. Можна його оправдати невідрадними умовами, але справжнього стану ніхто не заперечить. Панщина зробила з народу робоче тягло, з якого власники старалися навіть знуцанням виссати найбільше користі. Бажання піднести з упадку Церкву, це є зробити її здатною провадити душі до спасіння, бо це головна її ціль, — це перше бажання найідейніших одиниць духовних і світських! А порятунок міг бути тільки в злуці з католицькою Церквою.

Ревні єпископи для добра Церкви бачили внутрішній нелад в Церкві. На єпископських престолах сиділи жонаті люди, зовсім не дбаючи про спасіння душ, хоч грецькі церковні канони забороняли це виразно. Богословська освіта навіть митрополитів, не кажучи вже про єпископів і нижче духовенство, була часто недостатня. Єпископами ставали люди непідготовані і без покликання, а з матеріальних обрахунків. Заплативши суто за свою катедру, вони стягали тоді з священників оплати і то безоглядно. Кандидати на священників одержували свою освіту, в кращому випадкові, від своїх батьків, а багато було і не грамотних. Вдівці-священники женились вдруге, мимо строгої заборони церковних канонів, або й жили з наложницями.⁵ Духовенство із шляхти жило виставно і вимагало від вірних оплат на свої розтрата і утримання. Нерозривність подружжя була лише в теорії. Невідлучним товаришем такого без-

⁴ Петрушевич А., *Гедео́нь Балаба́нь, еп. Львівський*. Науковий Сборник 1867, 111-134 і 199-210. *Supplementum ad historica Russiae documenta* n. 186, Antirresis 55.

⁵ *Акты относящиеся къ исторіи Южной и Западной Россіи, собраные и изданыя Археографической Комиссіей* (Акты ЮЗР). Ств. Петербург, 1851, т. IV, п. 39.

просвітнього стану було поширювання ересі, яка захоплювала релігійне життя крайовими агітаторами, а крім того приносила до їх домів шляхетська молодь із закордонних університетів. Кальвініст Кирило Люкаріс був другом князя Острозького, а Стефан Зизаній (Кукіль) писав протестантські твори. В монастирях упало духовне життя і монастирські добра загарбували світські можновладці.

Дійшло вже так далеко, що проти такого стану zareагувала 1583 р. українська шляхта в Галичі листом до митрополита Онисифора: *«Ми мусимо уважати це великим злом, що під вашим провідом плачемо і блудимо, як запропащені пастухом вівці... Ваша милість не виповнюють своїх обов'язків, не хочуть прийняти мір, щоб запобігти надужиттям, які ніколи не були передше такі великі. Від Вашого вступлення на престол, Церква стала видовищем насильств і злочинів. Богослуження занедбані, церкви позамикані, священники, як розбійники, відсунені від Божих домів... В монастирях замість правдивих ігуменів і ченців стрічаються удаванці, що з жінками і дітьми граблять скарби церков і жертви, принесені в Божу честь, уживаються до святотатств... Негідники одержують єпископські свячення і живуть безстыдно з своїми жінками і дітьми. І багато інших згіршень, інших проступків без числа... Нашим обов'язком було упінути Вас і долучемо до упімень усильні прохання. В ім'я Бога пригадайте собі святих, що були вашими попередниками на митрополичому престолі Києва. Погляньте на свою побожність і не гнівайтеся на нас. Ваша душа і Ваша совість наповняють нас співчуттям, бо ми знаємо, який рахунок Ви мусите зложити перед Богом».*⁶

Це хйба дійсно жакхливий стан, коли аж вірні мусять пригадувати Голові Української Церкви його святий обов'язок!

7. Великі труднощі мали єпископи від братств, що при своїй спиритності для акцій милосердя, будови церков і шкіл стали втручатись в управу Церкви, до чого вони не мали ні права, ні знання. Зайнявши таке становище, вони найшлись в опозиції до єпископів, посилали на них доноси і хотіли виступати в ролі наглядачів, зверхників, а навіть суддів єпископів. Такий стан погіршився ще більше, коли патріарх Єремія II зробив братства ставропігійськими і вивів їх з-під юрисдикції митрополита і владик. Вони відсунули свої первісні цілі на бік, а занялися обороною схизми і стали її заборолом.

⁶ PELESZ Julian Dr., *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*. Band I, Wien 1878, 503.

Вправді московські царі прислали грошові підмоги, щоб піддержати нез'єдинене православ'я, але явно не могли цього робити, бо польський уряд опирався цьому.⁷ Стан духовенства в Москві був ще гіршим ніж на Україні.⁸ Так єпископська влада була послаблена, і діяльністю братств, і своїми непорозуміннями, і наїздами.

8. Треба було починати реформу від голови, від митрополита. Це повинен був вчинити патріярх, але стан Церкви в Константинополі не був кращий, де різні кандидати старалися о патріярший престіл в Султана, як Єремія II (1572), усунений Митрофан III, Пахомій і Теолепт. Єремія попав у в'язницю, з якої увільнився, але не надовго, бо був засланий на острів Родос. Патріярхом став Пахомій, але також не надовго, його оклеветав Теолепт, і Пахомій був ув'язнений і привернений втретє Єремія. Теолепт оклеветав Єремію перед Султаном і став сам патріярхом. Але Єремія заплатив на удержання Пахомієві і Теолептові по 500 зол. дукатів, і тому сам патріярх Єремія попав в борги. Він після Пахомія і Теолепта на Схід і Південь, а сам з митрополитом Доротеєм з Монімбазії і Арсенієм з Еліссон поїхав на Русь. Патріярший престіл був, отже, також у важкому положенні, і не міг займатися як слід поправою стану Церкви на Україні, хіба остільки, оскільки це причинилося б до витиснення найбільшого доходу. В 1586 р. був на Україні антиохійський патріярх Йоаким, але він нічого не поміг Церкві. Загалом очікувати Українській Церкві поправи своєї долі з Царгороду було безнадійне, так що Львівське Братство звертало увагу Патріярхові вже 1592 р., після його побуту на Україні: *«Всі люди одногласно говорять, якщо не усунеться нелад в Церкві, всі накінець розійдемося, перейдемо під послух Римові і будемо жити в незаколоженому спокосві»*.⁹ В другому листі з 7 вересня Братство повторило те саме: *«Наша православна Церква є переповнена всякими блудами і люди тривожаться, чи не загрожує їй цілковита загибля. Багато рішилось піддатись Римському Папі і жити під його владою, заховуючи без*

⁷ КАРАМЗИНЬ, *История русского государства*, X, Примьч. 476. Про зв'язки митрополита Рагози з вел. кн. Михайлом.

⁸ Стоголовий Собор клав на серце єпископам нагляд над духовенством (і монахами), що заходило до корчем, впивалося, билося і лаялося на велике згіршення народу.

⁹ ЛІКОВСЬКИЙ Едвард, познанський єпископ-суфраган, *Берестейська Унія* (1596). На українську мову за дозволом автора перевели Василь Кузьма і Осип Заторський. Жовква: Накладом Читальні Українських Богословів Ім. Маркіяна Шашкевича у Львові 1916, XVI + 336, ст. 5.

перепони увесь свій обряд грецької віри».¹⁰

Хіба з того ясно вже виходить, які були настрої серед вірних, і, як далеко дозріла на Україні думка про Унію з Апостольським Престолом.

9. З другого боку марево латинізації і сектанство грожали ліквідацією Церкви. Шляхта громадно переходила на латинський обряд і польщилась. Перед заключенням Унії перейшли на католицький обряд княжі роди і шляхта: Слуцькі, Заславські, Соломирецькі, Гиловчиські, Крошпаські, Збараські, Вишневецькі, Сангушки, Чорторійські, Пронські, Ружинські, Масальські, Горські, Соколинські, Лукомські, Пузини — це княжі потомки.

А з міщан златинщились: Ходкевичі, Глибовичі, Зеновичі, Кишки, Сапїги, Дорогостанські, Воловичі, Паці, Галецькі, Тишкевичі, Корсаки, Тризни, Мишки, Семашки, Гулевичі, Ярмолинські, Калиновські, Мелешки, Скумини, Потїї і інші. Їх вичисляє Мелетій Смотрицький, ще як нез'єдинений,¹¹ і голосить над ними з плачем і наріканням. Грозила небезпека, що за ними піде міщанство, а селянство само не вдержиться, тим більше, що і між ними стали ширитись ложні науки. Голосно говорили українські братства і усе громадянство, що, якщо такий заколот потриває даліше, всі перейдуть на латинський обряд. Так писало, як вище згадано, навіть братство патріархові Єремії 1592 р. після повороту патріарха до Царгороду.¹² Водночас і секти підгризали коріння. Лютерани і кальвіністи присилали освічених проповідників, а відсічі не було жодної. Марево загину Церкви нависало.

10. Залишалась одинока надія на Рим. Лише Апостольський Престіл мав силу запровадити лад в єпархіях, вплинути на уряд, щоб він змінив свою тактику при обсаді єпископств, щоб світські люди не іменували єпископів, щоб польські магнати не продавали за гроші єпископств і то людям негідним, і не маючим жодної богословської освіти. Апостольський Престіл мав засоби інтелектуальні і матеріальні, щоб піднести освіту і заснувати школи. Вкінці, Апостольський Престіл одинокий міг спинити латинізацію і заборонити перетягання і перехід на латинство, що йшло повною силою пари вже від Юрія Тройдиновича, що відхилився від програми з'єдинення і

¹⁰ *Акты ЮЗР*, IV, 33.

¹¹ *Θρηνας*, Вильно 1610, 15.

¹² *Акты ЮЗР*, IV, 33.

латинізував народ та фаворизував чужинців. Тою стежкою пішов і король Казимир, хоч зразу признав цілість і непорушність грецької віри, а водночас будував польські костели або перемінював церкви на костели. Ще більше агресивно поступав і король Людвик Угорський, водночас король угорсько-польський, маючи великі території до володіння, він віддав під управу Червону Русь шлеському князеві Владиславу Опольському, своякові Казимира. Опольський почав пропагувати латинство передусім при допомозі францісканів, за нього постало латинське архієпископство у Львові і три єпископства в Холмі, Перемишлі і Володимирі, хоч, як відомо, Володимир не підчинявся князеві Опольському але Любартові. Владислав роздав уряди уграм, німцям і полякам і наділяв їх землями. Товпи колоністів поселялись на українських землях. Тоді українці переходили на латинство, але Владислав відмовився від правління, управу перейняв знову Людвик, що скоро помер 1382 р. Червону Русь зайняли литовці, златинщені українці вернулись до свого обряду, а латинство упало. Добра українських єпископів, які віддав Владислав Опольський польським єпископам, назад вернули до своїх власників. Давня акція латинізації віджила за короля Ягайла в 1413 р. Шляхоцькі права розтягнуто на українські і білоруські землі, до урядів допущано тільки католиків-латинників. На Соймі перейшла ухвала, що різновір'я шкідливе для держави. Тоді пішла нова хвиля переходу з грецького обряду на латинський. Цілі роди вельмож і шляхти покидали і обряд, і націю. Насильне перетягання на латинство могло загнати українців також до Гуситів, що почали ширитися і в Польщі. Навіть створення Патріярхату на Україні під той час не могло б в жоден спосіб протиставитися всім тим небезпекам які загрожували Церкві. Воно не мало б опертя в уряді, а само було б за слабе.

11. Дві течії зазначувались на Україні і Білорусії щораз виразніше напередодні Унії. Прихильники Унії, єпископи і багато вірних, з одного боку, — хилились до Унії, а Братства і більшість народу з привички оборонці нез'єдинення, були за схизмою. Прихильникам Унії помагали деякі польські єпископи, папський легат Антоній Поссевіно і єзуїт Петро Скарга. Антоній Поссевіно вертав з Москви з невдалої місії, де хіба добився того, що Іван Грозний дозволив чужинецьким католикам на свободу віри, спинився у Вильні і заснував там Семінарію для греко-католиків, що могло промошувати з'єдинення. Такі колегії заснував Папа і в Римі. Поссевіно писав до Папи Григорія XIII, що наперед треба з'єдинити Київську Ми-

трополію, а щойно потім можна старатися про з'єдинення Москви.¹³ Він радив Папі звернутися до єпископів Київської Митрополії в Польщі, закликати їх до з'єдинення і забезпечити їм в цілості обряд. Це, очевидно, му́сило бути відомо і українським єпископам. В ду́сі Поссевіна діяв і Скарґа.

Найвизначнішою і найвпливовішою особою на Україні був князь Василь (Константин) Острозький. Не дивно, що з ним переговорював Поссевіно вже передше, а король Жигмонт III поручив перекладачці з ним луцькому єпископові Бернардowi Мацейовському. Острозький бачив стан Церкви і мав багато засобів, щоб цьому зарадити. Однак не мав ясного богословського погляду на справу, виріс в нез'єдиненому православ'ю і керувався амбіцією. Він не відкинув висловленої думки, але поклав свої умовини, щоб справу переведжено спільно з московським великим князем і з царгородським Патріархом. Впрочім вплив Кирила Люкаріса, якого він поставив ректором Острозької Академії, на князя був далеко сильніший, ніж загалом припускали історики.

12. Отже, всі ці чинники і вселенські традиції на Україні, передавані століттями, з'ясовані Флорентійською Унією, богословські аргументи, старання вийти з церковного внутрішнього заколоту, що дійшов до кульмінаційної точки в XVI ст., відродження католицького життя на Заході і сприятливі політичні умовини вплинули разом на заключення Унії. Переведення цього акту взяв в свої руки єпископ Кирило Терлецький.

Щоб поляки створили Унію, це плітка думка загалом поляків. Духовенство і єпископи були байдужі, за малим виїмком, а навіть ставилися вороже до справи Унії, бо думали, що з православ'ям вони скоріше справляться ніж з греко-католицькою Церквою. Тому і єпископ Ліковскі признає, що «руський нарід від давна звертав своє серце і очі до Риму, а з поляками, як латинниками і католиками не жив ніколи в приязних відносинах».¹⁴

13. Королі Стефан Баторій і Жигмонт III (1587-1632), як католики, не могли бути противниками Унії. Загалом уся польська опінія повинна була підпирати з'єдинення з релігійних і політичних мотивів. Бо завданням Польщі було ширити католицьку віру і

¹³ «Maximi ponderis futurum sit ad Moscoviam convertendam, si Episcopi sive Vladicae Regiae Russiae sese ad catholicam Ecclesiam aggregarent». Antonii POSSEVINI, *Commentarii de Moscovia rebus Moscoviticis*, Vilnae 1586.

¹⁴ Ліковський Едвард, *цит. тв.*, 3.

підпирати католицьку Церкву. Мимо того король не виступив рішуче проти наступу царгородського Патріярха, але зробив йому царський прийом, не протиставився завзятій акції князя Константиана Острозького і сваволі братств у Львові і Вильні, що стали з самого початку поборювати Унію. Король Жигмонт III не ставив навіть негативного опору ворогам Унії, не говорячи вже про позитивну поміч для неї. Він дозволив на в'їзд Патріярхові, затвердив патріярші Ставропігії і ін. Щойно 1590 р., коли український єпископат розпочав переговори в справі Унії з Римом, Жигмонт III виступив проти схизми.

В Москві був створений патріярхат 1589 р. Польський уряд бачив велику політичну небезпеку в підчиненні української і білоруської Церкви московському цареві і патріярхові. Він боявся гравітування до Москви і тому хотів Унією відтягнути своїх підлеглих від московських впливів.¹⁵

Тоді було таке переконання. Пізніше, як слушно зауважує єпископ Пелеш,¹⁶ польська опінія змінила свій погляд і виступала проти Унії.

Українські греко-католики задержали свою лінію, і церковну, і національну, тому хибний є погляд, що Унію створили єзуїти і польські королі.

Король не зрівняв в правах греко-католицьких єпископів і духовенства з латинськими католиками, як обіцяв, не впустив греко-католицьких єпископів до Сенату. Єзуїти, як зазначає єпископ Ліковскі, помагали спочатку радою і викладом католицької науки, але пізніше більше їй шкодили, ніж помагали, перетягаючи українську і білоруську інтелігентну молодь на латинський обряд. Це проріджувало ряди прихильників Унії і підривало її основи і силу. Польські єпископи, котрих обов'язком совісті було підтримати унійні зусилля, поставились вороже до Унії з рації польського шовінізму і хотіли радше при помочі Унії асимілювати українців і спольщити їх, ніж закріпити серед них злуку з Апостольським Престолом.

14. Вправді єпископ Ліковскі приписує в заслугу польському

¹⁵ Поссевіно писав до Риму, що «*Senatus et rex imprimis, qui eorum fidem suspectam habent, cupit eos catholicos fieri: etenim incolae ipsi in schismate Moschis adhaerentes, comperti sunt orationes publice facere pro victoria eorum contra Polonos*». Cfr. PELESZ Julian, *op. cit.*, 510.

¹⁶ PELESZ Julian, *op. cit.*, II, 3-10.

урядові, що «єпископат з такою свободою і незалежністю від уряду, як пізніше довідаємося, обговорював і укладав справу Унії, що маємо право сумніватись, чи який небудь інший уряд Європи в тому часі або по нинішній день дав би стільки свободи в такій важливій справі, що торкнулись зарівно Церкви як і держави, полишив своїому єпископатові, з якою відбувалися наради руських єпископів перед Берестейською Унією».¹⁷ Але, здається, що автор так прихильний Унії, зависоко підніс великодушність уряду. Бо це пішло на користь держави і ніхто собі не ворог. Тільки пізніше через квоість уряду дійшло до неспокоїв в державі. А взагалі, в чисто церковні і богословські справи розумний уряд ніколи не втручався.

15. Повищі висновки нехай потвердять два чільні представники польських і нез'єдинених православних істориків. Єпископ Ліковскі виразно признав провини, «які наші польські предки зтягнули супроти Унії і руського народу». Він вказує на помилки польського уряду, латинського єпископату і польської суспільності. Сзуїти вправді спочатку помагали теоретичним висвітлюванням справи в підготуванні Унії, але пізніше «шкодять Унії, перетягаючи в своїх школах шляхотську руську молодь на латинський обряд».¹⁸ Король Жигмонт не був ініціатором Унії і, хоч, як католик, не міг бути її противником і підтримував її з канцлером Яном Замойським остільки, оскільки бачили в тому свій *державний інтерес, відмежування України від Москви і затіснення її з польською державою*. Коли dokonano з'єдинення Церкви, Польща не давала Унії достатнього попертя, полишала її народ в найкритичніших хвилинах самій собі і видавала її на поталу чисельних і могутніх ворогів, перепускаючи тим останнім безкарно нападати на уніятських єпископів і дивилась рівнодушно на підбурювання рухливими ворохобниками спокійного руського народу проти Унії».¹⁹

Польське духовенство не тільки не відносилося прихильно до Унії, але ставилось вороже: «Латинське духовенство оказувало обрядам і духовенству руської Церкви якогось роду погорду».²⁰ А щодо недопущення українських єпископів до сенату то «волимо просто признати, що в тому згляді сталася кривда Унії і Руси з нашого боку і, що недопускаючи руських єпископів до сенату, поповнено вели-

¹⁷ Ліковський Едвард, *цит. тв.*, 2.

¹⁸ Там само, 2.

¹⁹ Там само, 5.

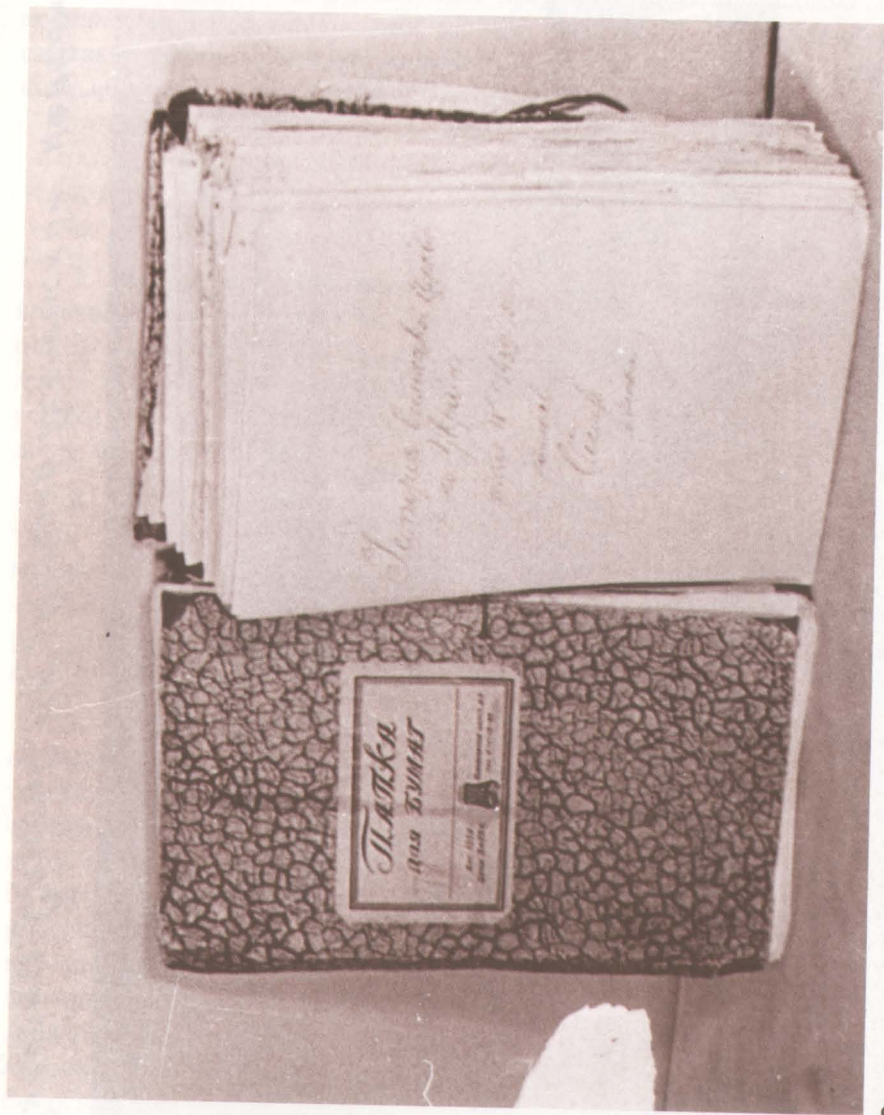
²⁰ LIKOWSKI Edward, *Unia brzeska*, Warszawa, 1907, 131.

кий політичний блуд».²¹ Так в дійсності виглядала неприхильність поляків до Унії і її підтримка!

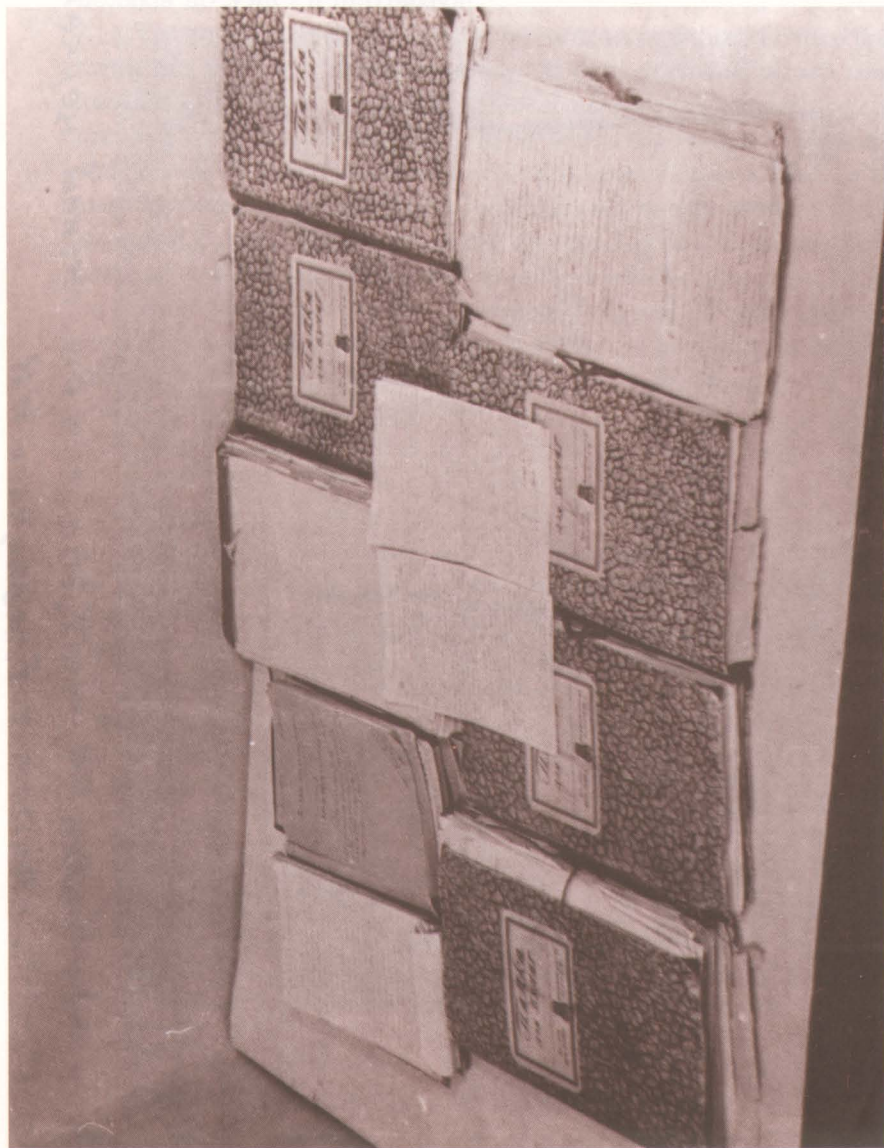
Так само і професор Орест Левицький відкидає з свого боку погляд, що Унія, то твір сторонніх чинників: «Приписувати виключно хитроцям і підступам єзуїтів довершення так великого церковно-суспільного перевороту, яким була в дійсності Унія, було б дуже дріб'язкове; а покликування на систематичні переслідування польським урядом представників тодішньої православної ієрархії є нестійке... Корінних причин цього сумного об'яву треба шукати не у зовнішніх умовинах тодішнього положення західно-руської Церкви, не в хитроцях єзуїтів і не в замірах уряду, а в середині її самої і в суті корінних основ її організації, в тих жахливих внутрішніх ранах, котрі розклали її організм і робили її легкою добычею для кожного з її ворогів. Головне джерело і корінь цього зла лежав в безладді тодішньої церковної ієрархії і в крайній, деморалізації більшості її представників... Чи дивуватися тому, що при таких умовинах західно-руська Церква в особі її недостойних представників тратила свій священничий авторитет в очах сучасників і вони товпами відходили до чужих вір і сект».²² Львівське братство писало Патріярхові: «...Багато рішилось піддатись римському одноначальному архиєрейству і залишитись під Римським Папою, звершуючи без заборони все своє, згідно з законом грецької віри... Всі люди одноголосно говорять, що, якщо не поправиться в Церкві беззаконня, то остаточно розійдемося, піддамося римському послухові і будемо жити в безтурботному спокої». Що до польського уряду, то «коли проголошено Унію, правительству, в його власних інтересах, не лишалось нічого іншого чинити, як енергично піддержувати ширення Унії». Одначе ні бажання уряду, ні старання єзуїтів не мали успіху. «А їх (єзуїтів) змагання також мало мали успіху, як і бажання правительства. От чому нам видається одностороннім утвердившийся у нас погляд на Унію, як насильний політичний засіб прийнятий і ужитий польським правительством при помочі католицького духовенства, а ми в жоден спосіб не можемо згодити з думкою наших істориків, що признають головними спричинниками Унії короля Жигмонта III і єзуїтів. В житті народів перевороту, подібні Унії, не звершуються одною волею правительств, зокрема так безсильних, якими в дійсності були

²¹ Там само, 226.

²² Левицький Орест, *Архивъ Юго-Западной Россіи*, часть I, т. VI, Киевъ 1883, ст. 9-12. Див. Ліковський Едвард, *Берестейська Унія*, 3-4.

Рукопись Слипий ИИ том IV. История Вселенської церкви
на Україні, Ізв'язій у Блавацького ИИ.

Рукопись Слипий ІМ, Історія Вселенської Церкви
на Україні

правительства Польщі і Литви, але є, звичайно, вислідом яких небудь внутрішніх органічних ушкоджень, що порушують нормальний хід життя якоїсь суспільності».²³ Унійний рух не постав завдяки єзуїтам і урядові. Вони могли хіба його улегшити на самому початкові, або припинити, а ніколи створити.

II. БІЛОРУСЬ

1. Заки можна буде продовжувати історію Берестейської Унії, конечні деякі пояснення в справі Білорусі. Вона виступає в усій акції однозгідно з Україною, так, що нераз годі відрізнити білоруських діячів і їх творчості від української. Годі також в деяких випадках означити і національну приналежність деяких дієвих осіб. Українці діяли на Білорусі, а білорусини на Україні.

2. В XIV ст. вже виразно зазначається білоруська мова (фонетичні і морфологічні окремішності) нація і державність, хоч ці питоменності постали далеко вчасніше, але не закріпили були ще своєї помітної відрубності. В Берестейській Унії, і опісля в її обороні Білорусь відіграла визначну і світлу роль. Короткий погляд на білоруську історію нехай попередить дальший розвій церковних подій.

3. В V ст. перед Христом на просторах нинішньої Білорусі, що обіймає городи як Гродно, Молодечно, Новогрудок, Полоцьк, Вітебськ, Мінськ, Слонин, Бобруйськ, Могилев, Мозир і інші, зачали творитися східні слов'янські племена. Вони кочували, випасали худобу, ловили звірів і рибу. З часом вони привикли до осілого способу життя і будували укріплені городища, як свідчать викопані хліборобські знаряддя, збіжжя, серпи, зернотерки і ін. Згідно з «Повістю временних літ»,²⁴ на території Білорусі жили кривичі, радимичі (половчани) і дреговичі. В століттях по Христі, до постановня Київської держави, у половчан і дреговичів правили племінні князі, що опанували поодинокі роди і лучили їх разом. З того часу починаються боярські стани. Відомо, що полоцькі і турівські князі підлягали великому київському князеві. Білоруські племена жили над горішнім Дніпром, Двиною і Німаном.

²³ Там само, 4.

²⁴ Полное Собрание русских летописей, т. 2. ИПАТИЕВСКАЯ ЛЕТОПИСЬ, СПб 1908², 9.

« З XI ст. повстав Мінськ, Гродно, Вітебськ, Ізяславль, Друцьк і Пінськ. Хрещення в 980-их роках обняло і Білорусь. Після здвиження собору Софії в Києві 1037 р., побудовано десять літ пізніше і Софію в Полоцьку (1044-1066). Князь Всеслав Полоцький (1044-1101) син Брачислава Ізяславича, старався відділитися від Києва. Полоцьке князівство, що тоді об'єднувало Білорусь, поділилось по смерті Всеслава на князівства Полоцьке, Друцьке, Мінське, Вітебське і інші. Вправді велике князівство Київське старалося вдержати над ними свою зверхність, але вони використовували кожную нагоду, щоб стати самостійними і це їм вдавалось внаслідок обезсилення Києва.

В XII ст. стали нападати на Білорусь (Полоцьк і Турів) литовські князі і німецькі ордени. Внаслідок того полоцький князь Володимир злучився 1205 р. з прибалтійцями (лівонами) проти німецьких рицарів. По смерті Володимира *Полоцьк був зайнятий смоленським князем*. Користаючи з монгольського нападу, литовці зайняли в XIV ст. білоруські землі, хоч вони нападали на них вже від кінця XII ст.

4. В XV і XVI ст. білоруси поширювали свої поселення. Тоді розвинулись в них, і городи, і торгівля. Гнет селянства почався за литовського панування, за прикладом Польщі впровадилась і панщина. В 1440 році Полоцьк, Вітебськ і Смоленськ хотіли звільнитися від литовців, але великий князь Казимир вдержав свою владу. В 1514 році Василь III Іванович прилучив Смоленськ до Москви. В 1529 р. Литовський Статут закріпив право на панщину. Міста одержали магдебурське право. Під оглядом культурним і літературним Білорусь дійшла до великого розвою і навіть деякі історики звать це «Золотою добою» Білорусі. А культура Білорусі була перейнята з Києва і нею вони впливали пізніше на литовців. Грамоти литовських князів були писані в білоруській мові. Литовські князі женились з білоруськими княжнами і навпаки. На білоруській мові були писані західні літописи життя святих, загалом богословська література. В 1495 р. постав у Смоленську літопис Аврааменка. В XVI ст. походив з Полоцька друкар Франц Скорина.

Люблинська Унія 1569 р. злучила велике князівство Литовське з Польщею, а з тим і українські і білоруські землі перейшли під Польщу і польська мова взяла верх. Білоруські селяни втікали на Україну і ставали козаками. Повстання Северина Наливайка 1595 р. обняло і частину Білорусі (Слуцьк, Могилів і ін.).

5. Назва «Білорусь» постала в протиставленні до «Чорної Ру-

си», тобто західної частини Білорусі, яку названо «Чорною» в XIII ст. і яка раніше підпала під литовців. Білорусь надала назву цілій країні. «Біла» виводять від білої одежі (білоруської ноші), білого типу (блондина) білоруса, а найправдоподібніше від того, що східна частина Білорусі була довго незалежна від литовців, отже свобідна і «Біла», а «Чорна» в ярмі і підчиненні.

Мимо національної окремішності Україна і Біла Русь в Литовській державі після Люблинської і Берестейської Унії, були політично і культурно тісно зв'язані і на їх означення вживано одного слова: Русь.

III. ЗНАЧЕННЯ СЛІВ КАТОЛИК І ПРАВОСЛАВНИЙ-«ОРТОДОКС» В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

1. Крім погляду на «Білорусь» конечно для дальшого виложення і зрозуміння є пояснення термінології.

Христос, посилаючи апостолів, поручив їм проповідувати віру усім народам. Звідси аналогічно пристала й назва Церкви «Соборної, вселенської, католицької – *καθολικὴ ἐκκλησία*». Цей термін прийнято і до Нікейсько-царгородського визнання віри. Новочасні російські богослови розрізнили цю назву: на означення східних християн, відлучених від Риму уживають у новогрецькому виголошенні *καθολικησκι*, а на означення західних вірних — латинян *католически* в погірдливому розумінні.

2. Найбільше поширеною є тепер назва «*православний* – *ὀρθόδοξος*». Цим словом називають себе віддалені християни від Риму. Християн, що признають головство Папи, називають, як сказано – *католиками*. Східні нез'єдинені присвоїли собі термін «православний» виключно для себе неправно і то під догматичним і під історичним оглядом. Подібно і англіканська Церква назвала себе католицькою – *Catholic Church*, так що справжні католики, для оминення непорозумінь, означають себе римо-католиками – *Roman Catholic*. Властиво одинока «Римська Церква» є католицькою, бо вона одинока є по всій землі – вселенська.

«Православний» – означає людину, що право славить Бога. У цьому понятті міститься не лише внутрішнє переконання, але й його вислів назовні. Деякі, для оминення непорозумінь, хотіли уживати для означення католиків візантійського обряду – *правовірний*, пере-

дусім у богослуженні. Але під філологічним, логічним оглядом, обидва поняття не є тотожні. «Правовірний» не означає конечно визнання віри назовні, але може означати тільки внутрішній акт віри християнина.

3. Означати терміном «православний» нез'єдинених вірних себто Візантійську Церкву і з нею злучені церкви, є невластиве, бо тоді католики і латинського і східного обрядів не є «православні», ані еретики. А догматично це зовсім не відповідає правді. Бо властиво тільки католики є православні в догматичному розумінні того слова. Вони визнають правдиву віру і право славлять Бога. Протиставлення одної Церкви — другій є під догматичним оглядом, зовсім хибне. Рівно ж і під історичним оглядом уживання слова «православний» на означення нез'єдинених є невірне. В 451 р. відбувся IV Вселенський Собор в Халкедоні і на ньому рішено проти монофізитів: одна особа в Христі з двома, Божою і людською природою. Цих християн, що визнавали догму Халкедонського Собору, названо *κατ'ἑξοχήν* «православними» в протиставленні до монофізитів, тобто до тих, що відкидали халкедонську догму. Папа Лев був названий головою православної Церкви. Отже, таке є первісне значення слова «православний». Після Халкедонського Собору відбувся ще п'ятий Вселенський Царгородський II (553), шостий Царгородський III (680) і VII Нікейський II (787), на котрих брала участь і Західна і Східна Церква і обидві називано «православною», а не протиставлено цим терміном одну одній. На Нікейському Соборі 787 р. рішено про почитання ікони і осуджено іконоборчий роздор василевса Лева Ізаврійського. Поборювання іконоборців тривало ще майже одне століття і як подяку Богові за повну перемогу василевса Теодори установлено «Свято православ'я», яке святковано в першу неділю посту. Величаво відсвятковано його перший раз 843 році.

4. Царгородська Церква зберегла назву «православна», тому що вона осталась вірною халкедонській догмі. Але не в протиставленні до Римської, бо такою в ще більшій мірі була Римська Церква. Бо коли монофізити в VII ст. захитували халкедонську правду віри, то папа Мартин I (649-655) осудив на соборі в Лятерані монофізитську ересь царгородських патріархів Сергія, Пирга і Павла в обороні вітцівської науки «католицької Церкви *православних*». Ця Церква, що визнає науку п'яти Соборів, і відкинула Ектезіс і Типос василевсів. За своє *православ'я* він і поніс мученичу смерть в Херсо-

несі як другий Папа-мученик на українських землях. Цю науку православних потвердив і VI Вселенський Собор в Царгороді 680 р.

Назву «православний» санкціонував Вселенський Тридентський Собор (1545-1564). Закінчуючи свої деклярації Отці твердили, що «це віра св. Петра і апостолів, це віра Отців, це віра *православних*». Католицька Церква далі підтвердила універсальність значення терміну «православний» словами папи Пія X, щоб «широ приймати науку віри, яку ми перейняли від апостолів через православних Отців». В римській літургії є ужитий також термін «*orthodoxus*». Св. Ігнатій в своїх «Духовних вправах», широко відомих в католицькій, передусім західній Церкві, говорить також «про духа православної Церкви» і називає католицьку Церкву православною, католицькою і єрархічною.²⁵

5. З огляду на те не можна в жоден спосіб резигнувати католикам з назви «православний». Російські католики, за вказівкою митрополита Андрея Шентицького, називають себе «*православними католиками*» в протиставленні до нез'єдинених православних. Такої термінології треба придержуватись, щоби не вводити непорозумінь і замішань.

IV. ПОДІЇ ПЕРЕД ЗАКЛЮЧЕННЯМ УНІЇ

1. Приїзд патріярха Єремії II 1588 р. на Україну будив надії в нез'єдинених православних, що сподівалися основної поправки ситуації Церкви. Король Жигмонт виставив йому залізний лист з 15 липня 1589 р., що давав дозвіл патріярхові на в'їзд і забезпечував недоторканість особи, свободу діяння в церковних справах і заборону втручатись стороннім чинникам до управи нез'єдиненою православною Церквою в Польщі і правосильність патріярших заряджень.²⁶ Крім того патріяршим помічникам король давав певну свободу рухів і діяння. Самого патріярха Жигмонт приймав дуже величаво, з великими почестями і щедрими дарами. Канцлер Замойський

²⁵ о. Маврикій деля ТАЙ Т.І., «Православ'я». В «Богословії» (1931), 157-159.

²⁶ Королівський універсал напечатаний в *Актах Юго-Западной России*, IV, № 16: «Коли Патріярх Єремія відвідав своїх підчинених в Польщі, даю йому владу вглядати у всі церковні справи, може судити і карати духовних від найнижчого до найвишого згідно з приписами грецького послулу і ні духовний, ні світський уряд не сміє йому в тому перешкоджувати».

сам подарував 2.000 золотих в золоті.²⁷

По повероті з Москви патріярх затримався довше, щоб *санувати тутешні* церковні відносини, а в дійсності, щоб зібрати гроші. Князь Острозький звернувся до нього, щоб він скликав на Синод представників грецького і латинського обрядів в справі Унії, хоч знав, що патріярх на те не згодиться з огляду на велику дохідність митрополії. Однак князь хотів тим показати назовні свою добру волю перед королем і схильність до порозуміння.

2. Приїзд патріярха мав зразу чисто офіційний характер. Він гостив в Замойського в Люблині. Справами Церкви обіцяв патріярх Єремія зайнятися щойно після повороту з Москви, куди він найперше прямував. А цими пекучими справами були: звинувачення митрополита Онисифора Дівочки, Братства, монастирські справи і інші церковні справи. Також щойно після повороту був усунений за убивство супрасльський архимандрит Тимофей Злоба.

3. Братствам у Львові і Вильні патріярх надав, згідно потвердив, ставропігіяльні права, бо вже патріярх Йоаким Антіохійський надав був братствам ці права.²⁸

Коли йдеться про історію братств, то вони постали безперечно під впливом латинських братств (*confraternitates*). В давнині існували і на Україні подібні згромадження для допомоги Церкві. На Заході вони мали молитовний характер і при релігійній ревності займалися і вчинками милосердя.

Перше братство постало у Львові 1439 р., а друге у Вильні 1458

²⁷ Про це згадує учасник подорожі Арсеній в ARSENIJ ELASSONIS, *Iter in Moscoviam*. STARCZEWSKI, *Historiae Ruthenicae scriptores exteri saeculi XVI*, 369. Cfr. MELCHIOR DE VOGNE, *De Byzance à Moscou*, *Revue de deux mondes*, vol. 32.

²⁸ Проф. М. Грушевський виводить початок братств від поганських часів, коли групи родів відзначували поганські празники. В християнстві замість поганських пирів родин в'язалися з якоюсь Церквою в їх області. «Жизненным (!) нервомъ этихъ организаций были пиры въ храмовые празники, гдѣ потреблялось огромное количество меду, а доходы отъ этихъ праздничныхъ пировъ въ видѣ платы участниковъ, такъ же какъ и постоянные взносы этихъ приходскихъ организаций, «братствъ» поступали въ пользу Церкви. В XV-XVI ст. «братства имели право варить въ храмовые празники медъ, продавать его безошлинно, а доходы обращались въ пользу Церкви и братства». Однак братства були на початку цеховим товариством з харитативною ціллю, а щойно під впливом протестантизму вони стали втручатися в церковну управу. Виводити їх аж від поганських часів — за далекий час. Церковні братства XV ст. постали під впливом західних *confraternitates*, які поширені були в Польщі. Грушевський Михайло, *Иллюстрированная история украинского народа*. С. Петербургъ, 1913, 147.

р. Спочатку приймали членів тільки з цеху ремісників, з якогось ремесла, пізніше і інших громадян, купців і міщан, а навіть і шляхту. Воно розвивалось і збагатіло так, що могло вдержувати шпиталі, лічниці, притулки і передусім школи, до яких спроводжували учителів навіть з Німеччини. В них вивчали церковнослов'янську, грецьку і латинську мови. В 1591 р. братство видало першу церковнослов'янську граматику, бо утримувало в себе друкарню. Крім того дбали вони і про церкви та помагали при їх будові. А що єпископи і духовенство занедбували Церкву, братства почали втручатись і в церковні справи. Такі братства поставали в інших містах в Луцьку, Києві, Могилеві, Берестю, Пінську і Мінську.²⁹

Втручання в церковні справи прибирало з часом дуже прикрі форми і викликало колотнечі і ворогування священників і єпископів. Особисті амбіції, обстоювання прав грали погану роль. Братства забували про свої дійсні цілі і світлу діяльність, а вдавалися зовсім в церковні спори.

В хроніках XII ст. є устав братства в Новгороді. В XV і XVI вони розвинулись значно. Братчики платили вступну вкладку і річні вклади. Статут затверджувала церковна і світська влада. Братства займались потребами Церкви, похоронами членів, школами і освітою, а притому втручалися в чисто церковні справи, як дисципліна і моральність. Звідси і конфлікт з єпископами. Львівське братство набуло друкарню 1585 р. і відчинило школу з навчанням двох мов: церковнослов'янської і грецької.

Львівське братство постало мабуть за короля Казимира, приблизно в 1459 р.

В 1586 р. антиохійський патріарх Йоаким назначив, щоб братчики платили вкладку і читали св. Письмо. Щороку вибирають 4 старших, що здають звіт за минулий рік. Два рази в рік правлять літургії за живих і усопших братів. Братство має свій суд і карає винних. Вести нагляд над мирянами і повідомити єпископа, якщо єпископ управляє Церквою проти закону, відмовити йому у послусі. Школа, яку провадив елассонський митрополит Арсеній, мала свої правила. Крім того братство займалося добровільною акцією в шпиталях, тюрмах і між вбогими.

Так само патріарх вилучив з під юрисдикції єпископів деякі монастирі і інші братства. Братства отримали монополію вихо-

²⁹ Флеровъ Іоаннь, *О православныхъ церковныхъ братствахъ въ Югозападной Россіи*, Петербургъ, 1857, ст. 82-86. Акты ЮЗР, т. IV, ч. 4, 18, 27, 28, 36, 94, 101, 119.

вання. Ніхто крім братства не міг брати чужих дітей на науку, лише для своїх міг найняти учителя. Вправді, братство не могло судити єпископа, але наглядало над єпископським судом. Братство мало право друкувати церковні і світські книги. Львівське братство мало першенство і на його зразок створилося виленське братство і братства в інших містах. Патріарх хотів віддати братствам в такий спосіб нагляд над Церквою, щоб єпископи не могли вчинити йому якихось небажаних кроків, а братство, як збірне тіло, давало запоруку, що буде стояти завжди по його боці. Ні в Греції, у Візантії, ні в Москві не робили цього, а тут вони сподівалися закріпити православіє і одержати добру заплату від багатих купців, кушнірів, шевців і інших ремісників.³⁰ А гроші були патріархам потрібні, щоб могли викупитись у султана і оплачувати свій вибір. Симонія зверху вниз розклала царгородську Церкву. Єпископ платив патріархові, а єпископові духовні. Кандидати на патріархію переліцитовували себе в оплатах, як Єремія II і Митрофан III (1572 р.).³¹

4. На Україну і до Москви стали приїжджати візантійські духовники за милостинею. За нею на Україну 1586 р. приїхав антіохійський патріарх Йоаким. Він бачив, що така контроля братств Церквою їм не на руку і тому зробив їх ставропігійськими, вивів їх з-під судовластя митрополита і єпископів і підчинив їх безпосередньо патріархії, хоча до того не мав жодного права і жодної юрисдикції. Він надав львівському братству навіть право клятви (екскомуніки) і нагляду над єпископами і духовенством.³² Це очевидно руйнувало організацію Церкви в її основі: «Архиепископові, єпископові, архимандритові, ігуменові, протопопові, попові, дияконові,

³⁰ Загальна опінія осуджувала віддання нагляду над Церквою братствам: «Як зібранню пекарів, шевців, крамарів, сідлярів, кожем'яків, неукам, що не знають нічого в богословських справах, дають право пересуджувати суд, посвячених Церквою влад і укладати постанови в справі Божої Церкви». Це було захитанням основ Церкви, чистим протестантизмом.

³¹ PITZIRIOS J.G., *L'Eglise Orientale*, Rome (1855), III, 82.

³² Львівське братство при церкві св. Успення і монастирі св. Онуфрія за благословенням антіохійського патріарха Йоакима приймало в члени кожного, хто платив 6 грошів річно і давав пожертви. З оплат і жертв вони помагали по-требуючим. Братство вело нагляд над порядком Церкви, життям священників, звинувачили їх перед єпископами, наглядали над мораллю вірних, переслідували чарівництво і ворожбитів. Це прибирало форму репресій маси, товпи, супроти чого єпископ був безрадий.

кожному, хто був противний тому братству, та вносив в нього роздор, відмовлено нашого благословення», так рішив патріярх Єремія в грамоті виленського братства.

Треба признати, що братства положили великі заслуги на Україні для будови і оздоблень церков, заснування шкіл і добродійних цілей. В напрямі національної свідомості вони друкували книги і ширили освіту. При тому, як сказано, вони присвоїли собі і нагляд над церковним життям. І в тому була їх велика хиба. Вони хотіли рішати про речі, про які не мали знання, як часто люди некультурні і неграмотні, впрочім нераз добрі купці і ремісники, хоч що правда, вступали до них, багато міщан і шляхти, щоби мати вплив і на братства. Вони брались до реформи Церкви, не знаючи, як це переводити.

Задля браку освіти почала творитись демагогія. І звідси ще більше замішання і заколоти в церковному житті. Коли почалися унійні переговори, вони уважали своїм обов'язком боронити православіє і виступати проти католицької Церкви. Вони присягали навіть, що не відступлять від православія під жодною грозою, насиллям і переслідуваннями. Якщо б єпископи почали які унійні пертракції, братства повинні були негайно повідомити патріярха.

Протиакція проти впливів і втручання світського елементу в церковних справах пішла від Унії і її ініціаторів.

Коли в Москві правив цезаропапізм, то в порівнянні з ним лиш деякий вплив мали на Церкву князь Острозький і кілька гетьманів.³³

5. Патріярх Єремія II Транос — був царгородським патріярхом трьома наворотами: 1572-1579; 1580-1584; 1586-1595.

Грецькі історики хвалять його розум і освіченість, з чого не багато показав він на Україні. Їдучи до Москви, патріярх гостив в канцлера Замойського. Відкладаючи санацію Церкви на Україні, він обіцяв зайнятися нею після повороту. В листопаді 1583 р. він видав був грамоту проти григоріянського календаря на вимогу вірмен.

До Москви вибрався патріярх тому, щоб утворити там патріярхат, про що старався цар Федор вже від двох літ. Посередничав в тому патріярх Йоаким. Після переговорів патріярх згодився на утворення патріярхату в Москві і після полагодження інших справ вернувся знову до Польщі і на Україну. Він затримався в Замостю.

33

³³ Заикинь Вячеславъ, *Участіє світскаго елемента въ церковномъ управленіи, выборное начало и «соборность» въ Кіевской Митрополіи въ XIV і XVII вѣкахъ*, Варшава 1930.

Його приймав знову канцлер Ян Замойський, в котрого патріарх замешкав. Братства предложили деякі скарги на єпископів. Патріарх назначив Синод у Вильні в липні 1589 р. Тому поїхав до Вильна, де в липні з'їхались єпископи грецького обряду, представники братств і шляхти. У Вильні був і сам король Жигмонт. Задля старості не приїхали архієпископ Полоцький і єпископ Перемиський. Синод не відбувся, лише патріарх усунув митрополита Онисифора і заборонив під карами двоженним священикам служіння у священстві. Так само загрозив усуненням з уряду Леонтієві, єпископу пінському, якщо буде далі терпіти двоженців в єпархії.³⁴ Був усунений також супрасльський архимандрит Тимотей Злоба.

6. Король іменував 27 липня 1589 р. новим митрополитом мінського архимандрита Михайла Рагозу, на пропозицію новогрудського воеводи Скумина-Типкевича. Російські історики зазначають, що Патріарх уділив свячення 1 серпня нерадо, бо Рагоза мав бути ставлеником єзуїтів і тайним прихильником Унії. Він мав навіть приректи оо. Єзуїтам, що приступить до злуки Церков.³⁵ Однак це невірне, бо до злуки з католицькою Церквою він приступив під напором єпископів. Сам він про Унію не думав.³⁶

7. На бажання митрополита і єпископів, патріарх переїхав до Берестя, щоб їм було ближче і вигідніше. Патріарх вирішив, щоб митрополит щороку відбував провінціяльний Собор.³⁷ Але митрополит і єпископи відмовились. Тоді єпископ Гедеон Балабан явився сам до патріарха в справі спору з братством. При тому він обмовив єпископа Кирила Терлецького, немов би народ обвинював його, що він робив наїзди, скривав злодіїв і убивць, підробляв гроші, жив неморально, держав дві жінки, насилував дівчат і загалом допускався карних злочинів. Патріарх звів єпископів Гедеона і Кирила до ока і єпископ Гедеон признав, що звинувачення народу є наклепом, а сам хвалив святе життя єпископа Кирила. Так виявився обман і наклеп прихильників схизми. Родина Сишевських мала жалуватися, що єпископ Кирило з 200 озброєними людьми забрали в неї землі. Але

³⁴ *Акты ЮЗР*, том IV, № 17.

³⁵ МАКАРІЙ І. (Булгаков), *История Русской Церкви*, СПб 1886, т. IX, 484; *Акты ЮЗР*, IV, № 20.

³⁶ Кояловичь, *Литовская Церковная Унія*, т. I, СПб 1860, 264-268 і *Antirresis*, 46.

³⁷ *Акты ЮЗР*, том I, I часть, XXXV.

це все видумане. Єпископа завізували до суду. Всі признавали, що він поступає нераз строго, але справедливо.³⁸ Патріярх не знав ні української ні польської мови, тому зразу підсунули йому грамоту зі звинуваченням і усуненням єпископа Кирила і він її підписав. Але незабаром дізнавшись, що упав жертвою клевету, післав єпископові Кирилові оправдуючу грамоту. Дня 16 серпня патріярх іменував його навіть екзархом.

8. Патріярх хотів, щоб хтось з єпископів, більше втаємничений в усі справи, повідомляв його про всі церковні справи і наглядав і над митрополитом і над братствами.

Екзарх стояв понад митрополитом і єпископами. Це було очевидним порушенням митрополичих прав і то до тепер нечуваним. Хто піддав патріярхові таку думку, невідомо. В посланні до єпископів патріярх пояснив, що це подібна гідність до кардинальської. Його влада і юрисдикція є патріярша, бо екзарх є намісником патріярха, щоб наглядав і упоминав єпископів і духовенство, карав і навіть усував єпископів. Єпископи, духовенство і вірні мають шанувати і почитати його, як самого патріярха.³⁹

Екзархат викликав велике здивування у всіх і був пониженням митрополичої гідності. Патріярх надіявся, що екзарх стане його довіренником. В дійсності це було тільки другим підступним актом після ставропігіяльності братств, що не санувало стану упадку Церкви, але викликало ще більше замішання, нові непорозуміння і дисорієнтацію. Єпископ Гедеон програв справу з братством і патріярх суспендував його до покаяння. Розгніваний єпископ Гедеон поїхав до архієпископа львівського Соліковського і радився, як врятувати Церкву з неволі патріярха і висловив думку про злуку з Апостольським Престолом. В тому часі зайшла дивна подія, як оповідає «Пересторога»,⁴⁰ а саме, секретар, що віз листа в справі скликання Собору до митрополита від патріярха в Замостя був пограбований в пінських лісах. В нього забрали листи до митрополита. Це мало статися на тайний приказ луцького єпископа Кирила і єпископа Гедеона, що не хотіли Собору.⁴¹

³⁸ *Архивъ ЮЗР*, часть I, 220, 239, 294, 426. Див. Ліковський Едвард, *Берестейська Унія*, 77.

³⁹ *Акты ЮЗР*, том IV, № 21; *Архивъ ЮЗР*, т. I, ч. 1, Київ 1859, 252 і сл. МАКАРІЙ, *цит. тв.*, IX, 488.

⁴⁰ *Акты ЮЗР*, том IV, № 21 і № 146.

⁴¹ Відносні документи напечатані: MILKOWICZ Wlad., *Monumenta Confraternitatis*

В листопаді 1589 р. він видав зарядження, щоб «Пасху» уважати звичайним хлібом (тут розуміється «пасхальний хліб» = «паска»!) і заборонив приносити на другий день Різдва в честь Матері Божої — її болів при народженні Христа, що не є догматичне.

9. Патріярх відїхав без Собору. Перед відїздом з'явився архієпископ Діонісій Грек у митрополита, обманюючи, що він від патріярха, і жадав 15.000 аспрів (250 талярів), як на той час великої суми від зубожілої Церкви, за удержання в часі свячень: «Як щоби Твоя Милость, — писав (здогадно) патріярх, — був би поїхав до патріярха, то це було б коштувало дорожче. Патріярх повинен був бути на твому хлібі і тому справедливо, щоб ти вернув те, що він видав». Лист був підроблений і печать також. Між собою українські і білоруські духовники шептали, що патріярх починав доходження в справах звинувачених духовних, тільки тому, щоб мати причину брати побори. А гроші були йому потрібні, бо під турецьким султаном духовні мусіли платити подачі: *«Ми були в них такими вівцями, котрих вони тільки доїли і стригли, а не кормили»*. Повага грецької єрархії упала в очах українського і білоруського духовенства, бо бачили як єпископи, архимандрити, духовні їздили по руських землях і жebraли милостиню, щоб окупитись дома перед турками, і щоб випрошувати собі місця на Русі, що викликувало нарікання в туземців, інтриги і суперечки. Одинока рада була відділитись від патріярхії і турецької (посередної) залежності. Всі бачили, що рятунок з Царгороду нема і годі надіятись. Це бачив і князь Острозький. Патріярх не санував відносин в Церкві. Угнітання духовенства продовжувалось.

10. Митрополит Михайло Рагоза не дав жодної відповіді патріярхові, бо не мав чим заплатити жаданої суми і не знав про обман з боку патріярха Єремії. Серед духовенства і народу поступок патріярха викликав огірчення і обурення, що також не догадувався про підступ архієпископа Діонісія.

Михайло Рагоза став митрополитом 1588 до 1599 р. Його іменував король і святив патріярх 1589 р. Перед тим він був архимандритом в Мінську і незаметним монахом. Характер був в нього хиткий і легко піддавався під впливи сильніших. Про його попереднє життя мало нам відомо, хіба те, що походив з заміжньої родини і

1576 році був секретарем виленського воєводи князя Богуша Корецького. Звідтам пішов він на архимандрита в Мінську. Латинської мови не знав.⁴²

Митрополит Рагоза стояв по боці братств і князя Острозького і був, як вже сказано, нерішучого характеру, легко підпадав під зовнішні впливи. Завдяки єпископам він перехилився на бік Унії, в справі якої він довго вагався, бо спочатку держався він, як відомо, князя Константина Острозького. Він не був першим творцем Унії, і аж пізніше, коли справа стала ясна і явна, він приступив до неї під впливом єпископів, щоби не остатись одинцем. Іменування екзарха було для нього неприємним.

* Костомарів думає, що патріярх хотів поділити владу між митрополитом і екзархом, єпископами і братством, щоби улегшити собі керівництво і запевнити підлеглість Царгородові, згідно з засадою: *Divide et impera*. Всі єпископи і світські бачили, що це не вийде на добро Церкві, навіть львівське братство, опора патріярха, написало лист до патріярха в 1592 р., про що була вже мова, що нелад в Церкві не устав, і що всі готові перейти під Римський покров та жити в спокої правильним церковним життям.⁴³

11. Найбільше значення і вплив в Церкві серед українського громадянства мав князь *Константин Острозький*. Це симпатична особа. Своїм авторитетом і могутністю він міг перепровадити справу, або її поховати. Тому всі старалися здобути його прихильність. Він посідав і найбільші матеріальні добра на Україні. Майже ціла Волинь і Галичина належали до нього. Він обсаджував луцьке й острозьке єпископство і в його князівстві було понад 1000 парохій. Сам він був ідейною людиною, свідомий українець і нащадок великого князя Володимира. Освіту мав високу, заснував в 1580 р. Академію в Острозі, школи (1572 р. школу в Турові, а в 1577 р. у Володимирі) і друкарні. Він мав двадцятитисячну армію й його двір налічував 2000 шляхти одного сенатора й маршалка. Він мав річно 15 мільйонів золотих доходу. Шляхта була залежна від нього і король числився з його голосом. В його родині панував латинський дух. Дочка Катерина і син Януш були схильні до латинства вже за короля Стефана Баторія. Сам князь Константин був сином литовського гетьмана Константина Івановича Острозького. Звався властиво

⁴² *Акты ЮЗР*, т. IV, № 80.

⁴³ *Там само*, 33. Див. Ликовський Едвард, *Берестейська Унія*, 5.

Василем, а сучасники назвали його іменем батька. В молодому (24 році життя) віці став маршалком Волинської землі, а 1559 р. київським воєводою, і як воєвода київський помер 1608 року. Його старший брат Ілля полишив дочку Гальшку, а по її смерті князь Константин успадкував усе майно і оженився з заможною Софією Тарновською, що сама успадкувала по смерті брата маєток свого батька, краківського каштеляна.

В острозькій школі, яку названо Академією, вивчали грецьку і латинську мови. Багато учителів були греками, а 1583 р. князь Острозький прохав також Папу прислати грецьких учителів, щоб перекладали грецькі твори на слов'янську або латинську мову. Як один грек Діонісій Палеолог заохочував князя до організування цієї праці, так інший грек, ворог Риму і Папи, відраджував.

В короля князь мав величезний вплив, бо боронив Польщу проти Москви і татарів і грав важливу роль в Люблинській Унії (1569 р.). Король і патріарх признавали йому зверхність в православній нез'єдиненій Церкві. Він бачив занепад Церкви, болів над тим і думав над засобами і способами піднесення. В тому напрямі дня 3 липня 1583 р. князь розпочав переговори з папським Нунцієм Больонетто, що порадив йому звертатися до легата Поссевіно. Переговори йшли в справі з'єдинення Церкви з Апостольським Престолом і введення нового григоріянського календаря, який запровадив Папа Григорій XIII в 1582 р. Нунцій Больонетто звітував до Риму, що князь Константин заявив йому 1583 р., що він своїм життям заплатив би за єдність Церкви.⁴⁴

Нунцій мав розмову з синами князя Острозького Янушем і Константином, і з прихильним Унії грецьким архимандритом Палеологом, що перебував на дворі князя Константина.

Загалом Нунцій Больонетто старався допомогти Унії. Королеві Стефанові Баторію радив, щоб він признав українцям права і привілеї, надані королем Владиславом Варненчиком. Нунцій передбачував план, щоб патріарх осів у Львові або у Вильні, але це було нездійсниме. Прихильником Нунція був виленський латинський єпископ Юрій Радзивілл.

⁴⁴ Нунцій писав так 6 липня 1583 р. до кардинала Птоломея Галлі (Galli). *Archivum Secr. Vaticanum, Nunziatura di Polonia*, t. XX. Нунцій радив князеві ширити добрі книжки, обсаджувати добрими пастирями церкви, добре навчати молодь в Академії Острозькій. Папа післав би йому учителів і що Нунцій віднесеться в тому напрямі до Риму. Князь був дуже вдоволений і подякував Нунцієві, вставши на ноги. Князь прирік зробити все можливе, щоби зблизити нарід до католицької Церкви, що пішло образованих людей до Папи. Див. *Likowski Edward, op. cit.*, 186.

Легат Поссевіно, з котрим усно говорив князь Константин, жадав підчинення Церкви Римському Папі. Але князь Острозький не хотів зривати з патріархом, бо бажав і його втягнути до заключення Унії і поставити акцію на ширшій платформі. Тим часом радив він берестейському каштелянові і сенаторові Адамові Потієві зректися тих урядів і стати володимиро-волинським єпископом. Князь покладав на нього великі надії, що він, як людина освічена і чесна, займеться піднесенням Церкви. В своїй самовпевненості і думі, князь вважав себе зверхником Церкви, хоча в дійсності ним не міг бути, як показали поступки єпископів. Хіба можна би признати йому патронат, як це вчинив Патріярх.

Острозький добре здавав собі справу з того, що царгородські патріярхи від упадку Царгороду (1453 р.) до 1586 р. зовсім не займалися Церквою на Україні. Коли вони знайшлися в скрутному матеріальному становищі, приїхав антиохійський патріярх Йоаким 1586 р., а 1589 р. патріярх Єремія рівнож за грішми, а потім багато монахів і світських за милостинею.

На бажання львівського братства александрійський патріярх Мелетій Пігас, що заступав тимчасово необсаджений царгородський патріярхат, прислав протосинкелла Кирила Люкаріса. Тоді щойно почалася жива переписка між Царгородом і Константином Острозьким, братствами і єпископами. Александрійський патріярх Мелетій Пігас, свояк Люкаріса, післав його на науку на Захід. Він учився у Венеції, Падуї і інших городах. Мелетій Пігас учився в Падуї. Як архимандрит, Кирило їздив знову на Захід, до протестантів до Женеви і Віттенбергу. У висліді він сам став тайним еретиком. Так говорить ієрусалимський патріярх Доситей: «Кирило Люкаріс був тайний еретик, як це видно з його численної кореспонденції, очевидно, провадженої скрито і по злодійськи».⁴⁵

12. Князь Острозький не звертався до польського уряду в справі Церкви, бо він був зайнятий своїми клопотами. Так само і латинське духовенство мало до діла з протестантами. Отець Петро Скарга, що як білий крук думав про з'єдинення Церкви і мав розмови з різними знаними українцями, робив викиди полякам, що вони

⁴⁵ Δοσίτεος Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχῶν πάντων... кн. 1. гл. 10, ст. 1171. PICHLER, Geschichte des Protestantismus in der orientalischen Kirche im 17 Jahrhundert München 1862, 43-50.

не ставлять жодних кроків в справі злуки з Апостольським Престолом. Скарга мав широку освіту і був обізнаний не тільки в богословських справах, але і в міжнародній політиці і положенні Церкви в західних державах. Він всюди підкреслював, що в католицькій Церкві є один Пастир, тому існує порядок і лад.

Як впливовою людиною був Скарга, свідчить те, що князь Острозький зачав з ним обговорювати спірні церковні питання. Свій твір *«Про управу і єдність Божої Церкви»* присвятив він князеві Константинові саме тому, щоб з'єднати його для католицької Церкви. Сам Скарга був прихильний Унії, але пізніше оо. єзуїти пішли іншою дорогою. Скарга написав також перший Історію Берестейської Унії, бо брав у ній участь, як наочний свідок і виказував її користі для Церкви і держави. Він спокійно і об'єктивно представив справу, хоч часом робив українцям неоправдані докори, як от в справі церковнослов'янської мови, що вона не має граматики і не надається до богослужень і до набуття освіти:

*«Одначе на Русі це видко, що в них уся наука впала, а попи схлюпили і ніколи вівці не можуть мати з них такої потіхи якої треба. До того дуже ошукали тебе греки, руський народе, що даючи тобі святу віру, не дали своєї грецької мови, тільки звеліли задоволитись цією славянською, щоб ти ніколи не прийшов до справжнього розуміння й науки...».*⁴⁶

Він помагав навіть Унії в самих переговорах в Берестю і не одне міг він допомогти. Але щож? Єзуїти перейшли на латинізацію. До речі кажучи, в справі церковнослов'янської мови, то першу граматику французької мови написав Кльод Фавр де Вожелъє (1585-1650),⁴⁷ один з перших членів французької Академії. Його твір *«Remarques sur la langue française»* появилася 1647 р., а граматика Смоґрицького 1648 р. надрукована, курсувала в рукописі кільканадцять літ передше. А рукописна граматика в Острозькій Академії була в кінці надрукована 1586 р. у Вильні.

Коли справа Унії доспіла настільки, що єпископи уважали за можливе взятися до переведення її в діло, отець Скарга був одначе за тим, щоби не спішитись, але зачекати, доки підготоване нове покоління духовенства і народу само прийде до зрозуміння кінечности Унії. Але єпископи не хотіли відкладати справи, почали наради з священниками і вірними з їх найвизначнішими представниками,

⁴⁶ SKARGA Piotr S.J., *O jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem*, Wilno 1577.

⁴⁷ Claude Favre de Vaugelas.

щоб вони заявили свою згоду. Це видно з актів єпископа Кирила Терлецького.

Отець Скарга промовляв також за тим, щоб залишити обряд русинам, не примушувати на латинство і не йти пресією і накидування. Вистане для католицької Церкви прийняття Флорентійської Унії. Твір «*Про єдність Церкви*» причинився до з'ясування церковної опозиції в Польщі і на Україні, між поляками, українцями і білорусинами, хоч протестанти викупували і нищили цей твір. У зв'язку з напрямом толеранції, король Стефан Баторій заборонив універсалом з 1584 і 1585 рр. насильно заводити на Україні григоріянський календар.⁴⁸

13. Між іншим, поляки були самі дуже загрожені протестантськими ересями. З латинських католиків перейшли до протестантів архидиякон Николай Пац у Вильні, фаворит короля Жигмонта Августа, Юрій Альбин, помічник-єпископ в Бересті, що правив богослуження в польській мові. Юрій Петровський, єпископ Самогітії, перейшов на лютеранізм. За прикладом пароха Голубка з Хидлова всі парохії в тій єпархії перейшли в руки кальвіністів, а з ними і шляхта. Пропаганда еретиків мала успіхи. Примас Яків Уканиський і єпископ Дроговський хотіли утворити польський патріархат. В тій прикрій ситуації кардинал Гозій спровадив до Польщі оо. єзуїтів. В 1564 р. взяв їх єпископ Валеріян Протасевич до Вільна, завдяки королю Стефанові Баторієві, в 1580 р. вони осіли в Полоцьку, а 1584 р. поселились в Гродні.

Архисєпископ Дмитро Соліковскі у Львові зробив фундацію 1586 р. для трьох священників Єзуїтів: Якова Вупка (1541-1597), що переклав св. Письмо на польську мову, Бенедикта Гербеста, що написав твір «*Wiary Kościoła rzymskiego wywody i greckiego niewolstwa historia*».⁴⁹ Вправді сам твір невеликої вартости, але Гербест ходив по селах Західної України і впродовж 20 літ проповідував католицьку віру. Зразу відносився до нез'єдинених об'єктивно, а навіть прихильно до унійних змагань духовенства. Пізніше пересадив в звинуваченнях. Він писав, між іншим, що Русини «не мають ані пам'яти, щоб уміти "Отче наш", "Вірую в Бога", ні розуму (!), щоб бачити спасенні речі, ні доброї волі, щоб добре жити. Також, що відноситься до Тайн, убивають (!) дуже малих дітей, не мають єпископського

⁴⁸ Акты ЮЗР, т. III, № 139 і сл. *Supplementum ad historica Russiae documenta*, N. 59 і N. 178. Antigraf. Вильно, 1608.

⁴⁹ *Памятники полемичной литературы*, Петербург 1882, ч. II, 613-632.

(!) миропомазання, навіть не знають, що це таке є порядне (!) розрішення».

Третім був о. Каспро Нагай, що брав також участь в унійній акції. Всі три вони працювали над поглибленням католицької віри серед шляхти і простого люду.⁵⁰

Великою заслугою оо. Єзуїтів було, що вони подолали протестантів, а це мало добрий і ободрюючий вплив і на православних. Єретики, ослаблені своїми гризнями, заключили за короля Жигмонта Августа союз т.зв. «*Pax dissidentium*», щоби виступати разом проти католицької Церкви. Але король Жигмонт Август умер, а король Стефан Баторій став неподільно по боці католицької Церкви. До того помер і князь Николай Радзивіл, завзятий колись оборонець еретиків. При кінці життя він вернув до католицької Церкви. У Вильні вибухла пошесть, багато духовників повтікало, а залишились єзуїти, котрі завдяки душпастирській ревності, зискали відразу на добрій опінії 1571 р., хоч багато з них погинуло. Єзуїтські школи і колеї пішли скоро вгору. Петро Скарга розвинув живу діяльність у Вильні і католицька Церква опанувала захитану єретиками ситуацію. Відроджуюча сила католицької Церкви вплинула і на здорово думаючих нез'єдинених православних. Це була хіба така поміч з боку поляків, мимо їх волі. Лише твір Скарги, як відомо, розвивав *ex professo* унійну акцію. В ньому доказував найперше, що спасіння може бути тільки в єдності Церкви, а на її правдивість вказують її прикмети; видимість, єдність, соборність, апостольськість, постійність до кінця світу, головство Петра і його наслідників. Опісля вказав на причини церковного розламу як гордість і впертість греків, і ереси і перейшов до Флорентійської Унії. В третій частині зазиває Церкву Русі до єдності з Апостольським Престолом. Перепоною є різниця в деяких правдах віри. Відлучення від Римського Папи є причиною упослідження, погорди священників, втручання світських в церковні справи.⁵¹ А навпаки єдність веде до освячення і ревності духа, піднесення освіти. Полякам поручає запізнатись зі справою з'єдинення, бо через те держава стане могутнішою і більше сконсолідованою. Тому не можна зволікати зі справою. Друге видання присвятив Скарга королеві Жигмонтові III, щоб він уділив своєї уваги Унії.⁵² Митрополит і єпископи повинні

⁵⁰ *Архивъ ЮЗР*, Киевъ 1883, ч. I, т. VI, ст. 10-12, 58. *Акты ЮЗР*, том IV, № 33.

⁵¹ «*Małżeństwo duchownych, język słowiański, świeckich rozkazywanie*».

⁵² Перше видання мало заголовок: «*O jedności Kościoła Bożego pod jednym*

зложити соймак, на котрому вчені католики виложили б справу. Єзуїти діяли в Церкві і в школах, в яких вчилися діти шляхти і польської і руської. Школу у Вильні король Стефан Баторій перемінив на Академію. ОО. єзуїти видали в скороченні Історію Флорентійського Собору Генадія Схолярія і переклад Василя Замаського «*Катехизизм Канізія*» 1582 р., і в Римі на українській мові «*Катехизизь или наука всъмъ православнымъ християнамъ*» безіменного автора в 1585 р.

В зв'язку з тим рухом надрукував професор Краківського Університету і світлий проповідник на королівському дворі Стефана Баторія, Станислав Соколовський († 1593 р.) «*Censura ecclesiae Orientalis*» 1582 і «*De verae et falsae Ecclesiae discrimine libri tres*» 1583 р. Він був прихильником унійних змагань.

14. Скарга був під впливом Поссевіна, а легат Антоній Поссевіно мав далекосяжні, але і практичні плани. Спроба Унії в Москві не вдалась. Зате Поссевіно звітував Папі, що акцію треба перенести на Україну і Білорусь. Він радив, щоб Папа видав Бреве (*коротке письмо*) до Українців, але воно, на жаль, не появилось. Крім того, казав він, що треба видавати літературу і основувати Семінарії для небагатої української і російської молоді. При Виленській Академії, пропонував він утворити дім для молоді. Росіян радив посилати до Оломунця, Праги або до Грецької Колегії в Римі. Дійсно Collegium заложене у Вильні і воно існувало до знесення Ордену Єзуїтів (1773 р.) за Папи Климента XIV і мало 20 місць. Папа Григорій XIII утворив крім того кілька місць для українців і росіян в Колегії Грецькій, в Оломунці, Празі і Бравнсборзі.

Завдяки Поссевіна появился в 1587 р. полемічний твір «Оборона Флорентійського Собору».

Коли Поссевіно їхав до Москви через українські землі, він зустрічався з шляхтою, котра схильна була до злуки з католицькою Церквою. Треба, казали вони, лише освідомлення.⁵³

Другим таким визначним церковним діячем, з котрим числи-

Pasterzem», Wilno 1577. Друге видання звалось: «*O rządzie y jedności Kościoła Bożego pod jednym Pasterzem*». *Пам'ятки полемичної літератури*, Петербург 1882, часть II, 527.

⁵³ «*Nam cum per Russiam regiam in Moscoviam veniremus, nobiles aliqui, qui schisma suum deseruerunt (що перейшли на протестантизм) nobis fidenter dixerunt, si ea, quae a nostris audierunt, apud illos unquam dicerentur, maximum momentum ad eorum conversionem allatura*». POSSEVINO, *Moscovia*, 24. PIERLING S.J., *Le Saint Siège. La Pologne et Moscovie (1582-1587)*, Paris 1885, і *Un nuncie du Pape en Moscovie*, 1864, Antonii Possevini *Missio Moscovitica*, Parisiis 1882.

лася польська і римська опінія, був Станислав Гозій, польський кардинал. Він родився 1504 р. в Кракові, як син баденського, емігранта, як хлопець жив у Вильні, опісля кінчив Університет в Кракові, Падуї і Болонії. В 1538 р. був королівським секретарем. Після того вступив в духовний стан і в 1548 р. став єпископом в Кульмі, а 1557 р. у Вармі в Прусах. Провадив боротьбу з протестантами і був одним з найздібніших, найученіших і найдіяльніших оборонців католицької Церкви. Він мав великий вплив на короля і прохав Папу прислати до Польщі Нунція. В 1551 р. був вибраний делегатом на Тридентський Собор. Папа Павло IV закликав його до Риму, а Папа Пій IV послав до Відня, до цісаря Фердинанда I і 1561 р. наділив його кардинальством. Після того вернув до Варми і діяв в Польщі. В 1564 р. закликав перший оо. єзуїтів до Варми. В 1569 р. виїхав до Риму і 1573 р. був назначений Папою як Paenitentiaris.⁵⁴

15. Польським школам князь Острозький хотів протиставити свою в Острозі. Острозька школа була зорганізована на зразок схолястичної.⁵⁵ В триліттю (trivium) учили граматику, риторику і діалектику. В чотириліттю (quadrivium) викладали арифметику, геометрію, музику і астрономію.

З появою нових професорів вона піднесла свій рівень так, що її звали Академією. Учнем Острозької школи був Мелетій Смотрицький.

Острозька школа видала кілька визначних учених і кілька творів. Перед граматику Мелетія, як зазначено вище, уже існувала рукописна граматика церковно-слов'янською мовою, що вийшла друком 1586 р. у Вильні.

Князь Острозький хотів прийняти до Академії латинських професорів, але вони не зголошувались. Тоді він набирав інших професорів, що їхали задля гроша, а не для науки. Між іншими прибули тоді протестанти і кальвіністи. Найвизначнішим був Кирило Люкаріс. Ректором Академії був Герасим Смотрицький, батько Мелетія. Академія мала розголос завдяки князеві, хоч не давала систематичної освіти. Задля браку забезпечення вона упала.

Вже з самого початку унійного руху Академія виступила проти Унії. Князь Острозький казав відповісти Скарзі на заввагу, що цер-

⁵⁴ EICHNORN, *Der ermländische Bischof und Kardinal Stan. Hosius*. Жукович П., *Кардинал Гозій и польская церковь его времени*, 1882.

⁵⁵ Пор. Сліпий Йосиф, о. д-р, *Св. Тома з Аквіну і схолястика* (Богословія 1925). Див. *Твори Патріярха Йосифа*, II, 29-100. (Ред.)

ковно-слов'янська мова не може бути засобом освіти і культури. Цього піднявся дворянин Острозького Мотовило, унітарій і хіліяст. Він назвав Папу антихристом і проповідував соцінянізм і тисячолітнє царство.

Князь Курбський, прочитавши репліку Мотовила, був дуже обурений. Він назвав автора диявольським сином, ворогом Христа, чи радше помічником антихриста, трійливим смоком, якого удержує християнський вожд, котрому поручають писати книжки проти піввірним латинникам, що поставив вовка на сторожі вівчарні і їдовитого вужа опікуном дітей. Учня Павла з Самозати, Фотина і Арія поставив князь оборонцем. Князь повинен стидатися дружитися і приставати з такими людьми: «Чи ти вже перестав слухати і вірікся пророків і апостолів, що наказують вірним приставати з еретиками, як Божими ворогами».⁵⁶

В дійсності Аріяни або Соціняни (модерні аріяни) уважали князя Острозького своїм тайним прихильником. Дочка князя була замужем за Кишкою провідником антитринітаріїв. Сам князь хвалив антитринітаріїв в листі до Потія дня 25 березня 1595.⁵⁷

Тому князь Константин на такий спротив князя Курбського, поручив написати другу, священникові Василюві, що підписався «Убогий Василій» (1587 р.): «О единой въры сочинение острожского священника».⁵⁸

V. ДАЛЬШИЙ ХІД І ПЕРЕГОВОРИ ЄПІСКОПА ПАТІЯ ПОТІЯ З КНЯЗЕМ КОНСТАНТИНОМ ОСТРОЗЬКИМ В СПРАВІ УНІЇ

1. Найдіяльнішою особою в унійній акції був Кирило Терлецький. Він був з походження пінським шляхтичем. Луцьким єписко-

⁵⁶ *Архив ЮЗР*, часть I, т. VI, предидел. ст. 135. Сказание Курбскаго, т. II, 216-226, 1842².

⁵⁷ *Акты ЮЗР*, т. IV, 93. STEBELSKI, *Genealogia kos.*, 112.

⁵⁸ SANDI, *Bibliotheca Antitrinitariorum Freistadii*, 1684; *Vindiciae Arianorum*, 283: «Quamvis religionem unitariam quam in corde amplectebatur aperte non sit professus! Unitariorum tamen fautor et patronus fuit». *Памятки полемичной литературы*, ч. II, 633-638. Цей перший католицький літературний рух викликав реакцію з боку нез'єдинених православних, якою у великій мірі надхненником був сам князь Андрей Курбський († 1583 р.), що утік з Москви. Він радив бургомістрові Вильна Мамонічові, щоб спроваджував грецьких учених для противаги в дискусіях з єзуїтами. Свого зятя, князя Михайла Оболенського намовив полишити родину і вчитися у Кракові і Італії грецької і латинської мови, щоби могли перекладати твори з інших мов для оборони нез'єдинених православних проти католицьких письменників.

пом став він 1585 р. після усунення за проступки єпископа Йони Красінського. Кирило був найздібнішим і найревнішим єпископом. Для підготовки і довершення Унії положив він найбільші заслуги і, здається, шахував князя Острозького і випереджував його як єпископ, запровадив лад між духовенством, відбудував катедру в Луцьку, відібрав в суді єпископське майно від родини Красінських та опирався і луцькому старості Семашці. Спір з луцьким старостою йшов про те, що староста не впускав єпископа до катедри на замку. В страсний тиждень і на Пасху він завів музику в церковних притворах, а його гайдуки стріляли в церковні куполи. Остаточо єпископ переміг. Таке поступування виробило йому авторитет і князь Острозький поважав його. Пізніше розійшовся він і з князем Острозьким за те, що в грабленні єпископського майна 1591 р. був замішаний один боярин князя, за котрого Острозький не хотів дати задоситьучинення (сатисфакції).

На католицький світогляд Терлецького впливав Адам Потій і луцький єпископ Бернард Мацейовський, пізніше кардинал. Цей останній положив заслуги для заключення Унії, бо Папа Климент VIII дякував йому в окремому листі: «Як велика частка радості, яку дізнаємо з причини повороту руських єпископів на лоно Римської Церкви, належить до Вашої Всечесності, добре знаємо... Нехай Тобі справедливий суддя щедро нагородить в день заплати, що тільки над тим працював ти, щоб відірвані члени злучити знова з Головою... Що ще остає до зроблення за твоєю поміччю, віримо, станеться точно, ти, що занявся цею спасенною справою з окремою ревністю».⁵⁹

Коли приїхав патріярх, хотів з'єднати собі єпископа Терлецького, іменував його екзархом. Він прийняв цей новий уряд, хоч бачив неприродність положення задля роздвоєння влади. Він не випереджував жодних кроків і не користувався своєю властю екзарха, хоч вона помагала йому при підготованні Унії. В Луцьку виробив він собі погляд, що двигнення Церкви можна довершити тільки через злуку з католицькою Церквою.

Патріярх поручив, щоб митрополит скликав щорічно Собор. Такий собор скликав митрополит Рагоза до Берестя рік після від'їзду патріярха.

2. Як екзарх ужив він свого авторитету на те, що скликав 3^їзд

⁵⁹ THEINER A., *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, vol. III, 46 i 188.

доколишніх єпископів до Белза в червні 1590 р. На З'їзді не було Володимирського єпископа, правдоподібно тому, що він міг вносити різницю думок. Зрештою, митрополит Рагоза зразу планував Собор в Белзі, холмської єпархії, але пізніше був назначений Бересть. Незважаючи на те, чотири єпископи приїхали до Белза із початком червня. Сталося це, дуже правдоподібно, на пропозицію єпископа Терлецького. Бо, щоб це вийшло від єпископа Гедеона, мало правдоподібно, задля його хиткості. Єпископи, що явилися на З'їзд були: єп. Кирило луцький, єп. Гедеон львівський, єп. Леонтій (Пелчинський) пінський і турівський, єп. Діонізій (Збируйський) холмський і белзький. На цьому З'їзді рішено підчинитися Апостольському Престолові. Як рацію подають вони лише те, що не хочуть мати на совісті знищення Церкви. Рішення запало 24 червня 1590 р. При призначенні верховності Папи, єпископи одночасно застерегли збереження обряду і богослужень, а від короля домагалися забезпечення привілеїв Церкви.

З Белзу поїхали вони до Берестя 29 червня 1590 р. і там вже застали митрополита Рагозу і Мелетія Хребтовича, єпископа Володимирського. Чотирьох єпископів запропонували їм свій план і Синод в Берестю потвердив вповні рішення в Белзі. Думка не була чужою митрополитові Рагозі, а Хребтович прилучився, щоб не залишитися самотнім. На Берестейському Соборі був і берестейський каштелян Адам Потій, відпоручник братств Львівського і Виленського. Не підписали тільки архієпископ Полоцький Григорій Хребтович і єпископ Перемиський Михайло Копистенський, що не прибули на Собор задля старості віку. Рішення Собору задержано поки що в тайні. *«А постанову, котру вчинили і підписали єпископи в Белзі в біжучому році 1590, цю постанову лишаємо при повній силі і стверджуємо цим нашим листом і цим чином і тамошній наш З'їзд, що ми мали ся з'їжджати в Белзі... а в усіх інших точках у своїй силі всіми нами має бути збережений».*⁶⁰

Єпископа Кирила Терлецького уповноважено до дальших кроків, а саме до предложення рішень королеві. Це сталося аж 1591 р. після другого Собору в Берестю. Єпископ Кирило діяв второпно.⁶¹ Король обіцяв опіку і оборону, справедливість і зрівняння ру-

⁶⁰ Архивъ ЮЗР, ч. I, т. I, ст. XXXVII. Див. Ліковський Едвард, *Берестейська Унія*, 88.

⁶¹ Там само, 89. Єпископ Ліковський оправдує проволоку відсутністю єпископа Бернарда Мацейовського, що виїхав тоді до Риму. Він вернув з початком червня 1591 року, а Собор в Берестю відбувся аж 26 жовтня 1591 року. Щоб причиною того було

ського духовенства з латинським, письмом 1592 р.

Єпископи рішили, отже, зірвати зносини з патріярхом, відмовивши йому послуху і підчинитись Римському Папі. Бо краще, як казав єпископ Терлецький, підлягати одному найвищому Пастиреві і жити в згоді з Римлянами, ніж підчинитись п'ятьом або шістьом Пастирям, себто патріярхам. Римський Пастир оборонить руську Церкву і заведе кращий порядок.⁶²

3. Народи єпископів в Бересті 1590 р. були держані в тайні, бо було багато противників, котрі могли пошкодити справі. Король обіцяв поміч аж тоді, коли Унія буде заключена. Поляки багато шкодили грецькій Церкві і так само треба було побоюватись перешкоди з боку поляків, але і від нез'єдинених православних. Єпископи мусіли з'ясувати всі точки відносно обряду і дисципліни, щоб не викликати підозрінь, що до зради Церкви і нації. Вправді вони були сформульовані на Флорентійському Соборі, але тут треба було примірити їх до частних умовин і взяти до уваги партикулярності. Така нарада відбулася 1590 р. На цьому Соборі підписано Белзький акт наступного змісту:

«В ім'я Боже. Амінь. Ми підписані єпископи заявляємо, що нашим обов'язком є дбати про спасіння душ як своїх, так і також християнського народу, стада і овець Христа, котрі нам поручені Богом, і провадити їх до згоди і злуки, задля чого хочемо ми, за Божою поміччю, признати нашим пастирем і нашим Головою найвищого пастиря, правдивого наслідника св. Петра на римському Престолі найсвятішого Папу і завжди йому підчинятись і його слухати, бо ми бачимо, що це причиниться багато до побільшення Божої Слави в його святій Церкві. У тому, що ми не хочемо мати цього більше на своїй совісті, ми рішили підчинитися в послузі найвищому Вітцеві римському Папі. При тому, одначе, обусловлюємо прилучення тим, щоб з боку святого римського Папи обряди і всі богослуження, то є богослужба і увесь церковний устав, як це є зберігане здавна в нашій святій східній Церкві, остали незмінні і ненарушені; щоб з боку його величества Короля наші свободи були забезпечені привілеями і в артикулах, які ми предложимо, були запевнені. А ми прирікаємо за таке

вижданнє єпископа Мацейовського, мало імовірно. Важнішою причиною була зміна Папів в Римі, поголоски про резигнацію короля і, найголовніше, недуга єпископа Терлецького. Адам Потій мав вплив на короля і міг переперти справу без єпископа Мацейовського. В найкращому випадкові можна припустити, що ждали його автентичних відомостей з Риму.

⁶² HARASIEWICZ M., *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862, ст. 123.

запевнення і потвердження через привилей Його Святості Папи і Його Величества нашого ласкавого пана і короля, і зобов'язуємося оцим письмом признати верховність св. Отця і Папи римського, заявляючи це перед триедином Богом, передаємо це письмо, власноручно написане, заосмотрене нашими печатями нашому старшому братові всесвітлішому Отцеві Кирилові Терлецькому, екзархові і єпископові Луцька і Острога. Дано в Бересті в році Господньому 1590, 24 червня. Кирило Терлецький, Божою ласкою єпископ Луцька і Острога, влр. (власною рукою) Леонтій Пелчицький, єпископ Пінська і Турова, влр. Гедєон Балабан, єпископ Львова, Галича і Каменця Подільського, влр. Діонізій Збіруйський, єпископ Холму і Белза, влр. (чотири печаті)».⁶³

Цей перший унійний акт подав митрополит Кипріян Жоховський.⁶⁴ Він замітний тим, що єпископи зайняли зовсім правильне становище і під оглядом церковним і державним. Акт датований з Берестя, щоб і митрополит і інші єпископи могли його підписати в Берестю. А може він був наново переписаний і підписаний в Берестю. Із світських дав свій підпис каштелян Адам Потій.

На Синоді нараджувалося також над гнобленням Церкви і її недостатками. Видано Пастирське Послання, в якому піднесено пригноблююче положення Церкви, брак карності духовенства і упадок віри між народом. Щоб цьому зарадити, треба звернути увагу на церковні справи, школи, шпиталі, навчання народу. Постановлено відбувати Синод щороку, 24 червня. На неоправдано відсутніх єпископів назначено кару 50 кіп литовських грошей, менше на архимандритів і священників, обов'язаних до участі в Синоді. Рішено не присвоювати собі юрисдикції в інших єпархіях і привезти на наступний Собор церковні документи. Синод уповажнив єпископа Терлецького, щоб вручив королеві грамоти і повідомив його про призначення Папи Римського Головою і підчинення Римові.

4. Єпископ Терлецький зтягнув дещо виповнення наложеного на нього обов'язку. Він занедужав і лікувався в Сандомирі. Не квалпився він також і тому, бо ходили поголоски про резигнацію короля, а вкінці і з Римом треба було підіждати, бо 26 серпня 1590 р. умер Папа Сикст V. Наступив Урбан VII. Його правління було дуже коротке, тривало лише 13 днів, і вибрано папою 5 грудня 1590 р. Гри-

⁶³ Там само, ст. 162.

⁶⁴ Żosnowski Cyprian, *Colloquium Lubelskie*, Lwów 1680, 32.

горія XIV.⁶⁵ Очевидно, що треба було здержатися з такою важною справою як Унія, доки не устabilізуються умовини. Єпископ Кирило міг ввиду того рушити справу аж при кінці 1591 р., а зглядно з початком 1592 р.

Треба зазначити, що в історії української Церкви це був черговий акт, яким відступлено від Константинопольського Патріярха і признано Головою Папу. Єпископ Кирило Терлецький став найревнішим прихильником Унії з Римом і він був уповноважений робити дальші кроки в цілі доведення справи до кінця в Папи і в короля і повідомити про вислід учасників.

Єпископ Гедеон відпав опісля від Унії і протестував проти уміщення свого підпису на акті, як неправдивого,⁶⁶ хоч це не відповідало правді. Єпископ Балабан був підписав акт і це слідує з наступного королівського потвердження.

Єпископ Кирило звернувся до короля Жигмонта III, що привітав крок єпископів і видав в тому напрямі декрет 18 березня 1592 р., в якому повторив зміст підписаного акту, запевнив своєї прихильності і що важкі кари з боку Патріярха буде уважати за недійсні і вони остануть в своїх єпископських катедрах, як довго житимуть. Він признає їм і всім, що приступлять до єдності ті самі привілеї, що мають латинські єпископи і священики, і крім того, ще інші. Це прирік король в своїому і своїх наслідників імені. Його декрет закінчений власноручним підписом і печаттю королівською.⁶⁷ Відручне письмо короля було написане в руській мові. Важне було передусім те, що воно забезпечувало єпископів перед евентуальними переслідуваннями і напастями. Митрополит Рагоза також не був зовсім певний, бо стояв під впливом князя Острозького і під його напором міг, евентуально, усувати єпископів з престолів, а патріярх Єремія кинути на них клятву і відлучити від Церкви.

5. В межичасі, 31 січня 1593 р., умер єпископ Мелетій Хребтович Богуринський у Володимирі, що майже вже схилився до Унії. По його смерті король Жигмонт II назначив на його місце 20 березня 1593 р. Адама Потія (1541-1613), що був каштеляном в Берестю. Це сталося на предложення князя Острозького. При тому князь керувався доброю волею і хотів мати в Потієві одностумця і помічника в справі підготування Унії. На жаль Потій мусів по неволі розійтися

⁶⁵ THEINER A., *op. cit.*, III, 120, 135.

⁶⁶ Там само, 125.

⁶⁷ Там само, 163-165.

з князем з огляду на його нецерковне становище.

Єпископ Потій перевищував всіх тодішніх єпископів українських і білоруських походженням з знатного роду, вченістю, знав латинську мову і визначався безкорисним прив'язанням до Унії.

Адам Потій уродився 1541 р. як православний, нез'єдинений. Вчився в кальвінській школі князів Радивиллів і став кальвіністом. Він походив із стародавнього роду і студював на закордонних німецьких університетах, де здобув собі високу освіту. В 1574 р. навернувся на католицьку віру⁶⁸ під впливом папського нунція Коммендоні. Костомарів каже, що єзуїти намовили його вернутися на православ'я і перевести Унію, але це все видумка. Потія постригав в монастир єпископ Терлецький.

Як каштелян, він піддав єпископові Мацейовському думку, щоб старався про розмову (*colloquium*) в справі Унії з патріархом Єремією. Однак патріарх не бажав цього. Єпископ Бернад Мацейовський в листі до Нунція дуже хвалив Потія і його такт, освідомлення в справах Унії і загалом знання релігії.⁶⁹ Потій, як каштелян, пізнав єпископа Терлецького в єпископа Мацейовського. Він оснував в Берестю братство на зразок львівського. На польському королівському дворі займав він високе становище, був сенатором і мав великий вплив. Він держався грецького обряду. Коли Потій повдовів, князь радив йому зрезигнувати з сенаторства і прийняти володимирське єпископство. Потій згодився, вступив 6 квітня до монастиря, прийняв свячення і ім'я Іпатія. В 1593 р. став він єпископом. Мабуть, будучи в Замостю, патріарх Єремія іменував єпископа Хребтовича прототронієм першим після митрополита, бо полоцький архієпископ уважав себе першим після митрополита. Цю гідність одідичив єпископ Іпатій Потій.

6. Православні видумували опісля різні клевети, що за нього православна Церква буде терпіти смуту і переслідування. Своїх замірів Потій не виявляв, старався прихилити Острозького, бо від нього залежало багато. Дехто твердив, що Потій по крові був споріднений з Острозьким і це спонукало короля назначити Потія єпископом. Князь Константин поважав Потія за його побожність, вченість і моральність. Потій хотів так впливати, щоб ініціатива

⁶⁸ KISZKA Leon, *Żywot Pocięja. Kazania i Homilie męża Bożego Hipacyusza Pocięja, metropolity Kijowskiego*, Suprasl 1714. *Акты ЮЗР*, IV, № 144.

⁶⁹ «...Quae ad religionem spectant, scientissimus inter suos esse videtur». THEINER A., *op. cit.*, III, № 46. *Акты ЮЗР*, IV, 56, 149.

вийшла від Острозького. Одначе силою факту провідну унійну акцію провадив єпископ Кирило Терлецький. Це не подобалося князеві, що справа зачинає плисти йому понад голову. Він думав взяти провід знову в свої руки і тому дня 21 червня 1593 р. написав листа з Люблина до єпископа Потія, в якому боліє над упадком Церкви. Він клав на серце Потієві, щоби на найближчому Соборі в Берестю, що мав відбутися за три дні, митрополит з єпископами подумали про спосіб злуки Церков.

Князь писав:⁷⁰ *«Ясно всім, що люди нашої віри погіршилися і так є в богослуженнях отяжілі, ліниві і недбалі, що не обороняють своєї віри, але ще самі з неї насміваються і, покидаючи її, приступають до різних сект... Зникли учителі і проповідники слова Божого, устали науки, не чути проповідей... Все перевернулося і упало... Ніхто не потішує нас так що приходитьсь сказати з пророком: хто дасть воду моїй голові і джерело сліз очам моїм»*. Князь хоче своїми силами причинитися до відзискання давньої величі Східної Церкви, бо Божа сила діє через немічних. Він бачить одначе теперішній упадок Церкви, наруги єретиків і відпавших (!) Римлян, що колись були нашими братами: *«Недавно, не для слави цього світу, але болючи над занепадом Церкви та для пониження єретиків і тих, котрі відпали від Риму, задушевно постановив я з Поссевіном не сам, але з своєю старшиною і пресвитерами, радити і дискутувати (!) над деякими конечними річами св. Письма»*. Видно, що князю Острозькому помагали і Академія і його духовне окруження. Бо хіба єретична думка, «поправити св. Тайни» не могла походити від нього. Деякі висловлені думки тхнуть разяче протестантизмом.⁷¹

З легатом Поссевіном, каже князь, розмовляв про церковні справи, але до з'єдинення: «ми не договорились, не знаю, чи Бог хоче (нез'єдинення) для нашої користі, чи для нашої шкоди». Князь обіцяє порушити цю справу ще раз в Італії, куди вибирається він для порятування здоров'я. Тимчасом поручас Потієві, щоби він

⁷⁰ Ликовський Едвард, *Берестейська Унія*, 93-94.

⁷¹ Зовсім слушно завважує Н. Костомарів: «Но эти слезные возгласы о запустѣнии православной церкви не препятствовали однако тому же Острожскому в одномъ из писемъ къ своему внуку Радзивилу, назвать кальвиновъ послѣдователями истиннаго закона Христова (wyznawcy prawdziwego zakonu Chrystusowego). Ясно, что самый ревностнѣйшій поборникъ православія мало надежды могъ подавать на себя, когда произносилъ такія противныя духу православія сужденія объ исповѣданіи, которое, напротивъ, съ точки православной, должно было почитаться мерзкою ересью. Костомаров Н., *Исторические монографіи и исслѣдованія*, том III, С. Петербург 1867, 230-234.

поїхав до Москви до царя і наклонив його до однозгідного діяння разом з східними патріярхами. Вкінці подає точки з'єдинення:

1. Збереження східного обряду.
2. Не замінювати українських церков і монастирів на латинські костели.

3. Щоб після заключення Унії ніхто не був прийнятий до латинської церкви, хто перейшов з грецького обряду, і щоб не змушувано наших вірних до переходу на латинство при закрючванні подружжя.

4. Щоб митрополит, єпископи, духовенство мали ті самі права, що латинники і займали місця в сенаті і соймі.

5. Післати послів до східних патріярхів, щоб вони приступили до Унії. Так само послы до Москви і Молдавії мають наклонити їх до церковної злуки.

6. Є конечним поправити декотрі речі в нашій Церкві, передусім щодо Тайн і деяких інших людських постанов (дуже загадкова точка!).

7. Мають бути відкриті школи і вільні студії, щоб ми мали образованих священників і проповідників, бо задля браку установ для образування панує велике незнання.

Коли глибше вдуматися в лист князя, то видно в ньому деякі упередження до католицької Церкви і протестантський вплив. Князь говорить про «відпавших Римлян» від православної Церкви, що пригадує вислів візантійських полемістів. Співдіяння з Москвою і східними патріярхами було безвиглядне, бо цього не осягнув Флорентійський Собор, що діяв перед завоюванням турків. Воно виглядає дуже дивним в розумуванні Острозького, бо він хіба добре визнавався в політичних умовах. Видно, що захоплений грандіозним планом, стратив критичність і реальність можливостей. Співдіяння було б дуже похвальне, але воно було неможливе до переведення. Найприкрішою є точка про реформу тайн і церковного передання. Цим станув він на протестантському становищі Кирила Люкаріса, ректора Острозької Академії, що розкладав Академію своєю наукою, якого не міг поділяти жоден віруючий, нез'єдинений православний і завзятий ворог католицької Церкви. З інших постанов видно його патріотичного духа, прив'язаність до обряду і народу, які можна тільки похвалити. Під тим оглядом він і симпатичний. Єпископ Іпатій Потій не міг поїхати до Москви, а так само висилати послів до патріярхів. Кожний бачив, що там знайшов би давній опір і давню ненависть.

Князь прикладав велику вагу до свого листа, бо привезли його до Потія два княжі дворяни Василь, суржський староста і Вишенський. Крім інших, була ще одна точка, дуже дразлива в листі, а саме, що князь хотів заключувати Унію, до чого були уповноважені тільки єпископи.

7. Тому Потій відповів князеві, що Східна Церква уділяє Таїнства правильно і не має в ній що осуджувати і поправляти.⁷²

Інші умовини Потій прийняв холодно і він дуже розумно і писав Острозькому: ⁷³ «*Це велике діло неможливе і не суджено нашому вікові виповнити його. Я не смію про те говорити митрополитові, знаю, що він не розположений. А до Москви я нізащо не поїду, з таким посольством попадеш під кнут, а лучче ваша милость, як перша людина в нашій вірі, старайтесь самі про це в короля*». Перед іншими єпископами він не звірювався з своїми думками. Коли єпископ Терлецький повідомив його про заміри кількох єпископів, він прийняв відомість, не висказуючи ще своєї думки. Терлецький писав: «*Патріярхам відчинена дорога до Московщини, для великої милостині вони будуть їздити тамтуди часто, а їдучи тамтуди і звідам і нас не минуть, а що в них є привілеї від покійного короля Стефана і від нинішнього Господаря, то не забудуть показувати над нами своєї влади і стануть нас обурювати: ось вже одного митрополита усунув, а іншого поставив, обезчестив першого, тай іще установив і братства; а братства будуть гонителями владик; хоч і нічого не буде проти них, вони видумують і звинуватять; а, сохрани Боже, когось і звільнять з нас... Яка то нечесть! Сам подумай. Господар король дає уряди до смерті і не відбирає їх за яку-небудь маловажну вину, хіба коли хто заслужить на кару смерті, а патріярх на умовлення обезчестить і усуне з уряду. Яка то неволя... Сам подумай*».⁷⁴

Тайний акт єпископів дійшов пізніше до відома князя Константина і він чувся діткненим в своєму честилюбію, що єпископи не чекали на його рішення. Можливо, що єпископи поспішилися з своїм кроком, але навіть, якщо були б виждали директив князя, то воно мусіло б чи сяк чи так прийти до зудару. Бо князь станув на якомусь нез'єдинено-православно-протестантсько-католицькому

⁷² *Antirresis*, 47 (albo Apologia przeciw Krzysztofowi Philaretowi), Wilno 1600.

⁷³ Ліковський Едвард, *Берестейська Унія*, 94-95.

⁷⁴ *Акты ЮЗР*, IV, 211. В обороні митр. Онисифора єп. Терлецький, не мав рації, але він дивився на справу ширше, що поведінка патріярхів була така, що після вподоби поставляли і усували, як із ними самими чинили султани.

становищі, з яким не могли б були погодитись не лиш з'єдинені, але навіть нез'єдинені, що держались давніх церковних традицій. Він хотів дебатувати про св. Письмо і св. Тайни очевидно в душі протестантському, згідно кальвінському, під який підпав був князь Константин завдяки ректорові Острозької Академії Люкарисові, а його науку про Тайни осудила пізніше нез'єдинена православна Церква.

Та камінь був рушений і годі вже було його спинити в русі. Щоб все-таки прихилити князя до справ Унії, розпочато з ним переговори.

8. Єпископ Балабан хилився на оба боки і дивився на шляхту, що ставилась до католицької Церкви з застереженням. Коли 1590 р. єпископи взяли рішення, то єпископ Гедеон викручувався тим, що він дав підпис на чистому листі, на якому пізніше написано рішення, приступити до Унії, а в дійсності, каже Гедеон, там мали бути написані жалоби до короля на гнет Церкви. В 1594 р. хотів Митрополит скликати Собор до Берестя на 24 червня, але задля відсутності короля в Польщі, що виїхав до Швеції, конституція забороняла з'їзди, сойми і собори. В Берестю застав Митрополит тільки Потія і за його радою проголосив суспензу єпископа Гедеона. Приїхав єпископ Терлецький, але не хотів підписати суспензу. Коли єпископ Гедеон довідався в Жидичині про те, запротестував проти того, на тій основі, що митрополит не мав права на Синод ні на декрет його суспензи. В тому помагав йому єпископ Терлецький, що в Берестю не хотів підписати декрету, але виїхав і стрінувся з єпископом Гедеоном в Жидичині. Пізніше Балабан роздумався і погодився з Митрополитом, бо Братство ставилося дальше до нього вороже. А сталося це на з'їзді в Сокалі 27 червня 1594 р., куди поїхав на запрошення, очевидно єпископа Терлецького, єпископ Гедеон і єпископ Михайло Копистенський з Перемишля і Діонісій Збируйський з Холму. Вони вислали поєднуюче письмо до митрополита Рагози, що суспендував Львівського єпископа Гедеона. Єпископ Терлецький хотів за всяку ціну вдержати єпископа Балабана при Унії, хоч це йому не вдалося, як показалося пізніше. Терлецький пішов в цьому випадкові проти Митрополита і Потія.

9. Канцлер Замойський був повідомлений єпископом Терлецьким про стан речей. З свого боку канцлер підпер становище Терлецького в справі неважності завішення і виключення Митрополитом єпископа Гедеона. Він уважав за вказане, щоб Митрополит з єпископом Потієм поїхали до короля, а передше єпископ Терлецький і Потій мали бути в Митрополита і обговорити справу. Але єпископ

гоявлення з освяченням води. До процесії Божого Тіла нехай не змушують Русинів, бо є інший спосіб і уживання Тайн. Щоб так само не примушувано до прийняття латинських обрядів, яких нема у грецькому і латинських свят. Подружжя священників остають в силі, за виїмком двоєженців. Іменування єпископів довершує король, а Митрополит уділює свячень. В тій справі не треба звертатись до Риму, ні по номінацію, ні по свячення. Лише Митрополит повинен звернутися за затвердженням до Папи або зложити заяву послуху Папі перед Інезненьським примасом, як примасом держави.

Щоб піднести повагу єпископів серед народу і духовенства, Папа зволить звернутися до короля в справі місць в Сенаті; тим будуть зрівняні обидва духовенства. Хто зложить присягу в Сенаті, тим самим присягнув на вірність Папі, щоб не було різниці, як це сталося по смерті митрополита Ісидора. Єпископи не були зобов'язані до присяги, тому і випали від Флорентійського Собору. Навпаки, хто зв'язаний сенаторською присягою, вже важче, щоб він відлучувався від католицької Церкви. Українські єпископи повинні бути повідомлені про загальні і частні вибори королівства. Архимандрити і ігумени з своїми ченцями остають під владою відносного єпископа. Дзвоніння у Велику П'ятницю в церквах заборонене. Навідування з св. Тайнами нежужих і недільні процесії є дозволені без перепон. Монастирі і церкви не можуть бути перемінені на латинські. Хто екскомунікований єпископом за злочин, не може бути прийнятий в латинському обряді, але так само уважатись екскомунікованим. І навпаки, екскомуніковані в латинському обряді не будуть прийняті в грецькому. *В майбутньому, якщо б приступила до Унії проча частина Української і Білоруської Церкви і за згодою усієї Вселенської Церкви було постановлено щось, що відноситься до порядку і реформи грецької Церкви, щоб всі в тому участвували, як підчинені одному Пастиреві.*

Лист був уложений під оглядом правничим бездоганно і свідчить дуже додатно про високе образування його авторів.

У відповідь Апостольський Нунцій 31 серпня 1595 р. розрізнив правди Божі, від постанов людських. Перші виложені у Флорентійському Соборі, а другі Папа апробує. Що відноситься до королівських привілеїв, то Нунцій обіцяє інстанціонувати. Словом, Нунцій прирік якнайприхильніше попертя домагань і прохань єпископів, оскільки тільки це лежить в його силах.

В листі до короля єпископи прохали про затвердження наступних артикулів: щоб уряди Митрополита, єпископів і інші були

віддавані тільки Русинам (українцям і білорусинам). Свобода вибору згідно з канонами остається за єпископами з тим, що король може після своєї волі назначити котрогось з вибраних і предложених. По смерті того, що займав високий чин, єпископи вибирають чотирьох кандидатів, з яких король іменує одного, що складає приречення послуху Папі. Назначений, впродовж трьох місяців має прийняти свячення під загрозою утрати церковного доходу. Домагаються єпископи дальше місць в королівському Сенаті з огляду на повагу і престиж перед вірними. Зложена присяга в Сенаті зобов'язує і до зложення присяги на послух Папі. Якщо б з Греції прийшли як репресії і екскомуніки, єпископи прохають заборонити їх, щоб не викликати замішань серед вірних, тим більше, що є вже тепер противники. Прохають рівнож, щоб не давати урядів в єпархіях тим, що відказалися від послуху Папі, і щоб вони не виконували духовних чинностей. □

Щоб були звернені церковні добра, забрані попередником, бо єпископи знаходяться в такому важкому положенні, що не мають засобів на прожиток. На майбутнє, єпископи прохають, щоб не надавано дібр без згоди єпископів і усної капітули. Щоб були затверджені посілості, які в тому часі знаходилися в руках Церкви, як її власність. По смерті Митрополита і єпископів нехай начальники і скарбники не посягають на церковні добра, але нехай їх адміністрація спочиває в руках капітули. Привілеї катедральних дібр нехай остаються в силі, а кривні нехай не поносять шкоди в добрах і повновластях умершого єпископа, згідно з звичаєм Римської Церкви. Хоч це застережене привилеєм, єпископи бажають, щоб це було потверджене прилюдними постановами королівства. Монастирі остаються під доглядом єпископа. Щоб в склад трибуналу королівства входили два духовники, як оборонці прав і свобод духовенства. Архимандритам, ігуменам, пресвітерам і дяконам належить та сама честь, ті самі права, які мають в латинському обряді, згідно з привилеєм короля Владислава. Щоб вони були вільні від прилюдних налогів королівства, а лише платити ті податки, яким підлягали духовні уряди. Монастирі і церкви, щоб не були замінювані на костели. Колегії і братства, щоб остали ненарушені після зложення послуху Папі і єпископам. Єпископи можуть свобідно основувати Семінарії і друкувати книги. Щоб єпископи могли карати непослушних пресвітерів. Світські люди нехай не вмішуються в церковні справи, передусім катедральні, бо вони підлягають духовним.

З двома грамотами єпископ Потій і єпископ Терлецький поїхали до Кракова, щоб закінчити переговори. В переговорах брали участь від Папи Апостольський Нунцій, а від короля литовський канцлер Лев Сапіга, Ян Замойський і єпископ Мацейовський. Нунцій запевнив згоду Папи, а король згодився на всі умовини, признав декрет Володислава Варненьчика з 1443 р. і інші умовини, як забезпечення від клятв патріярха, іменування тільки українців і білорусинів єпископами з предложених чотирьох кандидатів і що призначений королем має впродовж трьох місяців обняти урядування. В справі місць єпископів в Сенаті, король обіцяв предложити справу Соймові. Рівно ж король вертав загарбані добра Церкві і заборонив перемінювати церкви на костели. Братства перестають бути ставропігіяльними і підчиняються єпископам. Церкви залежні від єпископів, а грецьким патріяршим емісарам заборонений вступ до Польщі. Король дозволяє будову шкіл, Семінарій, друкарень під умовою, щоб в них не друковано проти віри, і, очевидно, проти держави. Єпископи можуть карати своїх винних священників. До церковних справ не буде ніхто втручатись. Крім того, він обіцяв ще інші привілеї і права. Загалом переговори йшли гладко, хоча вони остали, на жаль, опісля на папері. 28 липня 1595 р. король подякував Митрополитові за довершення Унії, а єпископи Терлецький, Збируйський, Гедеон і Копистенський повідомили у своїх єпархіях про довершену злуку Церкви.⁷⁸

Єпископ Кирило повідомив дальше про становище єпископів, за згодою короля і Сенату й латинське духовенство. В тій цілі поїхав він до Варшави і перед зібраними представниками латинського клиру вияснив поставлені точки. Там узгіднено, що українці і білорусини признають примат Папи і приймають Григоріянський календар, але обряд остає ненарушений. З'єдинені єпископи одержують місця в соймі і Сенаті. По заключенні Унії один русин єпископ відправить Службу Божу на церковнослов'янській мові в латинському костелі в прияві короля. Латинські священники можуть відправляти в руських церквах, а руські в латинських. В справі походження Св. Духа стверджено, що нема різниці між греками і латинянами, лише що вони не могли порозумітись. Інші спірні точки полишено до рішення Папи і про те не може бути вже більше мови. Загарбані церковні добра церквам мають бути звернені і їх посідання має бути забезпечене. Духовні і монахи є вільні від податків і

⁷⁸ Там само, IV, № 77-79.

одержують давні права. Світські з'єдинені грецького обряду будуть допущені до всіх урядів. Подружжя латинників з вірними грецького обряду є дозволені без перепон. Сойм мав затвердити ці постанови і влучити до конституційних законів.

11. На Соборі 12 червня 1595 р. в Берестю єпископи уповноважили Іпатія Потія, що в межичасі був іменований прототронієм і єпископа Кирила Терлецького, щоб вибрались до Риму і в імені духовенства і народу і предложили Папі злуку Церкви. Відпоручники мали передати Папі і письмо від Собору. В ньому єпископи прохають Папу прийняти їх до католицької Церкви. Бачачи незгоди і схизми і безрадність зверхників Східної Церкви, вони боліли над таким станом. Східна Церква підпала під правління ворогів Церкви і тому вони самі звертаються до Папи в справі Унії, яка вже була заключена на Флорентійському Соборі. Вони бажають під його проводом хвалити ім'я Отця і Сина і Святого Духа. В тій цілі посилають відпоручників Іпатія і єпископа Кирила екзарха, щоб звернулися до Папи і представили справу, прохаючи оставити в цілості і непорушно обряд і уділення Тайн, так як вони є в часі заключування Унії на тепер і на майбуття і що Папа не зволить нічого ніколи змінити в тій речі (частині). Петицію підписали митрополит Михайло, єпископ Іпатій, Protothronius, Кирило екзарх, Григорій імен. єпископ полоцький і вітебський, Михайло Копестинський, єпископ перемиський і самбірський, Гедеон Балабан, єпископ львівський, Діонісій Збируйський, єпископ холмський, Леонтій Пельчицький, єпископ пінський, турівський, Йона Гоголь, архимандрит кобринський і імен. єпископ пінський. Підписи єпископів, що не були на Соборі зібрали єпископ Потій і єпископ Терлецький. Єпископ Балабан з боязні перед князем Константином відкликав підпис, викручуючись тим, що він дав його в іншій цілі, а не на Унію.⁷⁹

Костомарів вважає з'їзд фіктивним, бо підписав Гоголь, хоч жив єпископ Пельчинський. Але він нездужав і тому заступив Гоголь, як номінат. Його бажав собі Пельчинський і Митрополит писав з Новоградка до Скумина Тишкевича 14 червня, отже 12 червня не міг бути в Берестю. Але лист до Скумина має хибну дату, бо Митрополит скривав справу перед воєводою Скумином-Тишкевичем. Митрополит старався прихилити Скумина до Унії і післав йому копію листа до Папи без свого підпису, а Потій мав поїхати до Константина Острозького.

⁷⁹ HARASIEWICZ M., *op. cit.*, 174-195.

Митрополит представляв, що все те робить Терлецький, що хоче бути митрополитом і впевнив Скумина, що без його згоди не приступить до Унії, хоч справа була предложена королеві, Митрополит хотів не наразити собі нікого і перевести справу. Про Потія говорили, що він хоче завести опрісноки. Тимчасом Скумин довідався, що духовенство предложило справу королеві і не треба його згоди.

Як відомо, король Жигмонт III видав універсали 30 липня і 2 серпня 1595 р., в яких затвердив права греко-католицької Церкви і признав привілеї, якими користувалось латинське духовенство в Речі Посполитій. Він дав дозвіл на творення Капітул, заборонив світським вмішуватись в церковні справи, а саме, в суд і управу. Світські мали оказувати єпископам поміч. Король думав, що справа піде глако. Саме тоді князь Острозький висунув справу нового Синоду через єпископа Потія.

12. Князь Острозький не знав про дальші тайні наради єпископів, але дещо все таки дізнався про з'їзд в Сокалі 1595 р. і подорож єпископа Терлецького до короля 9 березня 1595 р. Князь питає єпископа Потія про виїзд Терлецького. Єпископ Кирило зробив це втайні і Потій не знав про те, та й так відповів Острозькому. При тому він переконував князя про вагу з'єдинення і скликання Собору в тому напрямі.⁸⁰ Але князь був подразнений, що справу ведеться без його згоди і 21 березня відповів єпископові Потієві легковажно про єпископів. Відповідаючи на письмо, єпископ Потій витикнув князеві, що він хвалить новохрещенців і тим виставляє себе на небезпеку спасіння. В цьому листі заявляв він, що не шукає своєї користі в Унії, що не думає про кардинальство і митрополію, бо й «так важкий тягар має в єпископстві, яке прийняв на прохання князя». Крім того має ще багато до говорення, але хотів би усно⁸¹ це вчинити. Коли на це князь нічого не відповів, Потій післав йому 16 червня умовини Унії, поставлені до Папи і до короля та прохав князя, щоб не вірив клеветам, немов єпископи запродують Церкву. В дійсності єпископи жадають більше, ніж хотів князь. Єпископ Потій, пише дальше, що хотів би вступити до князя в Люблині, їдучи до Кракова, куди взиває його король. 24 червня Острозький відписав вправді єпископові Потієві, але дуже короткий лист, в якому не признає Потія своїм пастирем і протестує проти Унії.⁸²

⁸⁰ *Antirresis*, 48; *Apocrisis. Памятки полемичной литературы*, II часть, 1063.

⁸¹ *Там само. Antirresis*, 50-53.

⁸² *Акты ЮЗР*, 70.

13. Виїзд єпископів до Риму затягувався з огляду на переговори з князем Константином. Єпископ Іпатій, їдучи до короля, задержався в Люблині. За посередництвом підляського воєводи Заславського, князь прийняв Потія. Єпископ переповів йому увесь хід пертракцій, починаючи від порозуміння чотирьох єпископів в Белзі 1590 р. і уложеного акту в Сокалі 1594 р., що єпископ Балабан перший підняв справу аж до бажання короля, щоб Потій явився в нього. *«Ваша милість, говорив Потій, подали нам самі цю мисль. Ми без Вашої милості не думаємо нічого робити, все у волі Вашої милості. Самі Ви почали діло, самі Ви його докінчуйте, а ми будемо поступати по Вашим вказівкам. Якщо це Вашій милості не подобається, нехай сам розпочне нові пертракції... нехай знищить і спалить постанови і уложені через них (єпископів) умовини і нехай по своїй найліпшій думці нав'яже нові порозуміння, а всі єпископи підуть за ним»*. Так переконував Потій князя, а в кінці бачачи неуступливість князя, впав йому до ніг і зі сльозами прохав його не противитися святій справі, але поперти її усім своїм авторитетом і *«як колись перший довів спонуку до Унії, допоміг зачати діло doprowadити до кінця»*.

Вправді князь одобрухався і, здавалося, що прихилиться до єпископів. Тим часом поручив йому, Потієві, старатися в короля про скликання Синоду. На ньому повинні бути уложені дефінітивні умови Унії. На тому єпископ Потій розстався мирно з князем і від'їхав до Кракова. З єпископом Терлецьким єпископ Потій явились в короля Жигмонта III. Король зразу не хотів згодитись на новий Синод, але на прохання єпископа Потія уступив, хоч бачив, що акція йде проти Унії.⁸³ Король післав князя Яна Заславського і Якова Претвича до Острозького, щоб він підпер заходи єпископів. Єпископи бажають собі Синоду перед виїздом до Риму, хоч король не видить потреби, все ж таки запитує про думку князя. Потій також писав до князя, щоб не відступав від Синоду, бо без згоди духовенства, народу і зокрема князя не хотів би їхати до Риму. Король дав поручення єпископові Потієві, якщо до чотирьох неділь не буде Собору, щоб з єпископом Терлецьким приїжджали до Кракова і рушали далше в дорогу до Риму. Для приєднання князя Потія зробив більше, ніж йому випадало і можна було вчинити.

Єпископ Кирило Терлецький не бував ніколи в князя Острозького після того як Острозький не дав йому задоситьучинення.

⁸³ Antirresis, 61.

14. В міжчасі князь перетягнув єпископа Балабана на свій бік. Єпископ Балабан викручувався тим, що він, мовляв, дав підпис на білому бланкові, на якому мали бути написані жалоби про гнет Церкви для короля, а не про Унію. Але це була неправда. За Балабаном пішов єпископ Михайло Копистенський з Перемишля. Крім того, Острозький нав'язав зносини з протестантами. 12 серпня 1595 р. він вислав свого дворянина Лушковського на протестантський з'їзд в Торуні і взивав їх, щоб вони злучилися до боротьби проти Унії. Сам він готов виступити з 20000 війська, якщо б король хотів перевести Унію без Синоду, папу назвав антихристом:⁸⁴ *«Отож, як завжди, був я прихильним і сприяючим їх милостивим панам євангеликам, так і тепер я є прихильним, що беру їх милостей кривду за свою власну... Я маю добру надію, що коли сильно опремося в тій справі, то Його Королівська Милість не буде проти нас насильно виступати, бо зі мною одним може прибути до Вашої Милості якщо не 20000, то 15000 людей, а не знаю чи Їх милість Папа, папісти, кажуть духовні, зможуть зібрати стільки людей... Посилаючи до Їх Милості ці артикули, котрі наші духовні потайки і підступно нам накинули, перетягаючи нас на бік ворогів Божого Сина, піддаючи нас під покров антихриста (папи), відлучили нас від Господа Христа»*. Очевидно, того ніхто не очікував від князя. Це найганебніша сторінка в житті князя, що виступав як оборонець православія, а тепер пішов на такий ганебний альянс.

Впрочім, такий був тоді дух, що склонявся до протестантизму як новості, бо вищі верстви суспільності замало знали свою католицьку, православну віру. І цар Іван Грозний зразу залюбки слухав протестантських наук дерптського пастора Віттермана, Еберфельда, Рокита (від Чеських братів) і інших. Але пізніше, тому що протестанти відкидали ікони, пости, чернецтво, почитання святих, опінія в Москві звернулася проти них і цар казав спалити 1579 р. дві протестантські церкви, щоб вони не заразили вірних ересю.

Протестанти старалися зблизитись до Патріярха Царгородського, а зглядно, з'єднати собі нез'єдинену православну Церкву. Меллянтон післав через Димитрія, що приїхав був з Константинополя до Віттенбергу, авісбургську Ісповідь віри і письмо до патріярха Йосафата II. Але це остало без відповіді. В 1574 р. почали знов тібенгенські протестантські теологи Яков Андрес і Крузій нав'язувати нові зв'язки при помочі проповідників німецького посольства в

⁸⁴ Там само, 64-68.

Константинополі, з патріярхом Єремією II і одержали неприхильну відповідь. Мимо того, заохочував патріярх митрополита Рагозу, щоб він вдержував зносини з Крузієм, як ученою людиною.

Лист попав в руки короля і він переконався, що нема що надіятись на князя і тому занехав гадку про скликання нового Синоду. Король упігнув князя, щоб опам'ятався, бо йому відомо як князь висловлюється про короля і Папу, голову Католицької Церкви.⁸⁵ З'їзд в Торуні не відбувся, а король не думав ввиду того про Унійний Собор.

Мимо того князь дальше вів свою агітацію проти Унії. До помочі станули йому волоські єпископи, що зібрані в Яссах 17 серпня 1595 р., завзивали Русинів, щоб не слухали своїх єпископів апостатів, і щоб не відривалися від Патріярха.⁸⁶

В Молдавії був Великим Господарем Стефан IV. Він виступав проти Магомета II і мав успіхи. Сам був віруючий, відважний і витривалий. Молдавія була грецького обряду. Їй загрожували турки, Казимир Польський і кримський хан Менглі-Гирей. Стефан заключив союз з царем Іваном III і віддав свою дочку Олену за найстаршого сина Івана 1482 р. Подружжя не було щасливе.

Король занепокоївся акцією князя Острозького, щоб вона не викликала бунтів і скликав в половині вересня раду, а саме, міністрів, деяких сенаторів і нунція і поставив питання, чи з огляду на такий стан є вказаним висилати єпископів до Риму. Рішено зачекати аж князь охолоне. Тому вислано лист до обидвох єпископів, щоб затримались від подорожі. Однак лист розминувся і єпископи приїхали до Кракова. Скликано другу раду дня 22 вересня 1595 р. Одні були за, інші — проти. Ходили поголоски, що князь хоче післати погоню з 150 їздців, щоб убили єпископів в дорозі до Риму. Як аргументи проти подорожі висувано агітацію Братств, ремствування народу на Унію і акції Патріярха, щоб усунути Митрополита і єпископів з уряду. Ті, що були за подорожжю твердили, що князь не важиться виступити проти короля, а народ знає, що єпископи самі бажали Унії, і що в масах нуртувало невдоволення задля церковного неладу і охота підчинятись Папі. Чекати на загальний Собор річ безвиглядна. На питання в цій справі Нунцій нічого не відповів. Замітне є одне питання, поставлене єпископам на раді: *«Чи вони певні про Митрополита і інших єпископів, духовенство, шляхту*

⁸⁵ Там само, 64-72.

⁸⁶ *Временникъ Ставропигіи*, Львовь 1869, 139.

і народ?» На те єпископи відповіли, що єпископат і народ буде за Унією, так само духовенство в їх єпархіях. Шляхта частинно буде за злукою. Єпископи Потій і Терлецький робили передше з'їзди духовенства і шляхти і мали їх згоду на Унію.⁸⁷ На їх думку, коли Унія не буде заключена зараз, пізніше буде ще важче. Унії бажають вони задля спасення душ і піднесення Церкви. Вертати без Унії буде компромітацією. Ситуація для Унії є далеко краща ніж була за Исидора. Унія не є відступництвом від віри батьків. Зрівняння духовенства руського з латинським причиниться до піднесення Церкви. Після таких аргументів рада погодилась на подорож єпископів. З признанням треба підкреслити, що промови і аргументації цих двох єпископів свідчить про їх високу ідейність, глибоку віру і політичну зрілість і далекоглядність думки.

Мимо заїлості Острозького, рішено вислати ще раз до нього делегацію в складі єпископа Мацейовського, воєводи підляського Заславського, канцлера литовського і Скарги, щоб прихилити його до Унії. Але про виїзд усєї делегації в актах нема згадки.

15. Нунцій, бачачи, що подорож рішена, написав гарячий поручаючий лист до Папи для єпископів і прохав прийняти Унію, як овоч папського посольства в Польщі і овоч його сліз, бо Папа Климент VIII був передше Нунцієм.⁸⁸ Єпископи одержали ще поручення і листи від визначних осіб, між іншим і від Радивиллів. При кінці життя князь Микола Радивилл навернувся на католицьку віру і поручав єпископа Іпатія Потія і Кирила Терлецького кардиналам в Римі.⁸⁹

Король не фінансував подорожі, але єпископи самі. Єпископ Терлецький зтягнув навіть довг 2000 пол. золотих на подорож,⁹⁰ заставивши у володимирського писаря Станіслава Кандиби майно Водивари.

Митрополит Рагоза почав знову хитатись. Дня 12 серпня і 28 вересня писав з Новоградка до князя Константина, що він думав про Унію, здержував єпископів від виїзду до Риму, і що він нараджується з шляхтою, як вийти з важкого положення.⁹¹ Митрополит

⁸⁷ STEBELSKI, Ignacy, *Z.S.B.W. Chronologia*, 1781. Ed.² 1866. 162.

⁸⁸ *Archivum Vaticanum, Borghesiana* III, 91. LIKOWSKI Edward, *op. cit.*, 130.

⁸⁹ *Zbiór listów własnoręcznych różnych kardynałów do rodziny XX. Radziwiłłów (1545-1729)*, Wilno, вид. в 1900-тих роках. Пор. о. Влад. Толочко, *Участь князів Радивилів в Берестейській Унії*, «Богословія» (1928), 245-246.

⁹⁰ HARASIEWICZ M., *op. cit.*, 196.

⁹¹ *Там само*, 197 і *Архивъ ЮЗР*, I, 511.

Рагоза видав послання 1 вересня, в якому заявляє, що не хоче вводити новостей. Незважаючи на всі труднощі їм відомі і не відомі, єпископи виїхали повні надії і віри в Божу поміч. Їх супроводжувала свита із світських і духовних осіб.

VI. ЗАКЛЮЧЕННЯ УНІЇ В РИМІ

1. Відпоручники єпископату виїхали 22 вересня (1595 р.) з Кракова і 15 листопада приїхали до Риму.⁹² Папою був тоді Климент VIII (1592-1605), добре ознайомлений з справою Унії і загалом церковними і політичними умовинами, бо був передше нунцієм-легатом в Польщі. Заключення Унії ставало заборолом проти єретичних пропаганд, здержувало акцію нез'єдинених з Москви і Царгороду та закріплювало державне становище Польщі проти турків. Папа був задоволений відомістю про прибуття 15 листопада 1595 р. українських єпископів. Третього дня прийняв їх Папа і вони передали лист короля і сенаторів. Для простудіювання справи Папа назначив кардинальську комісію. Про прийняття писали єпископи до єпископа Гедеона Балабана, що Папа прийняв всіх з невисказанною любов'ю і ласкою. Єпископи замешкали в гарній палаті, забезпечені усім необхідними для життя.

2. Торжественний акт назначено на 23 грудня 1595 р. У залі Константина вони зложили ісповідь віри 23 грудня. Папа сидів на троні в прияві кардиналів, архиєпископів, єпископів, дипломатичних представників Франції і інших держав, князів і інших осіб, між іншими був і історик Цезар Бароній. Єпископів впроваджено з почесстю до авлі і вони припали до ніг Папі і передали лист єпископів, який укладали єпископ Балабан і єпископ Кирило. Його відчитав латинський виленський канонік Євстахій Волович в латинській мові. В імені Папи виголосив прегарну промову. Папський настоятель палати (Camerlengo) кардинал Сильвій Антоніяні, висказуючи радість з приводу прибуття і навернення, і прирікаючи збереження обряду на вічні часи.⁹³

Лист до Папи від Митрополита і єпископів звучав: «Святіший

⁹² Заключення Унії в Римі описує BARONIUS Caesar, *Annales ecclesiastici*, VII. *De Ruthenis a S. Sede receptis*, Venetiis et Augustae Vindob. 1739, p. 859.

⁹³ Пелеш Ю., пише, що кард. Антоніяні був державним секретарем; PELESZ Julian, *op. cit.*, II, 543.

Отче, найвищий Пастирю Христової Церкви і наш милостивий володарю! Згадуючи попередню єдність і згоду Божої Церкви, Східної і Західної, які наші предки мали під управою Святого Апостольського римського Престолу і бачачи її нинішній розділ, ми завжди були перейняті великою жалістю і скорботою серця, і завжди молились Богові за з'єдинення віри, очікуючи чи не подумають і не подбають про цю єдність верховні пастирі Східної Церкви, під котрих владою ми досі знаходились. Але тепер бачимо, що надія на них даремна, що вони не можуть нічого вчинити для цього, не так по бажанню, як радше задля важкої неволі, в якій перебувають від лютого магометанського тирана. Тому ми, живучи в тутешніх краях під владою християнського володаря, найяснішого короля польського і великого князя литовського, на свободі і вольності і не бажаючи оставатись винними і перед собою і перед порученими нам віцями Христового Стада, і носити на своїй совісті загибель стількох людських душ від розділу Церкви, рішилися при Божій допомозі приступити до тої єдності, яку передше мала Східна Церква з Західною і котру наші предки постановили на Флорентійському Соборі, щоб в цій святій Унії, під верховною властю Вашої Святості, ми могли одними устами і одим серцем славити і хвалити пречесне і велике ім'я Отця і Сина і Святого Духа.

«Внаслідок того ми, за відомом і згодою нашого володаря Жигмонта III, що приложив також своє старання до цього святого діла, послаємо до Вашої Святості, Святіший Отче, наших братів, хвалених в Бозі, Іпатія Потія, прототронія, єпископа володимирського і берестейського, і Кирила Терлецького, екзарха, єпископа луцького і острозького. Їм ми поручили низько поклонитись Вашій Святості і запропонувати, щоб Ваша Святість згодився оставити нас всіх при вірі, тайнах і всіх церемоніях і обрядах Східної Церкви, не нарушуючи їх в нічому і затвердив це для нас за себе і своїх спадкоємців. І в такому випадкові ми уповноважили названих наших братів принести від імені всіх нас, архиспископа, єпископів, всього духовенства і всіх наших словесних овець, покору Престолові св. Петра і Вашій Святості і поклонитись Вашій Святості як нашому найвищому Пастиреві. Коли все, про що прохаємо, ми одержимо від Вашої Святості, тоді і самі з нашими нащадками станемо послухними тобі і твоїм спадкоємцям і будемо завжди під управою Вашої Святості. А для більшого потвердження наших слів, ми, підписавши цей наш лист нашими руками, запечатали його своїми печатями. Дано в царствування нашого господаря в польській короні і великому князівстві Литовському, року від Рождества Христового

1595 місяця червня 12 дня по старому календарю». Слідують підписи Митрополита, Іпатія Потія, Кирила Терлецького, архієпископа полоцького Григорія і єпископів перемиського Михайла Копистенського, львівського Гедеона Балабана, холмського Діонісія Збируйського, пінського Леонтія Пельчицького, а також кобринського архимандрита і єпископа Івана Гоголя.

Лист короткий, але ясний, щирий і зрозумілий і свідчить про високу інтелігенцію єпископів Кирила і Гедеона, обидвох авторів!

*«За ласкою Божою повертаєте до скали, на якій Христос збудував свою Церкву... до матері і учительки всіх Церков, до Святої Римської Церкви по 150-літній розлуці на добро Ваше і Вашого народу і на невимовну радість Святішого Отця. Справедливо ви самі прославляєте Божу доброту і мудрість, що вас просвітила і ви зрозуміли, що члени тіла, відділені від голови, не можуть самі жити і подібно, як галузка, відтята від пня не може видати овочів, як потік, відділений від джерела, висихає, що врешті не може мати Бога за Вітця той, хто не має Церкву за Матір. Отож, справедливо і розумно поступили Ваш Митрополит і інші єпископи, ваші товариші, що прислали вас сюди з так далеких сторін до Апостольських Порогів, щоб ви віддали належний послух правдивому наслідникові св. Петра і Намісникові Христа на Землі та, покинувши давні заблудження, прийняли чисту і не зісовану жодним блудом віру... Сповніть, отже, радість Святішого Отця і цієї Святої Кардинальської Колегії і зложіть визнання католицької віри. Святіший Отець є готовий прийняти Вас, Вашого Митрополита, Ваших співбратів єпископів і увесь руський нарід до церковної єдності..., щоб було одно стадо і один Пастир».*⁹⁴

Після того, єпископи відчитали ісповідь віри в імені Митрополита і єпископату. Єпископ Потій по-латинськи, а єпископ Кирило по-українськи, зложили присягу на Євангеліє і підписали її. Вона та сама, що складають її східні духовники приписана Папою Урбаном VIII.

Після зложеної присяги промовив сам Папа, висловлюючи іще раз радість по причині повороту руського народу до святої Церкви і взивав до вірності і витривалості в ласці Божій в послуші Матері Церкви, що не шукає своєї користи, але спасіння і добра душ. Вкінці запевнив їх, що завжди буде ними опікуватися і помагати. Потім

⁹⁴ BARONIUS C., *op. cit.*, 259.

уділив благословення руському народові і всім приявним і закінчив тим свою історичну промову.

Після цих батьківських слів Папа прикликав єпископів і сказав: *«Я не хочу бути Вашим володарем, але взяти тільки Ваші немочі і недоліки на свої плечі»*.

Кардинал Пенітенціярій на поручення Папи звільнив єпископів і товаришів від всіх цензур, стягнених схизмою і дозволив відправляти Богослуження. Так само Митрополита і усе духовенство.

На пам'ятку Папа казав вибити медаль з написом *«Ruthenis receptis Clemens VIII Pont. Max»*.⁹⁵ На лицьовому боці є і портрет Папи, на відворотньому: Папа, сидячи на троні благословить, віддаючих йому поклін, єпископів.

3. На другий день в Навечерія Різдва єпископи взяли участь у Вечірні, яку правив Папа в сослужінні кардиналів, архієпископів, єпископів і народу і уділив благословення. Обидва єпископи мали місце перед усіма єпископами і сиділи в ризах. Службу Божу в грецькому обряді правили єпископи в церкві св. Атанасія, при якій існує грецька Колегія з 50 питомцями. Єпископ Потій правив на Різдво, а єпископ Кирило на св. Стефана в сослуженні грецьких священників. В цій церкві не дозволяли на зміну обряду і богослуження слухали з великою увагою, більшою, як на Русі. Краще жити під проводом одного найвищого Пастиря, ніж під п'ятьма або шістьма і в згоді з римським духовенством. По повороті обіцяли ще більше і обширніше розповісти. Про це писав єпископ Кирило 29 грудня 1595 р.⁹⁶ Він був захоплений довершеним актом, а передусім дякував Богу за збереження обряду. Між іншим Папа висказав найважливіші слова: *«Ми оцею нашою постановою приймаємо високоповажаних братів, Михайла-архієпископа-митрополита і інших єпископів руських з усім їх клиром і руським народом, що живуть у володіннях польського короля, на лоно католицької Церкви, як наші члени в Христі і на доказ такої любови до них з апостольської прихильності дозволяємо їм і розрешаємо всі Св. обряди і церемонії, які вони уживають при звершуванні Божественних Служб і Святої Літургії, також при звершуванні інших Тайн і інших священнодіянь, якщо тільки ці обряди і церемонії не противні правді і науці католицької Церкви і не перешкоджають злуці з римською Церквою — позво-*

⁹⁵ Там само, 681, 662-667. Архів ЮЗР, I, 481-485.

⁹⁶ HARASIEWICZ M., *op. cit.*, 199-201.

ляємо, розрішуємо, не зважаючи на жодні інші протилежності, постановлення і зарядження Апостольського Престолу».

Цим листом хотів єпископ Кирило знову прихилити єпископа Балабана і відтягнути від князя. Відбулося ще засідання кардиналів і Папа одобрив всі пропозиції єпископів запропоновані в Кракові. *Filioque* у Вірую не було вимагане Папою, лише прийняття догми про походження Св. Духа і від Сина. Апостольський Престіл признав всі привілеї і права, обряд і звичаї Церкви, оскільки вони не противляться науці католицької Церкви. Того самого дня папа Климент видав Буллю «*Magnus Dominus et laudabilis*», в якій представив історію і сам акт довершеної Унії та загалом усе торжество. Обряд був признаний, отже, в цілості, а не златинщений.⁹⁷ Русини названі «*scopiosa et clara Natio*». Документ уживає давньої римської назви *Rutheni* або *Russi*.

Єпископи Потій і Терлецький описали ще перебіг усього торжества в Римі в листі до архієпископа Карнковського, щоб за посередництвом примаса виведати універсал короля, що обряд і календар остають без змін.⁹⁸ В тій цілі єпископи Потій і Терлецький самі видали в Римі книжку про календар. Вони перебули в Римі більше двох місяців і мали нагоду побачити і познайомитись з усіма достопамятностями Вічного Міста. Воно зробило на них величезне враження.

4. Календарна справа має за собою довгу полеміку. Папа Григорій XIII казав вирівняти різницю між астрономічним і календарним роком, додаючи 10 днів. Буллею з 13 лютого 1582 р. впровадив нове числення. Нез'єдинені з консервативних зглядів спротивилися тому. Юліянського календаря боронили Герасим Смотрицький, Василь Сурозький, Стефан Зизаній, Філарет, Іван Лятос і інші. Новому календареві закидували неточність. За впровадженням Григоріанського були Іпатій Потій, Жебровський, Касіян Сакович, Теофіл Рутка і інші. Остаточного нового календаря не впроваджено і греко-католицька церква остала при Юліянському.

⁹⁷ «*Ad maiorem charitatis nostrae erga ipsos significationem omnes sacros ritus et caeremonias, quibus Rutheni Episcopi, et clerus juxta Sanctorum Patrum Graecorum instituta in Divinis Officiis et Sacrosanctae Missae sacrificio, ceterorumque Sacramentorum administratione, aliisque sacris functionibus utuntur dummodo veritati et doctrinae Fidei catholicae non adversentur et communionem et cum Romana Ecclesia non excludant, eisdem Ruthenis Episcopis et Clero ex Apostolica benignitate permittimus, concedimus et indulgemus*». HARASIEWICZ M., *op. cit.*, 212-213.

⁹⁸ LIKOWSKI Edward, *op. cit.*, 137.

Князь Константин Острозький звернувся був до патріярха Єремії про вказівки. Патріярх Єремія і Сильвестер патріярх александрійський видали при кінці 1582 р. послання, в якому об'явили, що Григоріянський календар, порушує постанову I Вселенського Собору в справі святкування Пасхи, окремо звернулись патріярхи до митрополита Онисифора, щоб не вводив нового календаря.

VII. СОБОР В БЕРЕСТЮ ДНЯ 6 ЖОВТНЯ 1596 Р. І ПРОГОЛОШЕННЯ УНІЇ

1. При кінці лютого 1596 р. єпископи виїхали з Риму щасливі довершенням такого великого діла. З початком травня вони були вже на рідній землі.

2. Дня 7 лютого Папа написав Breve до Митрополита «Benedictus sit Pastor ille bonus», і поручав скликати Собор, на якому він і інші єпископи повинні зложити ісповідь віри. Папа повідомляє його, що затверджує обряд, апробує всі прохання єпископів і що він звертається також до короля в справі піддержання Унії і наділення привілеїв. Дійсно Папа написав до Короля і польських достойників і завзивав їх, щоб заопікувалися прийнявшими Унію.

Буллею з 23 лютого 1596 «Decet Romanum Pontificem» признає Митрополитові його юрисдикційні права і обіцяє печаливу опіку Церквою.⁹⁹ Митрополит в імені Апостольського Престолу затверджує єпископів і інститує, коли вони будуть іменовані. Сам Митрополит вибраний або назначений, має старатися через Нунція о потвердження, інституцію і дозвіл на свячення. Всі ті номінаційні грамоти будуть вільні від оплат.

По смерті митрополита Нунцій повідомить Апостольський Престіл і повновластю Пропаганди (Конгрегації) назначить управителем одного з єпископів і дасть зарядження в справі вибору нового митрополита. У виборі беруть участь єпископи митрополії, протоархимандрити і найвищі духовні достойники світського і нашого духовенства. Вибором провадить Нунцій. Після переведеного вибору Нунцій посилає акти до Пропаганди, які представляє Папі до затвердження. Преконізація митрополита наступає на консисторії і по виданні буллі.

⁹⁹ PELESZ Julian, *op. cit.*, II, 545.

Крім того, Папа написав 16 поручуючих листів до короля Жигмонта III, до духовних і світських сенаторів, до архієпископа кардинала Юрія Радзивілла, до архієпископа Гнезненського Станіслава Карнковського, архієпископа Львівського Соліковського, до латинських єпископів Куявського, Холмського і Луцького, до канцлера Замойського, литовського канцлера Льва Сапіги, Януша Острозького, Яна Тарновського, королівського віцеканцлера і інших. Вони датовані 7 лютого. Папа дякував королеві за поміч і прохав про дальшу опіку, щоб прийняв їх до Сенату, бо «цього достоїнства вони стали достойними від часу, коли ми їх прийняли до нашої спільноти і признали за наших братів, а понад те зобов'язати собі не тільки Митрополита, єпископів і руське духовенство тим актом, але, — не потребую тобі говорити про те, скільки користі принесе те для цілого твого королівства».

Сенаторам поручав Папа, щоб піддержали з'єдинених єпископів в признанні їм сенаторських крісел, зокрема похвалив Папа єпископа Бернарда Мацейовського і канцлера Замойського за прихильність.¹⁰⁰ Архієпископа львівського Соліковського, луцького Мацейовського і холмського Гомолонського уповажив взяти участь в Соборі в імені Папи. На ньому мала бути проголошена Унія.

Єпископ Мацейовський відправив в латинській катедрі в Луцьку торжественне богослуження за щасливе довершення Унії і за щасливий поворот.¹⁰¹

3. І дійсно, як справа пішла гладко у Римі, так вдома вона натрапила на нові великі труднощі. Задля того Митрополит отягався з скликанням Собору. На Соймиках піднеслися поротести проти Унії і жадання усунути єпископів Потія і Терлецького, бо Острозький підбурював шляхту. В травні 1596 р. розпочався великий Сойм у Варшаві. Князь Острозький і прихильники зложили протест проти Унії. На Сойм прибув він з військом і виголосив пристрасну промову про релігійний гніт. Загалом князь провадив планову протиакцію і, як обіцяв, протестами змобілізував духовенство, міщанство, школи, братства, і шляхту, і нарід, і розсилав відписи протесту, передусім у своїх землях.¹⁰² Все таки положення не було таке грізне як за Флорентійської Унії. За Унією був єпископат, велика частина духо-

¹⁰⁰ *Monumenta Poloniae Historica*, III, 250.

¹⁰¹ *Архивъ ЮЗР*, I, № 96-116.

¹⁰² *Aprocrisis*, 1123 в *Памятки Полемичної Литератури*, I-II, 1123. *Архивъ ЮЗР*, ч. I, т. I, № 123.

венства і вірних, бодай на початку. Їх піддержував король, так що репресій з боку уряду не могло бути. Все ж таки негодування і ворогування нависали над творцями Унії.

Події з'єдинення розвивалися далі. Князь Острозький видав відозву до народу, в якій назвав митрополита і єпископів лжепастирями:

*«Наші ложні пастирі, митрополит і єпископи, покинули наших святих патріархів, засліплені блиском світла і зведені своєю гордістю, перебігли до латинян. Іще скривають свою вовчу натуру і не хочуть виявити відкрито свого заміру, але вже подали собі руки, щоб на всіх православних християн того краю стягнути загалду, як Юда зв'язався з юдеями, щоб продати Христа. Тому, що більшість мешканців того краю і, іменно православні християни, уважають мене в деякій мірі головою православ'я і тому, що я боюсь перед Богом і вами, дорогі Браття, стягнути якусь вину на свою голову, повідомляю всіх разом і кожного зокрема, що я задумую твердо стояти в союзі з Вами проти цих небезпечних ворогів нашого спасіння. Що може бути безстиднішого, що несправедливішого як цих шість або сім людей, що зв'язуються потайки як крадії, що покидають наших пастирів патріархів, що втягують нас, не питавши, в цю зраду, нас, православних, неначе ми були німі пси! Пощо слухати того роду людей? Як сіль звітріла, то треба її викинути і потоптати ногами».*¹⁰³

Поминувши присвоювання собі проводу православної Церкви, князь говорить, що його не запитували, хоч це очевидна неправда. Відозва князя не прозвучала безслідно. Митрополит сам почав вагатися, а єпископ Гедеон Балабан, котрому князь обіцяв попертя в спорі з Василямианами і Братством, відпав від Унії. Рівно ж і Михайло Копистенський єпископ перемиський. Про те вже була вище мова. Князь Константин Острозький і князь Юрій Друцький Горський згуртували руську шляхту біля себе, що з'їхалася була на Соїм, щоб поборювати Унію. В зверненні до короля, яке вручав особисто Острозький, вони жадали усунення з'єдинених єпископів і поставлення нез'єдинених. Вони хотіли виступити ще з скаргами гнетення руської народності на Соїмі, але Соїм не прийняв того. До них прилучилися козаки, що було найприкріше і найнебезпечніше. Король обороняв Унію мимо того, але його не піддержали ні польська

¹⁰³ Там само, IV, 71. КОСТОМАРОВ Н., *цит. тв.*, III, 227.

шляхта, ні польське духовенство. Прохання Папи були безуспішні. Сенат також був проти. А вже непростимим гріхом перед Богом і історією є вороже наставлення *латинських єпископів до Унії*. Це була головокружна манія великості не допустити до зрівняння українських католицьких єпископів. Слушно признає єпископ Ліковський: «Щоб не наводили наші (польські) історики на пояснення того прояву, є за незначне, щоб заслуговувало на якусь більшу увагу, навіть найбільша красноречивість не буде в силі уневинити іменно латинських єпископів в цьому напрямі».¹⁰⁴ Князь Острозький жадав суду над Митрополитом, але король заборонив громадянському судові судити його.

У Вильні князь мав в руках судовий трибунал, магістрат і братство при церкві Св. Трійці, на чолі котрого станув демагог Стефан Зизаній (Кукіль). Він був з переконання протестантом і тому пішов також за князем. З ним були два священники, братства, Василь і Герасим, що були викляті на Синоді в Новогрудку в січні 1596 р. за ересі. Їм було заборонено проповідувати, але вони, мимо того голосили промови проти Унії і єпископів. Для реклами і крику, Зизаній вніс позов до суду, хоча суд не мав права судити церковні справи. Князь Острозький зв'язався також з Царгородом.

В 1594 р. помер патріарх Єремія, що наробив стільки замішань в Церкві на Україні. Турецький уряд не міг довго рішитись і 1597 р. дав згоду на нового патріарха.

Александрійський Патріарх Пигас, що не мав вправді юрисдикції над українською і білоруською Церквою, послав послання на Русь до князя Острозького, котрий казав їх кольпортувати між народом.

Тому, що князь Острозький жадав від короля усунення єпископа Потія і єпископа Кирила та уневажнення їх акту в Римі, обидва єпископи виеднали в короля нове затвердження в їх уряді новими номінаціями. Король виставив грамоти 21 травня 1596 р.¹⁰⁵

У Вильні Стефан Зизаній надрукував книжку «Казаніє св. Кирилла, патріарха ерусалимського. Книга о антихристы и его знаменіяхъ», а антихристом є Папа, а його царство — то Унія. Книгу читало духовенство і ганило Митрополита і єпископів і називали їх зрадниками.

¹⁰⁴ Likowski Edward, *Historija Unii Kościoła Ruskiego z Kościołem rzymskim*, Poznań 1875, 64.

¹⁰⁵ *Архивъ ЮЗР*, I, 119 і *Акты ЮЗР*, IV, № 96.

Король казав Митрополитові осудити ворохобників і передати громадянському судові, а від братства поручив відібрати престіл і передати Церкві — головному Соборові. Тим хотів він розв'язати братство.

Нарід був підбурений і не хотів слухати Митрополита і єпископів як здогадних зрадників.¹⁰⁶

Проти агітації Зизанія вийшли також письма з боку прихильників Унії: «Кукіль», що його розсіває Стефан Зизаній в руських церквах, Вильно 1595 р., і *Напiмнення до Унії руської Церкви з латинською*, Вильно 1595 р. і «*Plewy Stefanka Zyzanicy*» еретика виклятого з руської Церкви, у Вильні 1596 р.

Король видав 28 травня вирок баніції з краю Зизанієві, Герасимові і Василеві.¹⁰⁷ Зизаній вніс проти вироку Митрополита і короля апеляцію до литовського трибуналу, що діяв у Вильні і до якого протестували і інші противники Унії. Трибунал викликав Митрополита, але король заборонив судові втручатися до церковних справ. Міщани піднесли ворохобню в обороні Зизанія. Тоді король загрозив бургомістрам і радним, що будуть відповідати за бунт.¹⁰⁸

4. Для успокоєння опінії серед українців і білорусинів, король видав універсал з 24 вересня, що єпископи довершили акту Унії в Римі, що Унія не зносить грецької віри і обряду,¹⁰⁹ і що його бажанням є, щоб Грецька Церква підчинилась Папі, та що Митрополит скличе Синод на 8 жовтня 1596 р. до Берестя, в якому можуть брати участь тільки духовні, єпископи і священники і світські, прихильні з'єдиненні, з виключенням чужинців, приналежних до іншої віри.¹¹⁰

Після того Митрополит скликав Собор до Берестя з застереженнями поробленими королем на 6 жовтня 1596 р. Також єпископ Потій і єпископ Терлецький поучували і заспокоювали народ. Тому що у Володимирі найворохобнішим було Братство, Потій розв'язав його і відмовив св. Тайн. Єпископ Терлецький в Луцьку мав найбільші труднощі з архимандритом Жидичинського монастиря Григорієм Балабаном, кривним єпископа Балабана.¹¹¹

¹⁰⁶ Там само, 91.

¹⁰⁷ Там само, 94.

¹⁰⁸ Там само, 98, 101.

¹⁰⁹ HARASIEWICZ M., *op. cit.*, 196; КОСТОМАРОВ Н., *цит. тв.*, III, 251; LIKOWSKI Edward, *Unia Brzeska*, 128-130.

¹¹⁰ Акты ЮЗР, IV, 97; Архивъ ЮЗР, I, 120.

¹¹¹ *Antirresis*, 166.

5. Щоб скріпити своє положення, князь Острозький і Братства звернулися до Царгородської Патріярхії, щоб вона прислала вчених богословів і видала послання проти Унії. По смерті патріярха Єремії II патріярший престіл був необсаджений і александрійський патріярх Мелетій Пигас хоч не мав юрисдикції над Руссю, написав послання до Острозького, зганив відступників, римських єпископів, що присвоюють собі права над Руссю. Князя Острозького він завзивав, щоб витримав хуртовину.¹¹² Як відпоручника, вислали адміністратори Кирила Люкаріса, що привіз Послання. Люкаріс був кальвініст. Патріярх Мелетій Пигас поручив йому, щоб він залишився на Україні і підтримував православного духа. Він знав українські умовини, бо був професором і ректором Острозької Академії. Патріярхія вислала ще протосинкела царгородського патріярха Никифора. Це загадкова особа. Він був в Молдавії від 1595 р., отже, в часі Берестейського Собору. Там він втрутився в політичні справи і султан усунув молдавського господаря Єремію, прихильника Польщі і поставив Стефана, ворога Польщі. Никифор вибрався на Україну з грамотою на протосинкела вже померлого патріярха Єремії. Чи документ був автентичний — невідомо, а навіть автентичний тратив, по смерті патріярха, свою силу. Задля того Никифор не міг виступати як протосинкел. Адміністраторами царгородської Патріярхії були Матвей і Гавриїл. Никифор блукав рік по Молдавії задля поповнених неправильностей в Царгороді.¹¹³ Він ширив інтриги.¹¹⁴ Никифорові закидували навіть шпигунство в користь Туреччини. За те він був ув'язнений в Хотині, але утік з тюрми і жив на дворі князя Острозького. Він то запитував митрополита Михайла Рагозу 13 вересня, чи це правда, що він перестав на Службі Божій поминати константинопольського патріярха. Він називав себе в листі патріяршим екзархом і протосинкелом.¹¹⁵

Вертаючи ще до Кирила Люкаріса треба сказати, що він приїхав до князя Острозького 1594 р. з окремими порученнями патріярха Мелетія Пигаса. В Острозі зайнявся науковими і шкільними справами і познайомився з дяконом монахом Кипріяном і Гаврилом Доротесвичем. В наступному 1595 р. він перенісся до Вильна,

¹¹² *Aprocrisis*, 1667, II. *Памятники Полемичной Литератури*, Петербург, 1882.

¹¹³ МАЛЫШЕВСКИЙ И.И., *Александрійский Патріярхъ Мелетій Пигасъ і его участіе въ дѣлахъ русской Церкви*, т. I, 410, Киев 1892.

¹¹⁴ *Акты ЮЗР*, IV, № 117.

¹¹⁵ *Там само*, 106 і 111; *Ekthesis*, 9 сл. albo krótkie zebranie spraw, które się działy na partykularnym to jest pomiasnym Synodzie w Brześciu Litewskim. W Krakowie 1597.

але 1596 р. вернув до Острога, де став учителювати і виїхав з прото-синкелом Никифором, що приїхав до князя Острозького, на Берестейський Собор. Після Собору він продовжував учителювання в Острозі і невдовзі виїхав на Захід. Скритий кальвініст, він вивідував всюди положення, не зраджуючи наразі своїх поглядів.

Вернувши на Схід, він обняв александрійську патріяршу катедру, а згодом перейшов на Царгородську.

6. Собор в Берестю був назначений на 6 жовтня. Прибули митрополит Рагоза, володимирський єпископ і прототроній Іпатій Потій, єпископ луцький і екзарх Кирило Терлецький, архієпископ полоцький Гедеон, єпископ пінський Іван Гоголь, єпископ холмський Діонісій Збируйський. Як папські делегати явились єпископ Дмитро Соліковскі, латинський архієпископ львівський, Бернард Мацейовський, латинський єпископ луцький, Станислав Гомолінскі, єпископ холмський. Їх богословами і дорадниками були священники: Петро Скарга, його товариш Юстин Раб, Мартин Лятерна, колишній проповідник короля Стефана Баторого і Каспро Нагай.

З архимандритів прибули єпископ Йона Гоголь, як архимандрит кобринський, брацлавський Климент лавришівський, Гедеон брольницький і мінський Паісій з ігуменами і багато світських духовних.

7. Проти Унії станули Гедеон Балабан, єпископ Львівський і Михайло Копистенський, єпископ перемиський. Вони прилучилися до князя Острозького, що виступив у своїй княжій величі і мимо заборони короля, прибув на Собор з військом. Разом з ним прибули князь Александер Полюбенський, каштелян Новоградка, багато шляхти. 23 депутати з українських і білоруських земель, парохіяльного духовенства, відпоручники братств (львівського, виленського, київського, случького і ін.). Безіменний нез'єдинений автор Ekthesis описує з неприхильного Унії становища Собор в Берестю¹¹⁶ і вчислює подрібно, що з Великого Князівства Литовського було відпоручників (з трибуналу) 2, з Київського воєводства - 2, з Волинського - 10, з Брацлавського - 3, з Перемищини - 2, з Пінщини - 2, з Вильна - 4, від братства - 8, від Львівського братства - 3 і від міщан Львова - 3, з Пінська - 2, з Більська - 5, з Берестя - 1, з Підгасць - 1, з Кам'янця-Подільського і Галича - 1, з Києва - 1, з Сокаля - 1, з

¹¹⁶ Твір виданий в Кракові 1597.

Брацлава - 1, з Володимира - 1, з Мінська - 1, з Слуцька - 1, з Луцька - 1. Крім того на бік Острозького перейшли архимандрит Печерської Лаври і екзарх митрополита Никифор Тур, архимандрит дерманський, супрасльський Ілярій Масальський, пінський Єлисей, дорогобуський, пересопницький, Степанський, 12 протопопів, кілька еромонахів і духовенство Берестя. Деякі з них ухвалили Унію у Львові з єпископом Балабаном, а тепер перебігли на ворожий бік. З Афону, від монастиря св. Пантелеймона приїхали монахи Макарій і Мойсей.

З чужинців брали участь згодний протосинкел царгородського патріярха Никифор, як предсідник збору, Кирило Люкаріс, як протосинкел александрійського патріярха, сербський митрополит Лука і кільканадцять іновірців. Вони вибрали на свій осідок дім протестанта Райського, щоб свобідніше можна виступати з протестами, на що не личило б в храмі.

Предсідник збору протосинкел Никифор був освіченою людиною, але з темним минулим. Він був навіть ректором в Падуї і проповідником в церкві св. Марка у Венеції. На Собор він прибув з князем Острозьким.

В залі поставили аналой з Євангелієм і хрестом посередині і призначили місця для духовних відповідно до єрархічної гідності. Проти них півкругом були місця для світських.

Грамота Никифора на протосинкела, датована патріярхом Єремією в листопаді 1593 р. давала повновласть для екзарха з патріяршою владою, без обмеження часу і справ. Вона надрукована в *Aprocrisis*.¹¹⁷

На першому засіданні виступив з промовою єпископ Гедеон і жадав усунення Митрополита і єпископів. Дисуніти не вірили єпископові Балабанові, що годився кілька разів на Унію. Він хотів виграти для себе опозицію. Все таки прийняли його для показу, хоч знали, що він був учасником унійної акції. Мимо всіх його викручвань він очернював своїх ворогів і оповідав, що Потій прислав йому листа з Риму. Лист попав передше в руки його брата Григорія Балабана, що розпечатав листа і почув на собі діяння якогось огидного порошу, насапаного на листі. Він був певний, що то отруйний порошок, тим більше, що чув, що в Італії таким способом посипають отрую в порошок.¹¹⁸ Це свідчить як далеко пішла ненависть. Бала-

¹¹⁷ *Памятники Полемичной Литератури*, Петербург 1882, 1319-22.

¹¹⁸ *Архивъ ЮЗР*, 481.

бан передав лист до городського суду, але він тільки компромітував Балабана в очах нез'єдинених, бо лист був писаний в дружньому тоні як до однодумців на Собор.

1 липня 1596 р. єпископ Гедеон подав був у Володимирському суді скаргу т.зв. протестацію у прияві князя Острозького, що 24 червня 1590 р. єпископ Гедеон і єпископ Пінський і Холмський вибрали були Луцького єпископа речником перед правительством в церковних справах і вручили йому чотири білі листи з підписами, щоб він уложив і виповнив скаргу про гніт з боку католиків, що ставлять перепони у відправі богослужень і він повинен був від духовенства написати прохання про збереження прав і привілеїв, які мали православні здавна. Опісля, 27 червня, оповідач вів далі, що владики Львівський, Холмський, Перемиський і Луцький з'їхались в Сокалі. Митрополит був невдоволений задля представлення деяких осіб. Єпископи поручили єпископові Луцькому вставитися за всіх перед Митрополитом і прохати його прихильності. Єпископи дали знову чотири блянки з своїми підписами і печатями написати прохання до короля і сенаторів в справі усунення кривд, вчинених православної Церкві.¹¹⁹ Після Гедеон довідався, що єпископ Кирило написав на них акт з'єдинення. Єпископ Гедеон протестував проти «сваволі» Терлецького і діяння без згоди патріярха, духовенства і світських. Він стояв, отже, по боці то одних, то других, щоб мати свобідну руку остаточно станути разом з переможцями.

В своїй промові єпископ Гедеон докоряв Митрополитові далі, що він не пошанував Никифора і не явився в протосинкела, в свого зверхника. Тоді Протосинкел запропонував післати їм трикратне завізвання, як бувало на давніх Соборах. Греки не знали ні української ні польської мови і мали перекладчиків. З першим зазивом (парагностиком) післали сімох духовників під проводом печерського архимандрита Никифора Тура. Митрополит не прийняв їх і вони оставили зазив в єпископа Пінського. На другий день післали йому другий парагностик, який носили шість духовних. Не дїждавшись Митрополита, вони оставили призов у Львівського католицького архиєпископа і заявили, що приїхали на Собор, але Митрополит не являється, щоб його відчинити. Тим хотіли зазделегідь унеможливити відповідь, що він, мовляв, не був прошений.

Але це наївна думка, бо вони мали прибути до Митрополита на

¹¹⁹ Там само, II, 455.

Собор, а не навпаки. Собор скликав Митрополит, а не протосинкел Никифор. На третій день нез'єдинені признали, що Митрополит і єпископи відмовили послуху Патріярхові, що є вже достатньою провинною. Мимо того відправили третій парагностик, тими самими духовними, що попередніх днів. Митрополит мав відповісти, бодай так подають нез'єдинені: *«Справедливо чи несправедливо ми поступили, ми віддалились під послух Західній Церкві»*. Про таку відповідь Скарга не згадує і вона видумана. Коли відпоручники принесли відповідь про підчинення Папі, Протосинкел сказав, що з'єдинення Церкви не може рішатись на часному Соборі, але на Вселенському, докоряв духовним, що ради земських дібр, почестей і боязні відреклись православія, а хвалив світських і завзивав до чуйності. В тому приїхав Скарга до князя Острозького і довго переконував його. Протосинкел бажав, щоб Скарга явився перед ними і переконував їх, а не світських людей. Опісля нез'єдинені розглядали скарги з Києва, Волині, Пінська, Переяслава і інших міст.¹²⁰ Рішили, щоб не приступати до Унії без згоди Патріярха і усунути з урядів всіх, що відступили від православної Церкви.

8. Після такого немилого інциденту, який був, зрештою, передбачений, митрополит Михайло і єпископи відправили богослуження о призначення Святого Духа в катедрі св. Михайла, в якому одначе князь Острозький і сторонники не взяли участі. Дня 7 жовтня в четвер приїхали королівські послы Николай Христофор Радивил, князь на Олиці, Лев Сапіга, литовський канцлер і Дмитро Галецький, берестейський староста. Вони стрінулися з князем Острозьким і зробили йому виговір, що він приїхав з військом, що заборонив король і привіз з собою іновірців, що не мають нічого спільного з Собором, і що він узурпує собі право скликати соймак в релігійних справах, чого навіть не робить сам король. Никифор синкел не має права проводити Собором і стоїть під замітом шпіонаж в користь Туреччини. Це виглядає на якусь ворохобню. Тоді князь заявив, що він не думає про те і збереже спокій. Щоб вирівняти непорозуміння, дня 8 жовтня зійшлися відпоручники з обох боків для переговорів. Сторонники Унії пригадали князеві, що він сам старався про з'єдинення і ще за Папи Григорія XIII, а тепер всі його прихильники відділилися від Митрополита і єпископів, але князь нічого на те не сказав, лише заявив, що є різниці у вірі і як довго вони не будуть

¹²⁰ *Акты ЮЗР, IV, 14.*

усунені, не буде спокою і єдності. Впрочім він заявляє лояльність королеві. При своїй принциповості і рішучості, опозиція все-таки запобігала за королівську ласку, хоч з другого боку самі закидали Митрополитові і єпископам уяглисть для короля.

9. Тому, щоб показати свою лояльність, Збір післав чотирьох делегатів до королівських послів з запитом, яка є воля короля, хоч знали добре про це і одержали відповідь, щоб всі з'єдинились з Римом.¹²¹ А щодо протосинкелла Никифора, то він не має жодного права займатися церковними справами і то тим більше, що він є, як повідомляє молдавський воєвода, турецьким висланником і розвідником. На таке dictum, Збір післав двох послів до короля, а саме Малиновського і Древінського з інструкцією, в якій дякують королеві за дбайливість про Церкву і старання злучити Східну і Західну. Однак тому, що ці змагання не мали в історії тривкого значення, вони не хочуть до того прикладати своїх рук: бо руська Церква становить тільки частину Сходу і від 600 літ залежна від Царгороду. Тому не приймають Папу за голову. Східна Церква признає лише Христа Головою. Західна Церква різниться від Східної Церкви і прохають короля, щоб усунув єпископів, до котрих вони втратили довір'я і назначив інших згідно з установою з 1575, 1576 і 1589 р.¹²²

Того дня князь Острозький розіслав відозву до Соймиків з зазивом вислати відпоручників на Варшавський Сойм¹²³ для поборювання Унії. Зразок такого протесту звучав: *«Ми, сенатори, достойники, урядники і лицарі, також і духовні грецької релігії, сини Орієнтальної Церкви, котрі зібралися тут до Берестя на Синод, отримали певну відомість нинішнього дня і навіть від Високодостойних панів, посланих його Королівським Величеством на цей Синод, що немов би Ваші милості мали зробити і проголосити якусь угоду з боку грецьких Церков і Римської, з Митрополитом і кількома владиками відступниками Грецької Церкви, котрі ще вчорашнього дня були усунені за свій проступок з чину, і правом позбавлені своїх достоїнств. Це сталося без нашого відома, проти нашої волі і всякої справедливості.*

«Тому протестуємо проти цього і всіх осіб, справ і цього поступку, а їх поступок уважаємо і приймаємо за неслушний, обіцяємо

¹²¹ Там само, 529.

¹²² Архивъ ЮЗР, I, ч. 507; КОСТОМАРОВ Н., цит. тв., III, 313-315.

¹²³ Див. Apocrisis, 1049.

тому не лише не підлягати, але, з Божою допомогою всіма силами боротися і проти нього виступати. А свій вчинок, звернений проти них, будемо сильно утверджувати і всяким робом підпирати і спомагати по наших найбільших силах і нашій перемозі, зокрема нашим проханням в його королівського величества. Цей наш протест посилаємо до города Берестя, щоб був записаний до тутешніх книг». Писано в Бересті від 9 жовтня після старого календаря р.Б. 1596.

Як сказано дисунітські Збори ухвалили 10 жовтня усунення Митрополита і єпископів, тому, що вони провинились проти II, IV та VI Вселенського Собору та рішили, що без згоди патріархів, часний Собор не має права рішати про з'єдинення Церкви. Обряд є затверджений правами і присягою короля. Введення нового календаря противиться церковним канонам (?!). Протосинкел дуже нарікав на Митрополита і єпископів.

Дисиденти признали на основі Вселенських соборів рівність (!) царгородського і римського Престолу. Докоряли Митрополитові і єпископам, що одобрили різниці Західної Церкви, не признані Східною як додаток до Символу «*І Сина, опрісноки, чистилище, піст в суботу і безженність священників*». 11 жовтня протосинкел проголосив зложення Митрополита і єпископів. Король казав його арештувати за це. До того дисиденти проголосили, що Митрополит і єпископи відмовили послуху патріархові і тим провинилися проти II, IV і VI Вселенських Соборів, уважають їх негідними уряду і їх усувають.

Печерський архимандрит Никифор Тур повідомив про те Митрополита і єпископів. Коли Митрополит звернув увагу, що на письмі нема підписів, відповів, що сповнює тільки поручення Синоду. Видно, що правників між ними не було. В тому ввійшли королівські послі і, довідавшись в чому річ, назвали це непослухом королеві і виправили з тим ствердженням до князя Острозького трьох відпоручників Претвича, Шуйського і Каменського. Вони мали пригадати київському Воеводі, що в прияві королівських послів не вільно нікому видавати жодних заряджень без їх попередньої згоди. Їх і Збору рішення є неправосильне і є обидою королівських послів. Князь Острозький заявив, що дивується обидою королівських послів, бо саме вони є покривджені і він відстоює свою думку. Маршалок світського збору Гулевич додав, що вирок є післаний не лише від князя, але від всіх зібраних, і, що пішлють його, якщо треба, і королівським послам...

При закритті своїх засідань дисиденти відправили на найближчі соймаки в українських і білоруських воєводствах протести і приго-

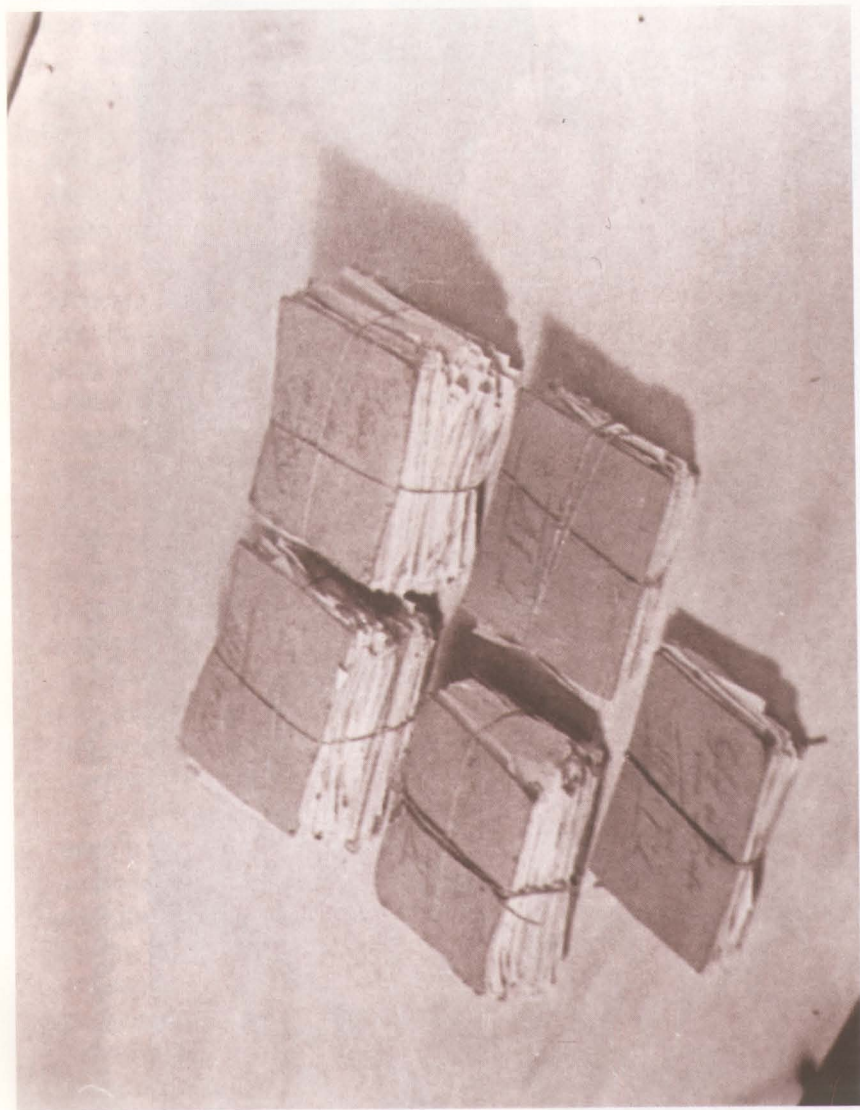
товлені грамоти, щоб подати їх на найближчому Соймі і унеможливити введення єдності. Тим часом поручили своїм прихильникам не признавати Митрополита і єпископів і власті Папи і противитися тому всіма способами.¹²⁴

Відозви дисидентського Збору, як, зрештою, і увесь Збір, носять на собі світський характер і, як під оглядом змісту, так і форми. Вони ставлять світських учасників перед духовними.

10. Всім стало ясно, що порозуміння не може бути, а чекати на згоду патріархів значило б відкладати справу на необмежений час — ad Kalendas graecas. Всі були згідні, щоб приступити до прилюдної Синодальної Сесії і проголосити акт Унії. Це сталося дня 9 жовтня. Задзвонили усі церковні дзвони в Берестю. Митрополит і єпископи йшли в супроводі народу до Собору св. Михайла. Митрополит відправив торжественну Службу Божу, а полоцький архієпископ Гермоген відчитав з підвищення заяву приступлення до єдності з Апостольським Престолом. В ній є виложена основа Унії і подані догматичні аргументи, яким керувалися творці Унії, і свідомість відповідальності за спасіння душ перед Богом і історією. Треба дійсно злої волі і загорілої, щоб не брати цього до уваги, не вірити словам єпископів, а видумувати всякі небелиці і підсувати творцям Унії самолюб'я і честолюб'я та всякі інші низькі і брудні мотиви.

«В ім'я єдиного Бога в Тройці, на Його честь і хвалу і людського спасіння, на скріплення і вивищення святої християнської віри. Ми, підписані Митрополит і владика грецького обряду, зібрані тут, на правному Синоді в церкві св. Николая в Литовському Берестю р.Б. 1596 дня 9 місяця жовтня по старому календареві, об'являємо всім, що повинні це знати на вічну пам'ять, бо знаємо, що монархія Божої Церкви є основана в Євангелію і науці Ісуса Христа так, щоб на одному Петрі, як скалі, Христова Церква сильно стоячи, була одним правлена і завідувана; щоб в одному тілі одна голова, в одному домі один господар і роздавець Божих дібр, встановлений над челяддю, думав про управу і добро всіх і щоб так ця управа Божої Церкви тривала починаючи від апостольських часів по всі віки; що всі патріярхи завжди звертались до одного наслідника св. Петра, Папи Римського в науці віри і духовної влади і в єпископських судах і апеляціях. Це слідно з Соборів і Канонів або правил св. Отців тай наші славянські

¹²⁴ Архивъ ЮЗР, т. I, 507-517.

Записки Сліпий ІІІ використавши мн літературу
при написанні рукопису. Нотурна Всеволодскої
церкви на Україні.

Письменный стол Салтыков-Щедрин.

Письменный стол Салтыков-Щедрин.
Музей-квартира Салтыков-Щедрин.

Музей-квартира Салтыков-Щедрин. Музей-квартира Салтыков-Щедрин. Музей-квартира Салтыков-Щедрин.

письма з давен давна переложені з грецьких, докладно це подають в правилах св. Отців і найдавніші св. Отці Східної Церкви те потверджують, що знають цей престіл св. Петра і зверхність і владу його над всіма єпископами.

«Також не менше царгородські Патріярхи, від котрих Руський край прийняв свою віру, давно знали цю зверхність Римського Престолу св. Петра і їй підчинились і від неї брали благословення. Від неї відступали багато разів, але знову з нею з'єднувались і вертали до її послуху, а вкінці на Concilium або Соборі Флорентійському р.Б. 1439 через патріярха Йосифа і царгородського цесаря Івана Палеолога зовсім вернули до цього послуху, визнаючи, що Римський Папа є вітцем, учителем і управителем усього християнства і правдивим наслідником св. Петра. На тому то Флорентійському Соборі був наш Київський і всієї Русі митрополит Ісидор, що приніс це з'єдинення Царгородської патріярхії і всіх Церков, приналежних до неї і утвердив ці Руські краї в цьому послуші і зверхності Римського Престолу. Тому польські королі, а саме, Владислав, король Польський і Угорський дали духовенству грецького обряду привілей, котрим надали їм на загальному Соймі свободи католицької римської Церкви. Коли від цього церковного з'єдинення відступили царгородські патріярхи і за такий свій гріх відступства і зрвання церковної єдності підпали під поганську і турецьку владу. Послідувало через те багато блудів і їх злих поступків і занедбання належного нагляду цих руських країв і наступило так багато гидкого святотатства, так що розсіялись ересі і опанували майже усю Русь, винищуючи церкви і знівечуючи Божу хвалу.

«Ми, не хочючи бути учасниками так великого гріха і поганської неволі царгородських патріярхів, котра за тим прийшла, і, не хочючи їм допомагати у відірванні і розірванні церковної єдності, і зараджуючи знищенню церков і погубі людських душ через ересі, котрі тепер постали, маючи це на совісті і небезпеку власного спасіння і повіреного нам Господом Богом стада. Ми виправили в минулому році до св. Отця Климента VIII, Папи Римського наших всесвітлих послів: Іпатія, прототрона, володимирського і берестейського владику і Кирила Терлецького, луцького і острозького владику, за відомом, дозволом і спонукою його королівського величства, короля польського Жигмонта III, побожного володаря, котрому, дай Боже, щасливо і вічного панування, з проханням, щоб як найвищий Пастир Вселенської Католицької Церкви прийняв нас під свій послух і визволив від зверхності царгородських патріярхів і розгрішив, зберігаючи нам обряд і відправи східних, грецьких Цер-

ков, і то не роблячи жодних змін у наших церквах. Що він і вчинив, і післав на те свої привілеї і листи, приказуючи, щоб ми, скликавши Синод, зложили визнання св. віри і прирекли послух Римському Престолові св. Петра, Климентові VIII і його наслідникам.

«Це ми і вчинили на цьому Синоді, про що свідчать наші листи і підписані власною рукою і приложення наших печатей. Їх віддали ми до рук послам Святишого Отця, Папи Климента, присланих на цей Синод, всесвітлішому архієпископові львівському Янові Дмитрієві Соліковському і Бернардові Мацейовському, єпископові луцькому і холмському..., в прияві послів короля його милості Жигмонта III, ясновельможного Миколи Христофора Радзивілла, князя на Олинцю і Неєжу, воеводи троцького і канцлера Великого князівства Литовського, Льва Сапіги і Дмитра Халецького, підскарбника того ж Великого Князівства Литовського, берестейського старости і в прияві багатьох інших духовних і світських».¹²⁵

Після того наступило братнє обняття єпископів на знак єдності руської Церкви з латинською. Процесійно всі пішли до латинського костела Пречистої Діви Марії і відспівали спільно «Тебе Бога хвалим». Після проголошено усунення з єпископського уряду єпископа Балабана і єпископа Копистенського і викляття з Церкви протосинкела Никифора і всіх учасників дисунітського Збору і позбавлення їх права відбувати Собори. Митрополит і єпископи завізували всіх вірних, щоб не мали з ними духовної єдності. Цим Собор зазначив свою зверхність над дисунітським збором.¹²⁶ Про присуд Митрополит повідомив відступників і поручив єпископові Потієві і єпископові Терлецькому здати звіт королеві з Собору і прохати про опіку перед насильством і підступом ворогів. На закінчення Собору Митрополит з єпископами відправили торжественну Літургію в церкві св. Николая при участі єпископських і королівських послів. Отець Скарга виголосив проповідь про єдність Церкви і про користі з довершеної Унії. Того самого дня Митрополит і єпископи видали пастирське Послання до духовенства й народу і повідомили всіх про довершення Унії, про зложення з уряду єпископа Гедєона Балабана і єпископа Михайла Копистенського, а всім учасникам дисунітсь-

¹²⁵ *Памятки Полемичной Литератури в Западной Руси*, Петербург 1882, т. II (Берестейський Синод); *Акты ЮЗР*, IV, № 103, 104, 106; HARAŚIEWICZ M., *op. cit.*, 230; СТРИЛЬНИЦКИЙ Иван, *Уніятські церковні Собори з кінця XVI ст.*, Одеса 1891²; МАКАРИЙ, *цит. тв.*, IX, 618-670; Коялович М., *Литовская церковная Унія*, т. I, Петербург 1859.

¹²⁶ *Архивъ ЮЗР*, IV, 107, 146-148.

кого Збору, що не хотіли підчинитися Святішому Отцеві Папі Римському, загрозив клятвою і всім, що важилися б признавати їх пастирями. Собор прохав короля про назначення інших єпископів.¹²⁷

Послання, писане в стислій богословській формі, подає рації з'єдинення, пригадує Флорентійський Собор, привілеї короля Владислава Варненчика, надані з'єдиненому духовенству на рівні з латинським. Коли турки зайняли Царгород, патріярхи підпали під їх владу і вдерлися до Церкви ересі, безпорядки і симонія, що стали поширюватись і на Русі руйнувати її Церкву. Щоб не бути учасниками цього гріху і не помагати патріярхам в розриванні одної Церкви, він Митрополит і єпископи за відомістю короля і великого князя Литовського Жигмонта III, післали відпоручників до Риму і прохали про прилучення до католицької Церкви. Всі богослуження, відправи і обряд остають без змін, що признав Папа, жадаючи скликання Собору і послуху для Апостольського Престолу. Це сталося на нинішньому Соборі, як свідчать акти, підписи і печаті, які і вручено папським відпоручникам в прияві королівських комісарів. Послання є властиво повторенням заяви, прочитаної на Соборі. На ньому положені підписи учасників:

Дано, як сказано, з нашими власноручними підписами. Михайло Рагоза, Божою ласкою архієпископ, митрополит Києва, Галича і всієї Русі вл.р., Іпатій Потій, Божою благодаттю єпископ Володимира і Берестя вл.р., Кирило Терлецький, Божою благодаттю екзарх, єпископ Луцька і Острога вл.р., Григорій Герман, архієпископ Полоцька, єпископ Вітебська і Могилева вл.р., Діонісій Збруйський, Божою благодаттю єпископ Холму і Белза вл.р., Йона (Іван) Гоголь, Божою благодаттю єпископ Пінська і Турова, архимандрит Кобрини вл.р., Богдан (Теодор) Ліщинський, Климент, архимандрит Брацлавський і Городненський вл.р., Гедеон Брольницький, архимандрит Лавришова вл.р., Паісій, архимандрит Мінська вл.р. На жаль, ні король, ні латинські єпископи не підписали акту Унії. Так закінчено велику і важну справу з'єдинення. Частини України і Білорусі станули на правдивий шлях, по якому ішли від св. ап. Андрея, Ольги, Ярополка, Володимира. Вони станули на Петрову скалу, на якій збудована Христова Церква, і створили одну Церкву під одним пастирем. Звернувши з цієї дороги, під зовнішнім впливом Візантії, вони старалися знову століттями вернутися до

¹²⁷ Там само, 109.

нього, що остаточно сталося на Берестейському Соборі.

11. Після проголошення Унії, Митрополит післав лист до воеводи Теодора Скумина-Тишкевича, в якому повідомив його про торжественне проголошення Унії і прохав вибачення, що не повідомив його тому передше, бо королівське візвання настило несподівано і не було часу написати йому про все. В листі Митрополит запевняє Тишкевича, що в Церкві нічого не змінилося, обряди і календар збережені, лише признають Папу, а не патріярха, що відбирав єпископам власть і віддавав братствам. Задля того привів він Церкву до упадку. Вкінці прохає воеводу на дальше про приязнь і поміч та висловлює свій жаль, що Унія не обняла всіх братів, і що київський воевода князь Острозький не дав їх в жоден спосіб з'єднати для єдності.

12. Король Жигмонт дав іще нову грамоту єпископові Кирилові Терлецькому на Луцьке і Острозьке єпископства, бо грамота видана королем Стефаном Баторієм 9 травня 1585 р. була затратилась, зглядно загарбана, може в часі козацького наїзду. Чи король виставив таку ж нову грамоту єпископові Потієві невідомо. Король надав єпископові Кирилові і Кобринський монастир.¹²⁸

13. Король Жигмонт III на основі звіту Потія і Терлецького, проголосив універсал до руського народу 15 грудня 1596 р., яким затвердив акт Унії і візвав, щоб з єпископом Балабаном і Копистенським перервати зв'язки. Король говорив, що має бути одна віра, один пастир і одно стадо (богословський аргумент), що Церква збудована на скалі, св. Петрі, котрому Христос дав ключі небесного Царства, що патріярхи відступили від Апостольського Престолу св. Петра, що остаточно злучилися за патріярха Йосифа і імператора Івана Палеолога, в якому брав участь митрополит Ісидор (1439 р.). Універсал повторює акт проголошення Унії. Дальше, продовжує король, що патріярхи знову відлучилися від Апостольського Престолу. Митрополит і єпископи, щоб зарадити упадкові Церкви, підчинилися Римові, зберігаючи обряд, і проголосили акт Унії в

¹²⁸ Митр. МАКАРИЙ, *цит. тв.*, IX, 641, що єп. Кирило не був убогий, бо при списі 1596 р. записано в нього 12.000 литов. червінців в золоті, дві тисячі талярів, 900 кіп литовських грошей, три ланцюхи. В одному було 114 червоних золотих, в другому 67, а в третьому 109 (*Архивъ ЮЗР*, 218, ст. 265). Це потверджувало, що він не прийняв Унії за гроші і для користі, як залюбки підписували вороги.

Берестю. Противники не брали участі в Соборі і взяли до помочі непевних і підозрілих людей, як Никифора, остали закаменілі і розіслали покутні письма.

Митрополит і єпископи підчинилися Папі Климентові VIII. Король звернув увагу, щоб духовенство і народ не слухали впертих і невторопних людей, але стояли при своєму Митрополитові і єпископах, що вони усунули Балабана і Копистенського, що злучилися з єретиками новохрещенцями, аріянами і іншими сектантами. Тому Король звиває, щоб порвати з ними зв'язки і поручає своїм воєводам, старостам і урядникам не лише не противитися актові Унії, але щоб карали ворохобників і противників, і щоб проголосили лист короля. Писано в Варшаві р.Б. 1596, 15 грудня. Можливо його редагували Потій і Терлецький, бо зміст нагадує акт проголошення в Берестю.

На диво, король нічого не говорить про обігнці дані єпископату сенаторські місця, які прирікав в часі переговорів в справі Унії і 2 серпня 1595 р. зрівняв греко-католицьке духовенство у привілеях з латинським, хоч Папа Климент VIII це поручав. Латинські єпископи гордили руськими. Жигмонт навіть не вносив до Сенату ці справи.

То був фатальний крок польського уряду проти Унії. Певно тим був би з'єднав Балабана і Копистенського. Унія була би взяла інший оборот. Це дало зброю в руки противникам і стали говорити про обман. Не зважаючи на те, унійний твір звершений оперся на свої сили і тепер чекала творців важка праця, перевести його в життя.

VIII. ПОГЛЯД НА ДОБУ УНІЙ

1. Католицькі переконання і стремління до з'єдинення на Україні виступили зовсім ясно після Флорентійського Собору. Про зв'язки України і української Церкви з Апостольським Престолом виразно говорять і неприхильні католицькій Церкві російські історики. Такий визначний історик як Ключевський пише: *«Загалом з великим застереженням я приймаю думку, немов то старовинна Русь жила повним відосібленням від Західної Європи; ігноруючи її і будучи ігнорованою, не оказувала на неї і не приймала від неї жодного впливу. Західна Європа знала давню Росію не ліпше, ніж нову. Але як і тепер, тому три-чотири століття назад Росія, якщо не розуміла ходу дій на Заході як належало, то її наслідки досвідчувала на собі, інколи*

сильніше, ніж того було треба». ¹²⁹ Католицькі впливи змоглися в XIV ст. і дійшли остаточно до свого завершення на Берестейській Унії 1596 р. Україна перейшла під володіння великих князів литовських, а опісля і польських королів, що силою факту ще більше зблизили її до Заходу і католицької Церкви, хоч вона від віків гравітувала завжди в цьому напрямі. Це впливало також і на її внутрішній устрій.

2. XV і XVI ст., це вік упадку церковного життя на Україні. І саме це було поштовхом до його відродження. Впрочім це був загальний об'яв у вселенській Церкві. Протестантизм не лише відірвав вірних від католицької Церкви, але і понизив духовне життя. Він потурав розкошам, пірвав узи повздержності, посту, скромності, злегковажив молитву і духовну працю. Католицька Церква поповнила одначе свої втрати наверненнями в Азії і Америці.

Саме тоді, коли католицька Церква стала відроджуватися і перемагати протестантизм, звернула вона свою увагу і на Україну.

Протестантизм приніс зісвітчення церковного життя і втручання світських до управи Церквою. Це мало також лихий вплив і на Україні, передусім посягання братств на провід в Церкві. Єресі захоплювали і на Україні церковне життя, одначе вони не знайшли пригожого ґрунту навіть при симпатіях такої впливової людини як князь Острозький.

Релігійний фермент розбудив і літературне життя, до якого причинилось і друкарське мистецтво.

ІХ. ЗАГАЛЬНИЙ ПОГЛЯД

3. Галицька митрополія втратила свою незалежність і від 1458 р. залишається лише Київська і Московська митрополії. Обидві пішли різними шляхами. Київська змагала до Унії з Римом, а Московська утверджувалась в роздорі.

Московська митрополія і Церква довший час стояла під татарським ігом. Це спричинило темноту, неморальність і грубе поведіння не лише серед народу, але і серед духовенства і чернецтва. А з тим грязла вона в невільничій залежності від князів, яким мусіла вислуговуватись.

¹²⁹ Ключевский, *История*, III, 10.

Церква України змогла піднятися і відзискати свою провідну роль. Для скріплення себе вона стала зближатися до Заходу та в кінці заключила Унію, себто злуку, підчиняючись Римському Папі, зберігаючи свої обряди і своє право. Тим вирятувалася вона хоч в часті з жахливого упадку і знищення.

ВІД РЕДАКЦІЇ

Під час переговорів митрополита Йосифа з генералом Жуковом в Москві, при кінці червня 1953 року, виникло питання засад і принципів греко-католицької Церкви в Україні і тому поручено Блаженнішому Йосифові написати історію нашої Церкви. У зв'язку з цим він одержав дозвіл працювати в бібліотеці в Москві. Це тривало недовго, бо 21-го серпня 1953 його перевезено до інвалідського дому в Маклаково (Єнісейський район, Красноярський край).

У Маклаково митрополит Йосиф продовжував писати і закінчив у 1954 році вступну частину до «Історії вселенської Церкви на Україні» під заголовком «Погляд на догматичні і історичні основи греко-католицької Церкви в Радянському Союзі». Рукопис має 73 сторінки великого формату (Архів Служби Безпеки України [раніше: КГБ] № 63258. Дело № 87 по обвиненію Сліпого Йосифа Івановича... Начато 7 июня 1958. Окончено 4 мая 1959. В 11 томах. Згаданий рукопис є в 10-му томі, арк. 231-277). Блаженніший Йосиф вислав цю працю до Міністерства внутрішніх справ у Москві при кінці 1953 або в 1954 році. У 1959 році рукопис тої праці з КДБ при Раді Міністрів ССРСР в Москві переслано до Києва і 23 квітня 1959 року долучено до судової справи митрополита Йосифа Сліпого № 87 і підшиито до 10-го тому.

В Маклаково, при кінці 1954 року, Блаженніший Йосиф почав писати перший том «Історії вселенської Церкви на Україні», починаючи від першого століття тобто від св. ап. Андрея і св. Климента Папи. Закінчив мабуть в 1955 році, бо в березні-квітні 1956 року зладжено вже копію першого тому (403 сторінки). Потім почав писати другий том, а, закінчивши його, разом в з першим вислав о. Степанові Ратичу в Хабаровський край разом з харчовими посилками, з проханням зробити копію.

Третій і четвертий томи «Історії вселенської Церкви на Україні» Блаженніший Йосиф передав через співкаторжників Михай-

ла Бича і його дружину Евдокію до о. Іллі Блавацького в Красноярську, щоби він, при можливості, переслав ті рукописи о. Степанові Ратичу. Отець Блавацький встиг передати рукопис тільки третього тому, а четвертий том залишився у нього в Красноярську. П'ятий том зберігався (від весни 1958 року) у вдови Евдокії Бич в Маклакові. Першу частину шостого тому, забрало КДБ в митрополита Йосифа в Маклакові підчас обшуку і арешту 19 червня 1958 року. На 116 стандартних аркушах зібрано матеріяли до VI-го тому «Історії вселенської Церкви на Україні», які хронологічно починаються 1719-1720 роками: виписки, конспекти, бібліографічні нотатки, цитати. Це тільки підготовчі матеріяли до написання VI-го тому.

Хоч ті рукописи, зокрема п'ять перших томів, не були ще остаточно викінчені, Блаженніший старався вислати їх подалі з Маклакова, в більше безпечне місце, щоб не потрапили до рук КДБ.

На початку червня 1958 року КГБ вислало о. Іллі Блавацькому фальшиву телеграму немов би від о. Степана Ратича (з Хабаровська), щоби він приніс 6-го червня 1958 року на залізничий двірець у Красноярську «Історію вселенської Церкви на Україні» митрополита Йосифа, бо того дня він (тобто о. Ратич) буде переїжджати через Красноярськ.

Отець Блавацький повірив телеграмі і 6-го червня 1958 року виїшов до поїзда з IV-тим томом, що складався з двох частин, I-а частина описувала період від Флорентійської Унії до Берестейської, тобто 1439-1596 роки (375 сторінок рукопису), а II-а частина безпосередньо торкалася Берестейської Унії 1596 року (від 375-553 сторінки рукопису). На станції в Красноярську працівники КДБ відібрали в о. Блавацького IV-том «Історії вселенської Церкви на Україні» і того самого дня його арештували. 19-го червня 1958 року, КДБ арештувало митрополита Йосифа в Малклаковському домі інвалідів.

Ту другу частину IV-го тому «Історії вселенської Церкви на Україні» — «Берестейська Унія» тепер друкуємо, а водночас приготвляємо до друку інші томи.

37
Історія Вселенської Церкви
на Україні

том IV (1439-1596)

написав

Лосиць
Миколай

376

Частина друга. Київ
Берестейська

З М І С Т

I. ІДЕОЛОГІЧНИЙ ПІДКЛАД УНІЇ	1
II. БІЛОРУСЬ	13
III. ЗНАЧЕННЯ СЛІВ КАТОЛИК І ПРАВОСЛАВНИЙ-«ОРТОДОКС» В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ	15
IV. ПОДІЇ ПЕРЕД ЗАКЛЮЧЕННЯМ УНІЇ	17
V. ДАЛЬШИЙ ХІД І ПЕРЕГОВОРИ ЄПИСКОПА ПАТІЯ ПОТІЯ З КНЯЗЕМ КОНСТАНТИНОМ ОСТРОЗЬКИМ В СПРАВІ УНІЇ	33
VI. ЗАКЛЮЧЕННЯ УНІЇ В РИМІ	55
VII. СОБОР В БЕРЕСТЮ ДНЯ 6 ЖОВТНЯ 1596 Р. І ПРОГОЛОШЕННЯ УНІЇ	60
VIII. ПОГЛЯД НА ДОБУ УНІЇ	77
IX. ЗАГАЛЬНИЙ ПОГЛЯД	78
ВІД РЕДАКЦІЇ	79

27. Д-р М. Конрад: Нарис історії старинної філософії, четверта частина. (Dr. Nikolaus Konrad: *Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus*). Стор. 93. Львів 1939.
28. Д-р Ст. Сампара: Прачоловік і праоб'явлення. (Dr. S. Sampara: *Primus homo et revelatio primitiva*). Стор. 204. Львів 1938.
29. Д-р Іван Шпитковський: Рід і герб Шептицьких. Друга частина. (Dr. I. Špytkovský: *Famille et armoiries des Szepczycki*). Львів 1942.
30. Д-р В. Фіголь: Церковні брацтва Галицької гр.-кат. провінції в XVIII ст. (Dr. V. Figol: *De confraternitatibus Ecclesiae graeco-cath., quae Galiciae terris XVIII s. decursu exstiterint*). Стор. 79. Львів 1938.
31. о. д-р Мирослав Марусин: Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні. (Dr. M. Marusyn, *De educatione cleri in Ucraina conspectus historicus*). Стор. 55. Рим 1963.
32. о. д-р Мирослав Марусин: Божественна Літургія в Київській Митрополії по списку Ісидорова Літургікона з XV ст. (Dr. M. Marusyn, *Divinae Liturgiae in Metropolia Kioviensi secundum manuscriptum liturgicum Metropolitae Isidori saec. XV expositio*). Стор. 62. Рим 1964.
33. Joseph Slipuj: *Die Auffassung des «Lebens» nach dem Evangelium und I. Briefe Hl. Johannes*. Pag. 63. Рим 1965.
34. о. проф. д-р Мирослав Марусин: Пастирсько-літургічна діяльність святого Йосафата. (De opera Liturgico-Pastorali Sancti Josaphat). Стор. 100. Рим 1967.
35. Д-р Петро Ісаїв: Меморандум митрополита Андрея Шептицького до урядів Центральных Держав 3-15 серпня 1914. (Peter Isajiw, Ph.D., *Archbishop-Metropolitan Andrew Sheptytskyj's Memorandum of August 15, 1914 to the Central Powers*). Стор. 46. Рим 1968.
36. о. д-р Олександр Баран: Церква на Закарпатті в роках 1665-1691. (Rev. Dr. Alexander Baran, *The Church in Subcarpathia from 1665 to 1691*). Стор. 84. Рим 1968.
37. Іван Кейван: Василь Кричевський — творець українського національного стилю. (Ivan Keywan, *Vasyl Krychevsky — Author of the Ukrainian national style*). Стор. 24. Рим 1968.
38. о. мітрат Мирослав Ріпецький: Спогади про село Угринів сокальського повіту та про угринівських діячів. (Inful. Miroslaus Ripeckuj, *De chronica Uhryniv, centri culturalis ucraimii*). Стор. 48. Рим 1968.
39. С. Гординський: Українські церкви в Польщі. (Sviatoslav Hordynsky, *Ukrainian Churches in Poland*). Стор. 20+71 ілюстрація. Рим 1969.
40. Д-р Богдан Казимира, Успіхи і труднощі у великому замірі. (Dr. Bohdan Kazymura, *Obstacles and achievements of a great undertaking*). Стор. 52. Рим 1969.
41. Проф. д-р В. Кармазин-Каковський: Українська народна архітектура. Хати і дерев'яні церкви XVIII сторіччя з 40 ілюстраціями. (Prof. Dr. V. Karmazyn-Kakovsky, *Ukrainian Folk Architecture with 40 illustrations*). Стор. 53. Рим 1972.
42. Проф. д-р Олекса Горбач: Рукописна церковнослов'янська «Риторика» з 2-гої половини 18 в. монастирської бібліотеки в Нямц у Румунії. (Prof. Dr. Oleksa Horbatsch, *Eine ukrainisch-krichenslavische handschriftliche Rhetorik aus der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts in der Klosterbibliothek zu Neamt (Rumänien)*). Стор. 57. Рим 1972.
43. о. д-р Юрій Федорів: Замоїський Синод 1720 р. (Dr. Georgius Fedoriv: *De Synodo Zamostiana an. 1720. In occasione 250-anniversarii*). Стор. 68. Рим 1972.
44. о. д-р Іван Хома: Нарис історії храму Жировицької Богоматері і свв. мучеників Сергія і Вахха в Римі. (Dr. Joannes Choma: *De brevi historia ecclesiae sanctorum Sergii et Vacchi vulgo dictae Reginae pasculorum*). Стор. 45. Рим 1972.

45. о. д-р Іван Хома: Ідея спільного синоду 1629 р. (Dr. Joannes Choma: De conamine synodus fraternae inter unitos et dissidentes ucrainos a. 1629 peragendaе). Стор. 50. Рим 1976.
46. о. д-р І. Музичка: Новий священик по Соборі. (Dr. Iohannes Muzyczka: Sacerdos post Concilium). Стор. 27. Рим 1976.
47. Аріядна Стебельська: Проповідництво Кирила Турівського. (Ariadna Stebelskyj: Cyril of Turow's Oratory). Стор. 96. Рим 1977.
48. Євген Іванків: Вічний великдень. (Ewhen Iwankiw: Pascha aeterna). Стор. 76. Рим 1977.
49. о. д-р Іван Гриньох: Послання Патріярха Йосифа про поєднання в Христі. (Dr. Ivan Hryniuch: Epistula pastoralis Patriarchae Iosephi de reunione in Christo). Стор. 70. Рим 1977.
50. о. д-р Іван Музичка: Початки української богословської науки в двадцятому столітті і Блаженніший Патріярх Йосиф. (Dr. I. Muzyczka: Initia studiorum theologicoгum in Ucraina saec. XX et Patriarcha Joseph). Стор. 50. Рим 1978.
51. Dr. Johannes Madey: Das Zweite Vatikanische Konzil und die Revision des Rechtes der Ostkirchen. (Д-р Йоан Мадей: Другий Ватиканський Собор і ревізія права для Східних Церков). Стор. 55. Рим 1978.
52. Проф. Вадим Щербаківський: Українське народне мистецтво. Орнаментация української хати. (Prof. Vadim Shtcherbakiwsky: L'Art Ukrainien populaire. L'ornamentation de la maison rustique ukrainienne). Стор. 36 і 68 ілюстрації. Рим 1979.
53. о. д-р Іван Музичка: Послання тисячоліття. (Dr. I. Muzyczka: Epistula Millennium). Стор. 28. Рим 1979.
54. о. д-р Іван Гриньох: Олесь Бердник, Утопіст чи харизматик на обрії другого тисячоліття християнства в Україні. (Sac. prof. dr. Iohannes Hryniuch: Oles Berdnyk, somniator vel charismaticus in aspectu secundi millennii christianitatis in Ucraina). (Стор. 65. Рим 1980.
55. о. д-р Іван Хома: Українське посольство при Апостольському престолі 1919-1921. (Dr. I. Choma: Missio diplomatica Ucrainae apud Sanctam Sedem annis 1919-1921). Стор. 65. Рим 1985.
56. о. Мирон Шегда: Життєпис Митрополита Йосифа Веляміна Рутського на тлі його доби. (Myron Szheda: Vita Metropolitae Iosephi Velamini Rutskyj in ambitu temporis). Стор. 49. Рим 1991.
57. о. д-р Іван Хома: Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого. (Sac. I. Choma: Itinerarium incarcerationis exsiliique Metropolitae Iosephi Slipuj). Стор. 60. Рим 1987.
58. Митрополит Йосиф Сліпий: ПОГЛЯД НА ДОГМАТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ ГРЕКО—КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ. (Маклаково, Єнісейський р-н Красноярський край, 1954). Стор. 71.
59. Проф. Володимир Овсійчук: Михайло Мороз в Римі (Prof. Volodymyr Ovsijčuk, Pictor Michael Moroz eiusque opera Romae). Стор. 56 + 6 картин. Рим 1993.
60. о. д-р Іван Хома: Другий період каторги Патріярха Йосифа (Sac. Dr. I. Choma, De secunda captivitatis periodo Patriarchae Iosephi 1953-1963). Стор. 54.
61. Митрополит Йосиф Сліпий: Берестейська Унія (Metropolitae Iosephi Slipuj, Unio Berestensis). (Маклаково, Єнісейський р-н, Красноярський край, 1956). Стор. 91. Рим 1994.

